

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 10
Година LVII

Редакциони одбор
Д-Р ЈОВАН РАДОНИЋ, Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР
МИХАИЛОВИЋ, Д-Р ЖИВАН ЛУКИЋ и РАЈИЦА МАРИНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Октобар
1939 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Витешки Краљ Александар I Ујединитељ	589
III београдски јесењи сајам узорака — Д-р Стеван Поповић	593
Како је организована комунална управа града Париза — Божа Л. Павловић	602
Како се изграђивао Београд (3) — Ђуро Бањац	607
Сто година средње наставе у Београду — Д-р Стеван Поповић	618
Комунална политика — Драг. Ј. Ранковић	630
Светозар Милетић — Д-р Јов. Радонић	634
Коста Д. Главинић — Д-р Марија Илић-Агапов	636
Користи које ће имати Београд од реорганизације нашега спорта — Љубомир Вукадиновић	643

Књижевни додатак:

Литература о одбрани Београда 1914—1915 — Д-р Марија Илић-Агапов	647
Пилот Љумовић и његова нога — над Београдом — Живорад Вукосављевић	653

Разговори са београдским уметницима и књижевницима:

Сликар Боровоје Стевановић — Звонимир Кулунџић	660
Књижевни конкурс Општине града Београда	664

Друштвена хроника:

Петогодишњица трагичне смрти Витешког Краља Александра I Ујединитеља	665
Рад Комитета за збрињавање деце	666
Школа за телесно васпитање	666

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Урбанистичка хроника:

Нова зграда ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије	667
Нова филијала Државне хипотекарне банке у Панчеву	669

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић	670
---	-----

Слика на корицама: **Кула Небојша**, уметнички рад акад. сликара г. Драг. Стојановића
(Са XII Јесење изложбе београдских уметника у павиљону „Цвијете Зузорић“)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Поједини број 10— дин.
Цена огласа: Цела страна 800—, пола стране 500—, четврт стране 300— дин. Огласи на корицама 50⁰/₁₀ скупљи.
 Чековни рачун код Поштанске штеднице бр. 54.500.
 Уредиштво и администрација: Книгиње Љубице 1/II — Телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Ручкописи се не враћају.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 10

1939

Чланци и студије

ВИТЕШКИ КРАЉ АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ

И ове године, на дан 9 октобра, сва су звона забрујала на нашим црквама и богомољама и огласила тужни дан наше историје. Тај дан остао је за увек као наш крст, урезан дубоко и снажно у сећању потомства које узбуђена срца и узнемене душе прати све наше националне несреће

— прати их да из њих, као некада из Косовске трагедије која је постала националним митом, црпе изворне снаге за нова прегнућа.

Девети октобар 1934 године болно је погодио Југославију. На овај дан извршен је тежак злочин који је лишио живота југословенског Кра-

Витешки Краљ Александар I Ујединишљ

ља Александра Карађорђевића и дубоко потре-
сао земљу и народ. Тежина овог злочина утолико
се више осетила што је Краљ Александар прет-
стављао сажету снагу једне крупне и велике вла-
дарске личности која је до своје сржи била ис-
пуњена мислима о вођењу државе и национал-
них послова.

Трагична смрт витешког Краља дошла је баш
у тренутку када се наслућују судбоносне про-
мене у свету. Велики историјски догађаји јавили
су се још у доба када је Блаженопочивши Краљ
био у својој раној младости. И од ране младос-
ти па све до Његове трагичне смрти, догађаји
су се низали невероватно брзо, тако да је Кра-
љев живот значајно скуп пожртвованих и преда-
них напора ради постигнућа узвишених национал-
них циљева. И ти циљеви били су на домаку ко-
начног обликовања и одржавања у стварности
једне младе и напредне државе — једне државе
која је желела мир и пријатељску сарадњу са
свима народима.

Веома је тешко у неколико црта повући
историјски лик Краља Александра на узбурканој
пучини времена и догађаја. Његов живот није
типичан век многога владара који се родио у
владарском пурпuru, одрастао у царском сјају
и владао у једноликом миру. Век Краља Алек-
сандра испуњен је делима која су жељно из-
гледала читава наша покољења. Водио је наш
народ у остварење најсветијих идеала, изража-
вајући у својој личности напоре милиона и сно-
сећи највећу одговорност за њихову судбину. Ни-
када ни најсмелија машта не би могла зами-
слити владарски живот тако пун пожртвованог
рада и толико измењиван високим радостима и
дубоким жалостима као што га је историја оства-
рила у животу Блаженопочившег Краља Витеза.

Историја је Његово име забележила злат-
ним словима и признала Му, као што Му и са-
временаци признају, да је Његова улога за четврт
столећа у животу народа и државе у најбурније
доба државног изграђивања била од пресудног
значаја. Постигнуто је оно о чему су сањали и
за чим су жудела пуних пет столећа наша поко-
љења — слобода и уједињење. Остварена је
моћна Југославија. Али, док је та уједињена и
моћна Југославија постала стварност, прошао је
читав живот једне велике и снажне личности као
што је био Блаженопочивши Краљ Александар,
коме је Усуд одредио да снагом своје личности
допринесе изграђивању једне нове историјске
епохе. Цео живот прошао Му је у вртлогу нај-
знаменитијих догађаја што их је забележила на-
ша повесница. Па и сама трагична смрт затекла
Га је баш у највећим мудрим државничким напo-
рима да осигура мир не само својој Југославији,
не само њеним пријатељским и суседним држа-
вама, него и свеколиком напавеном свету.

Када данашњи историографи пружају описе
живота појединих личности, они су у већини слу-
чајева, ако не баш и увек, принуђени да дотеру-
ју историске чињенице. Доскоро занемарена био-
графија великих људи постала је предмет нарo-
чите пажње, само што је она пошла често не-

научним путевима да би личност коју описује
оживела и пружила што више радњи и заплета
око те личности. Међутим, код Блаженопочившег
Краља догађаји и историске промене смењива-
ли су се једни за другима, сплитали се, сусти-
зали и претстизали, тако да Краљев живот прет-
ставља скуп чврсто повезаних судбоносних дога-
ђаја. Зато је и збиља тешко дати историски лик
Краља Александра, јер ту и нема у правом сми-
слу историске позадине, пошто су сви ти догађа-
ји и промене посредно или непосредно везани
за Његову снажну личност.

Ако пођемо трагом средњевековних српских
биографа, мораћемо на првом месту да истак-
немо, као и они, Краљевско порекло. Код људи
уопште, а код владара нарочито — где се поро-
дичне традиције сливају с народним — ваља увек
знати из каквог су корена израсли. Витешки Краљ
Александар Ујединитељ претставља сву мушку
оштрину динарског типа, оплемењену ширином
схватања шумадишког становништва, међу које су
се Карађорђевићи старији настанили. У својој из-
рађеној личности он је на савршен начин сје-
динио елементе традиционалности и елементе
стремљења за напретком. Васпитан у српској па-
триархалној породици и у слободњачком духу,
Блаженопочивши Краљ Александар се још као
Краљевић одликовао скромношћу, савесним ис-
пуњавањем дужности и љубављу за слободу на-
рода. Какав је био као Краљевић, такав је остао
и као наследник престола, и као регент, и касни-
је као југословенски Краљ.

Тек што је завршио своје васпитање и из-
радио се војнички државнички, Он је још као
млад човек морао да прими на себе велики део
државничких брига, морао је да поведе један
велики и славни рат који је донео слободу бал-
канским народима. Краљу Александру било је
24 године када је почео балкански рат, који он,
са својим великим оцем Краљем Петром I Осло-
бодиоцем, води победоносно. И тај рат доноси
победу за победом, враћа Србији њена стара
огњишта славе и величине, и указује на високе
војничке способности младог наследника пре-
стола.

Али, ни по завршетку рата великом војнику
и победнику Краљу Александру, овенчаном сла-
вом са бојног поља, није судбина дозволила да
се са својом храбром и победоносном војском
одмара на лаворикама. Дошла су опет нова и
још тежа искушења. Букнуо је 1914 године ве-
лики светски рат, и Краљ Александар постаје вр-
ховни командант војске и преузима на себе те-
шке задатке и одговорности регента. У овим суд-
боносним догађајима показује се сав војнички
геније Блаженопочившег Краља Александра, под
чијим се вођством српска војска држи храбро и
одлично против далеко надмоћнијег непријате-
ља, надмоћнијег и по броју и по опреми, над-
моћнијег и по одморности, јер је српски војник
тек залечивао ране из претходног рата.

У тим тешким данима Витешки Краљ гледа
отворено опасности у очи и хладно, храбра срца
и предане душе, заједно са својим верним вој-

www.цицима брани огорчено сваки педаљ слободне земље. Нажалост, пред далеко надмоћнијим непријатељским снагама српска војска мора да попусти. И она попушта, али не за дуго, јер на Церу сачекује непријатеља и дивовским снагама разбија прву непријатељску најезду, али снаге непријатеља нису ни издалека исцрпене. Врховни командант доводи нове војске, довлачи нову убојну опрему, и борба, неједнака борба, поставља се још са већом огорченошћу. И опет српски војник мора да поклекне. Отступање. Непријатељ надире, гони наше уморне и исцрпене војнике, али регент Александар бди над својом војском и спрема се поново за одлучну борбу. На Суворору Његова појава храбри војнике; прикупљају се снаге и поново је непријатељ избачен са слободне земље, поражен и уништен. Али су ти напори недовољни, јер убрзане непријатељске снаге наваљују на малену Србију. Пред том навалом српска војска мора да узмакне, и онда долази незаборавна албанска трагедија, која је дубоко урезана у сећању и души сваког нашег човека и онога који је прешао тај пут Голготе, као и онога који је из завојеване земље, с болом у души, прати сузним очима одлазак храбрих бранилаца.

И у овом највећем искушењу, које претставља такође и наш највећи подвиг коме се диви читав свет, Витешки Краљ Александар као регент и врховни командант дели судбину својих војника. Изнурен тешким напорима, болестан и исцрпљен операцијом у Скадру, Краљ Александар ипак иде заједно са својим војницима, не одваја се од њих ни једног тренутка, па чак ни онда када сви наваљују на њега да напусти арбанско тло и пређе у неку пријатељску земљу. Он одбија да се укрца на један француски торпилер који је дошао да Га узме, и поносно изјављује: „Све док буде и једног мог војника на арбанском тлу дотле нећу отићи“. И остао је до последњег тренутка, до последњег војника, подносећи с њима све напоре и све патње.

Али ни ова тешка трагедија, која је потресла читав народ и сломила толике воље, није ни за тренутак поколебала регента Александра. И после овог епског преласка преко Арбаније, његова воља подиже дух српског војника, и ускоро затим на Солунском фронту појављује се Он и Његова војска као нова, неисцрпна снага, као да тешких искушења уопште није ни било. И ту, на солунском бојишту, далеко од свих милих и драгих, српска војска и југословенски добровољци, под вођством витешког регента, у једном дивовском налету ослобађају земљу и враћају се у домовину као победници који су срушили једно велико царство и остварили једну велику идеју: вековни сан сваког нашег човека. Цео свет је остао задивљен оним што је наш народ постигао и оним што је наш народ издржао током тих најтежих година. Косово је било освећено. Балкан је био ослобођен, а Југословени уједињени. Цео тај историски посао завршен је за непуних шест година, а вођа при извршењу тог посла, као израз свих народних напора и прегнућа, био је регент

Александар. Милиони срећних погледа били су упрти у Њега, поносна радост целе нације била је оличена у Њему. Легендарним ликовима Кнеза Лазара и Милоша Обилића придружио се и осветник њихова пораза. Стара Аустро-Угарска Монархија, дотрајали мозаик разнородних народа, била је уништена. На југу њених некадашњих територија у заједници са предратном Србијом родила се нова држава, Југославија, као израз воље коју су створили и очеличили велеиздајнички процеси и смисао за слободу. Годинама и годинама припремана је и стварана та одлучна воља коју изазивају ненародни режими Турске и Аустроугарске Монархије Од устанка војвода Карађорђа па до балканског и светског рата, династија Карађорђевића кроз своје најбоље претставнике спремала је и васпитавала народ за извршење великог дела. И онај коме је судбина доделила улогу остварења тог дела, Блаженопочивши Краљ Александар, још као млади Краљевић, а затим као регент, својски је прегао да својом младалачком снагом и издржљивошћу припреми народ за највећу ослободилачку борбу у нашој националној историји. И збиља никада није имао бољег учитеља но што је Блаженопочивши Краљ. Тешко је и замислити складније израђен војнички лик од личности Краља Витеза: са потпуним војним знањем, чврсте воље и савршене дисциплине.

И зато је свет морао бити задивљен нашом борбом и нашим пожртвовањем, јер смо имали најбољег учитеља и најбољег вођу

Ових одлика и руковођен једино идеалом националне слободе и самосталности, Краљ Александар могао је од нас да захтева те жртве и те напоре. Када би се данас дизали победнички стубови као некада код Египћана, Асираца и Вавилонца, на победничком стубу Блаженопочившег Краља Александра било би уписано само неколико речи: „Уништио сам непријатеља и остварио вековни сан слободе“, јер његови циљеви и наши национални циљеви нису били циљеви завојевача, већ циљеви слободе и мира.

И касније по ослобођењу и уједињењу, када је Регент Александар постао југословенски Краљ и ступио на престо, Његов циљ остаје исти: слобода и мир. И зато тада, после остварења вековног сна, настојавао је он свим својим преданим дахом и свом својом снагом да земљу здравствено и привредно, просветно и одбранбено подигне и унапреди, да је уведе у ред најнапреднијих држава на свету. И Он — који је до тада био у свему војник, који је у својој ранијој младости школован у војним школама, који је одрастао у ратовима и од најраније младости упутио се на бојно поље, — сав свој живот посвећује миру и подизању народа. И Његова унутрашња и Његова спољна политика, после ступања на престо, одишу жељом да обезбеди своје народу мир споља и унутра. „Мир за моју државу је највеће добро“, — изјављује Краљ Александар, — „наша најмоћнија жеља је да живимо у добрим односима са свима нашим суседима“. У то неколико речи изражена је сва по-

литика Блаженопочившег Краља Александра, чија је личност претстављала прекретницу на Балканском Полуострву. Поред настојања да допринесе југословенски прилог светскоме миру, Краљ Александар узима иницијативу одлучног и далековидног ствараоца међубалканског мира и балканске узајамности. Маштања и снови највећих балканских родољуба и државника почињу да постају стварност са Краљем Александром. Балкан је годинама био поприште сукоба и неслоге. Краљ Александар предузима судбоносни пут који припрема стварање мира и добрих међусобних односа на Балкану, што је дошло до највећег израза у данашњем сукобу на Западу и Истоку Европе. Његов сан о Балкану данас је стварност. Док се у источној и западној Европи води рат, балканске земље престављају острво мира.

Мало је година прошло од Његове трагичне

смрти, али и то мало било је довољно да се покаже да је велика Југославија дело које има обезбеђену будућност и да је стварање балканског мира једна стварност. Завети Краља Ујединитеља остали су свети за све грађане Југославије.

И зато и ове године, на дан Његове трагичне смрти, на Спленцу, и свугде где има Југославена, узнеће се молитва за покој душе Великог Мученика и за дуг век наше народне династије Карађорђевића и у иностранству; где год има људи који цене и воле мир, људска мисао посветиће Блаженопочившем Краљу Александру један топао и драг тренутак. И зато Витешки Краљ у гробу, на Спленцу, симболу наше снаге и моћи, живи у неизгладивој успомени свих нас, као и у успомени свих балканских и осталих народа. Незаборавно. Вечно.

Вл. Пинтарић: Православна црква у Панчеву
(Са изложбе у Занатском дому)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

III Београдски јесењи сајам узорака 14—23 октобра 1939 год.

Поступно али сигурно Београдско сајмиште напредује. Од 360.000.— м², колико је Општина уступила Друштву за приређивање сајмова и изложби, обрађено је и оспособљено за приредбе око 175.000.— м². Они који

знају какав је то био подводни терен, схватиће колико је велики посао обављен. Насути толико велики терен, спровести кроз њега канализацију, електричне водове, уредити га, изградити улице и травњаке, подићи павиљоне

Изглед Теразијске терасе за време Сајма

— све то за непуне три године — није био нимало лак посао...

Радови не застају. И сада, од пролетњег до јесењег сајма, обрађено је нових три хектара јер, сајам је продро. Он мора да се шири. Друге државе, схватајући сав значај Београдског сајма — траже терене да подижу своје репрезентативне павиљоне а и сама управа сајма има потребе за новим павиљонима. Много значи то што је Општина дотирала сајмиште овако великим тереном и тако омогућила најсмелија проширења. Када имамо на уму да сви павиљони подигнути на сајмишту, од стране страних држава или приватника, постају после осам година сопственост друштва за приређивање сајмова, онда можемо бити мирни у погледу даље будућности Београдског сајма.

* *
*

После многих приредби које су одржане на Београдском сајмишту, требало је одржати III Јесењи сајам узорака који је био заказан за дане од 7—17 септембра. Све припреме су биле учињене, пријаве излагача примљене, стандови издавани — али су међународни догађаји претили да покваре све. Облаци на међународном хоризонту постајали су све гушћи и најзад је било јасно да се рат неће моћи избећи.

Управа сајма је у таквој ситуацији морала да се одлучи хоће ли се моћи уопште да одржи сајам. На њему се рачунало са јаким

учешћем страних држава, јер је Београдски сајам међународни сајам а и за домаће фирме постављало се питање има ли интереса да учествују. Изгледу за пословни успех били су веома слаби а у колико би закључака и било, тешко би их било примити у недостатку сировина и пред позивање људства на војну дужност.

У тим размишљањима избио је и рат и Управа сајма је донела одлуку да се сајам одложи. Ипак, није хтела да га дефинитивно одгоди, него је своју одлуку донела тако, да ће се Јесењи сајам ипак одржати у октобру, ако се дотле међународна ситуација буде поправила. И та одлука била је добра. Показало се је ипак да ће и у делимично зарађеној Европи међународна трговина и производња морати да се одвијају и да све не може застати.

Већ после неколико дана у земљи је почело да се стишава узнемирење које је била проузроковала Уредба о празничним данима и о отказу улога на штедњу. У иностранству пак добио се утисак да ће рат трајати дуже време, с обзиром на јако утврђене линије — Мажино и Сигфрид. Добијао се утисак да ће у томе ненормалном стању ипак морати доћи до неког нормализовања послова. Свесна тога да су излагачи они које треба прво консултовати, Управа сајма је извршила анкету међу раније пријављеним излагачима. Поставила им је конкретно питање — да ли би учествовали на сајму који би се ипак одржао у ок-

Са свечаног отварања III Београдског јесењег сајма: Изасланик Њ. В. Краља бриг. генерал г. Деканева (седи); министри г. г. Никола Бешлић, Д-р Лазар Марковић, Д-р Иво Андрес и Јеврем Томић; лево претставник Београдске општине градски већник г. Д-р Стеван Поповић и угледне званице

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тобру? Око 68% излагача који су закупили преко 60% целокупне закупљене површине, одговорили су да ће безусловно учествовати и на октобарском сајму. С обзиром на ове одговоре а и у жељи да Београдском сајму одржи потребан континуитет, Управа сајма је решила да се III Јесењи сајам одржи од 14—23 октобра. Београдске коморе: Трговинска, Индустриска и Занатска учиниле су са своје стране апел на своје чланове да учествују на сајму и то је помогло да и у тако нередовним приликама сајам ипак постигне пун успех.

Излагача је било 512 према 883 на Јесењем сајму 1937 године, а према 910 на сајму 1938 године и 370 излагача на овогодишњем Пролетњем сајму.

Број излагача из иностранства био је већи од броја домаћих излагача, док је на Првом јесењем сајму размера била обрнута. То је доказ да иностранство поклања све већу пажњу Београдском сајму, због погодности Београда као привредног центра. Доња табела нам показује однос учешћа домаћих излагача према странима:

Учешће излагача:	Домаћи	Страни
I Београдски јесењи сајам 1937 год.	484	399
II „ „ 1938 год.	239	671
III „ „ 1939 год.	223	289

Страних излагача било је из 13 разних земаља. 6 земаља имало је колективне изложбе у својим репрезентативним павиљонима подигнутим на сајмишту. То су Немачка, Италија, Ческо-Моравски Протекторат, Румунија, Турска и Мађарска. Остали страни излагачи били су из: Енглеске, Француске, Швајцарске, Данске, Шведске, Сједињених Америчких Држава и из Бугарске. Рат је спречио организацију колективних изложби Француске, Швајцарске и Грчке које су оне биле пријавиле за септембарски сајам. Када је рат избио, оне су одјавиле колективне изложбе и њихови привредници учествовали су појединачно.

Осим ових колективних и појединачних излагача, било је и специјалних — скупних изложби у оквиру овогодишњег Јесењег сајма које су исто тако имале лепог успеха.

У павиљону бр. 5 Радио-клуб, у заједници са преставницима светске радио-индустије, организовао је колективну радио-изложбу, док су у павиљону Спасићеве задужбине били организовани сајам књига и сајам слика. Како су све три ове изложбе наишле на велико интересовање, то има изгледа да ће оне постати саставни део Београдског сајма.

У ново-отвореном Немачком павиљону налазио се штанд „Одбора за изложбе и сајмове Немачке привреде“ — где су се налазили проспекти немачких фирми свих струка и где су се могла добити сва обавештења. У самом павиљону били су изложени предмети металне индустрије, машине, пумпе, електротехнички предмети, мајолика, порцулан и пластика, боје и аутомобилски точкови од гуме итд.

У немачком павиљону

По моме мишљењу највише пажње заслуживале су демонстрације синтетичног материјала у Немачком павиљону. Познато је да је Немачка веома оскудна у већем броју сировина. Због тога је она учинила знатан напредак у замени многих сировина синтетичним путем. Многе од тих својих проналазака она је изложила на Београдском сајму. Како је услед нередовних прилика и оскудице у девизама и нашој радиности отежано да дође до потребних сировина, овај синтетични материјал заслужује пажњу. Овај приказ је учинио нарочито „Динамит“ А. Г. из Келна (Тројсдорф).

Одмах при улазу на десној страни видела се је велика преса која ради под притиском од 80 тона, производ фабрике Вернер и Пфлајдерер А. Г. из Штутгарта. Ова преса је ту пред посетиоцима за трен ока израђивала употребне предмете из фенопластичног прашка Тролитан-а (бакелита). Калуп се напуни прашњастом масом бакелита. Преса се затвори и вештачка маса излаже притиску према потреби. За кратко време маса се стврдне у загрејаном калупу и из њега извади готов предмет коме више није потребна никаква прерада. Маса која се употребљује при овом брзом пресовању може бити различите боје. Њен састав је исто тако различит, према намени шта се од ње жели добити. Из ње се могу добити најразноврснији предмети: од пепељаре и козметичких кутија и футрола, до разних електротехничких потреба.

Полојас је друга вештачка сировина из које се раде у лепим светлим бојама укусни предмети у кућанству, у козметици а и у индустрији осветљења. Има лепу прозачну боју.

Тролон је вештачка смола. Из ње су токарењем и резбарским радом израђени и изложени предмети са лепим прозачним бојама и сјајним, глатким површинама — кугле за билијар, прибор за пушаче, накит, окови за намештај итд.

Митолам замењује одлично гуму пред којом још има преимућства јер је врло чврст и отпоран према киселинама, уљима и другим хемикалијама.

Тролит и *Тролитул* су сировине употребљене на Сајму за израду дугмади, чешљева и т. сл. по систему прскања. Сировина долази у цилиндар за загревање па се у течном стању упрска кроз зракасте цеви у калупе.

Из целулозе или ткива импрегнираних вештачком смолом под високим притиском добије се одличан изолациони материјал велике отпорности.

Из *Лиџнофола* израђени су веома отпорни лејаји и зупчаници а из *Тролитакса* исто тако отпоран материјал, који се као врло декоративан употребљава у градњи вагона, бродова, аутобуса а и за покривање намештаја и зидова. Мало даље приказана је многострука употреба *вулкан-фибера*, већ доста познатог у електроиндустрији, текстилној и машинској индустрији.

Италијански павиљон, у коме смо већ навикли да видимо лепо изложене предмете италијанске радиности, био је и овом приликом веома лепо аранжиран, благодарећи заузимању трговинског аташе-а г. Бенедети-а и комесара павиљона г. Валерија Полако. На простору од око 1.000 м², колико заузима Италијански павиљон, изложило је преко 60 италијанских фирми своје производе: електричне апарате за мерење, аутоматске ваге, аутоматске касе, бицикле, селекторе за житарице, радио-апарате, обућу, гумене цеви, аутоматске играчке, оптичке потребе, машине за кување експрес кафе, моторе, пумпе и вентилаторе, инструменте за лабораторијуме итд.

Индустрија аутомобила дала је исто тако леп број кола италијанске марке која све више продире код нас.

Керамика која је у Италији права уметност задржавала је дуго посетиоце својим лепим примерцима.

Лепи графикони приказали су нам разгранату железничку мрежу Италије, нарочито велики напор који је она учинила у електрификацији својих железница. Из укусно израђених графикона види се да је електрична железничка мрежа Италије износила 1922 године 763,5 километара. Ове године она износи 5.014,7 километара. Заиста велики напредак пред чијом је сликом многи од нас са уздахом застао, сећајући се дима и гара на нашим же-

лезницама при одласку на летњи одмор. На прузи Милано—Неапољ електрични воз достиже брзину од 203 километара на сат. Простор од 845 километара она прелази за 8 часова. И ту смо морали да уздахнемо при помисли на дужину нашега пута од Београда до Дубровника.

Други графикони дали су нам слику ве за италијанских морских и прекоокеанских бродова.

Нарочито су изазивале интересовање одличне а јефтине тон-филмске апаратуре, радио-апарати, гас-маске, и поменимо, женску моду коју Италија хоће да лансира, потискујући досадањи монопол париске моде.

Чешко-Моравски Протекторат дао је колективну изложбу у ранијем Чехо-Словачком павиљону, којом је приказао и овом приликом велику привредну делатност браће Чеха.

Изложене су израде Батиног концерна: целофан, активни угаљ, регенерати за гуму, боје, киселине. Чешка стаклена индустрија била је исто тако лепо заступљена као и израде из оникса, бижутерија и оптичке израде. Тешка индустрија била је претстављена укуским моделима: најмодерније машине, дизел-мотори, моторни чамац за вучу Дунавом, вентилатори, машине за обраду метала за млинове, електро-мотори, апаратуре за зубне лекаре, пумпе, кућински апарати итд.

Румунски павиљон. Румунија је у своме павиљону изложила карактеристичне производе њене привреде, нарочито пољопривреде, рударства и шумарства, затим нафте и њених деривата. Неколико пољопривредних машина показале су напоре и напредак румунске индустрије и у том погледу. Нарочиту привлачност за посетиоце представљале су румунске рукотворине, — вез, керамика — и производи домаће радиности. Врло успели графикони туристички и пропагандни материјал, целисходно су употпунили приказ румунске привреде и радиности.

Мађарски павиљон привлачио је и овога пута посетиоце. Највећи део његове овогодишње изложбе био је посвећен домаћој кућевној радиности мађарског сељака. Поред разноврсних радова мађарских сељанки, приказани су и чипкасти радови на тилу, везови „Јегеш“, сељачка керамика. Пољопривредна производња Мађарске исто је тако приказана са моделима главних типова мађарске стоке и графичким приказом трговинског промета Мађарске са земљама Балканског полуострва.

Од индустрије нарочита је пажња овом приликом посвећена индустрији коже. Осећа се тежња Мађара да укрштавањем одгоје јагње које ће имати астраханско крзно. После успеха које су Мађари постигли са мерино овцама и коњем нониусом, има пуно вероватноће да ће они и у овоме подухвату успети. Осим које приказана је и укусна изложба текстила, у главном, вештачке свиле и изложба посућа

од једне врсте импрегниране хартије која се не ломи. Изложена је и толико рекламирана код нас Франц-Јозефова лековита вода. Већи простор заузимао је изложба Мађарске државне фабрике гвожђа, челика и машина која своје израђевине извози и у друге земље.

Не мање интересовање побуђивао је и *Турски павиљон* у коме је дан пре отварања Сајма комесар г. Назлин Атаман приредио пријем нашим и страним преставницима штампе. Пријему је присуствовао и Турски посланик.

У павиљону је у једном укусном реду било изложено неколико врсти турских производа. Нарочито је овога пута иступила индустрија конзерви, свиле и трикотаже, емаљираних посуђа, лончарије, стакла, шећера, маслиновог и биљног уља, макарона. Изложен је и хидрофилни памук и сунђер. Дат је исто тако и леп туристички приказ лепота Турске.

У домаћим павиљонима изложена је роба по следећем реду:

Павиљон бр. 1 — У њему су били смештени текстил, ћилимарство и народна везива.

Павиљон бр. 2 — Намештај собни и канцеларијски, канцеларијски прибор, хартија, музички инструменти, керамика. Нарочито је упадао у очи резбарски намештај чувених мајстора из Босне и Херцеговине.

Павиљон бр. 3 — Овај највећи павиљон сајмишта примио је у себе тешку индустрију. Металургијске производе, машине, моторе, електротехничке производе, хемијске производе, грађевинарство. У њему су посетиоци могли да се упознају са најновијим техничким у савршењима.

Павиљон бр. 4 — Предмети исхране и алкохолна пића. Поред производа индустрије сухо-меснате робе, конзерви и уља, шећерне индустрије — ту су биле и све врсте ракије, вина и ликера.

У *павиљону бр. 5* — била је овом приликом колективна радио изложба на којој је учествовао Радио-клуб са аматерским радовима. Преставници светске радио-индустрије учествовали су такође, јер је наше тржиште веома интересантно за њих.

У *Централној кули* био је смештен сервис Општинске штедионице, изложба Управе државних монопола, малопродајница дувана и пошта.

Приземље *павиљона Сјасићеве задужбине* примило је било сајам књига а први спрат продајну изложбу слика.

Отворен простор између и иза павиљона приказивао је и овом приликом пољопривредне машине, грађевински и конструкциони материјал и звона.

Приватни павиљони допуњавали су сајам. У њима су приватне фирме излагале своје производе. Било их је двадесетак које су излагале у сопственим павиљонима. Поменућемо

павиљоне: „Филипса” Југословенско А. Д. са радио-апаратима, арматурама, медицинским апаратима, специјалним економским сијалицама итд. „Ханза” — аутомобили Шнајдер Х. Д. — Ротанев — оптика; од домаћих: „Ага Руше” удружене југословенске творнице ацетилена и оксигена д. д. Руше. Босанско д. д. за електрину — Јајце (феросилицијум, каустична сода, текући хлор, разни хлор-деривати). „Зорка” Прво Југословенско друштво за хемијску индустрију — Београд — (плави камен, хемикалије). „Мостер” д. д. Загреб — фарбе и лакови свих врста. „Сплит” а. д. анонимно друштво за цемент портланд — Сплит. (Плоче „салонит” из вештачког азбеста — цементног шкриљца). „Траверза” Шалингер и Марин — Београд, грађевински и технички материјал, материјал за изолацију противу влаге, топлоте и звука, линолеум итд...

* *
*

Видели смо да је по броју излагача и по закупљеном простору III Јесењи сајам успео. Можемо то исто рећи и за посету, и за обављене послове на сајму. Посетилаца је било 130.000.— На I Јесењем сајму 1937 године било је 240.000. посетилаца, на II 1938 године 187.000.— а на овогодишњем Пролетњем сајму свега 60.000.—

Управа сајма је имала бруто прихода:

1) Од закупнине стандова и других приноса	Дин. 360.121.—
2) Од улазница	„ 864.247.—
3) Од реклама	„ 17.454.—
	Свега динара 1,241.822.—

Приход од закупнине био би далеко већи да Управа сајма није овом приликом изузетно, услед претходног одлагања сајма, спустила цене закупнине стандова за 50% испод цена предвиђених правилником.

Износ обављених послова немогуће је оценити али је једно извесно да је баш на овоме сајму, када се то најмање очекивало, и обављених послова било највише. Већина излагача је задовољна не само посетом, која је најсигурнија пропаганда предузећа за стварање нових веза, него и закљученим пословима за време трајања сајма. Последњег дана сајма управа је извршила једну анкету међу излагачима са питањем да ли су задовољни својим учешћем на сајму. Од 156 излагача који су одговорили, свега су 3 одговорили негативно. Овако повољан однос није се појавио ни на једној досадањој анкети. Никада до сада није био међу посетиоцима тако велики број правих купаца, који су за излагаче најинтересантнији. Радозналци све више уступају место пословним људима и правим интересентима а то

је најбољи доказ да се Београдски сајам развија здраво.

Данашња привреда мора да рачуна са великим утицајем рекламе. Она на рекламу баца огромна сретства. И штампа, и фотографија, и радио, и кинематограф — све то служи реклами. Ипак најефикаснија реклама постају сајмови узорака, јер се на њима могу да прикажу потрошачу најефикасније квалитет, практичност и све одлике производа. Додир је непосредан. Демонстрација очигледна и утицај на потрошача најјачи. Ту на сајму потрошач види и конкурентне производе, пореди их, упознаје њихов начин употребе а и цене, јер сајмови као највеће састајалиште конкурентних фирми постају и регулатори цена.

Посетиоци су имали повластицу у пола цене на свима нашим железницама и бродовима. Наше Министарство саобраћаја изашло је у сусрет посетиоцима из Бугарске и одобрило да могу купити железничке карте у левовима до Београда и натраг. Бугари су и иначе најмногбројнији посетиоци а и стални излагачи на Београдском сајму. И друге земље дале су повластице за долазак на Београдски сајам.

У прву недељу, 15 октобра, дан је био леп, сунчан, прави летњи дан и на сајмишту је врло од посетилаца, којих је тога дана било 35.000. Неколико стотина аутомобила било је у беспрекорном реду паркирано на одређеном простору пред сајмиштем. Међу њи-

ма је било и аутобуса који су довозили групе посетилаца из унутрашњости. Око шалтера на којима су се продавале улазнице дугачки редови су се брзо губили кроз капију сајмишта. Улазнице су се добро чувале, јер је управа сајма овом приликом била организовала и бесплатну лутрију са лепим добицима. Главни згодитак — један нов ауто Шкода — добио је један занатлија из Ваљева.

Нарочито је добро што је велики број ђака основних, средњих и грађанских школа у групама посетио сајам. Сајам су посетили Претседник владе г. Драгиша Цветковић, који је у току целог једног сата обилазио павиљоне, интересујући се за сваки од њих. Претседник Општине г. Војин Ђуричић је обишао исто тако све павиљоне и терен сајмишта, обећававши издашну потпору за даљи развој. Бан Хрватске бановине г. Шубашић изјавио је после посете у разговору са сарадником „Политике“:

„Све је врло лепо. Сајам је одлично организован. Мило ми је што видим овакав напредак и овакво интересовање“. —

Генерални директор Бечког сајма са шефом Туристичког отсека Бечке општине провели су дуго време на сајму, интересујући се детаљно и за његову изградњу. Они су се веома лепо изразили о напретку сајма.

У ресторанима сајмишта било је пуно света који се једнако смењивао, грабећи слобод-

Водоскок пред немачким павиљоном

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Уз Вајфертово и Бајлоново пиво одмицали су ражњеви са печеним прасцима, ћевапима и други гурманлуци. На клупама сајмишта пуно гостију са села. Они отварају њихове корпе, кутије и зембиље и ручају на клупама, да би после продужили разгледање павиљона. Фотографски апарати радиле су на све стране. Нарочито су се Војвођанке радо сликале — за успомену са сајмишта. И овом приликом била је привлачна атракција за публику кула за скакање са падобраном. Њена дизалица слабо се заустављала. Све нови и нови посетиоци пели су се да би са висине од 70 метара слетели доле са свиленим падобраном. Около увек пуно гледалаца. Доста се света задржавало и пред водоскоком испред Немачког павиљона, чија се вода преливала у сунчаним зрацима...

Изложба књига у Спасићевом павиљону имала је добру прођу. Ово је уједно био и први непосредни додир наших издавача са широким народним слојевима. Поред научних и белетристичких књига било је и књига за сељака, које су изложили Српско пољопривредно друштво и књижара Целебџић: о опрашивању кукуруза, о топлим лејама, о племенитом воћу, о гнојењу њива и т. д. Књига је у нас још много скупа и за овакве приредбе издавачи би требали да дају још веће попусте. Сељак је куповао пољопривредне књиге, Вукова дела. Грађани ћачке уџбенике, „Трилогију“ Стевана Јаковљевића и белетристику.

Добру посету је имала и изложба и сајам слика Независног салона у Павиљону Спасићеве задужбине. Излагачи су успели да своја уметничка дела приближе и оној публици која обично не посећује сликарске изложбе. Цене платна су биле исто тако ниске, ближе скромнијим кесама, тако да је купио и онај који раније није смео ни да пита за цену уметничког дела.

Управа сајма је издала један укусан каталог, у коме је овога пута поред приказа павиљона био и леп приказ Београда са његовим историјским споменицима, музејима, позориштима, културним и просветним установама, државним и самоуправним надлештвима, болницама, санаторијумима, банкама, посланствима и конзулатима, поштама, саобраћајним и полицијским установама, гаражама, путничким информационом биром и редом војње, тако да су се посетиоци сајма из унутрашњости могли и по вароши одлично оријентисати са сајамским каталогом.

* *
*

Сајам је отворен у суботу 14 октобра у присуству Краљевог изасланика, министара г. г. Бешлића, д-р Лазе Марковића, д-р Андреса Јеврема Томића, страних посланика, представника верских поглавара, привредних и културних организација, већника Општине града Бео-

града и многобројних гостију. Међу овима помињемо делегацију Немачког привредног пропагандног савета на челу са професором д-р Хајнрихом Хунке-ом, која је дошла поводом свечаног отварања новог павиљона Немачког Рајха.

После говора председника Сајма г. Милана Стојановића, одржао је следећи говор градски већник г. д-р Стеван Појовић, заступајући оболелог Претседника Општине г. Војина Ђуричића:

„Господине изасланиче Њ. В. Краља, Господине Министри, Екселенције, Госпође и Господо!

Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић, желео је да лично и својим говором поздравим данашње отварање III Београдског јесењег сајма. Изненадна болест задржала је г. Претседника у постели. Он по лекарском савету несме да излази и, жалећи јако што у овом моменту не може да буде присутан, умолио ме је да поздравим топло ову нашу лепу манифестацију у име његово и у име Београдског већа. Као што је то у више прилика наглашено, Београд има ретко погодан положај за један прави привредни центар. Привреда Београда тражила је давно већ да се у Београду изгради сајмиште, на коме би се одржавали међународни сајмови и изложбе, и на коме би и Југословенска привреда износила своје сировине и прерађевине. Наглашавано је да би Београд на раскршћу Запада и Истока требао да одигра значајну улогу посредника у међународном промету добара.

И док су се у нама блиским земљама развијали сајмови, у Београду се тражио погодан терен. Почело се веровати да Београд можда није способан да ствара на привредном пољу онако како се показао за време рата; да је он дао у ратовима што је могао да да...

Требало је разбити ту заблуду и београдска привреда ју је сјајно разбила. За кратко време поникла је ова мала лепа варош са својим павиљонима. На некада мочварном, блатњавом терену изграђене су лепе стазе и травњаци. Поникло је једно мало насеље које оваплоћује рад и труд.

Београдске коморе и привредне организације наишле су у овоме своме лепоме прегнућу на издашну помоћ Београдске општине и, благодарећи томе заједничком раду, сајмиште је до сада дало већи број привредничких и културних приредби које су одлично успеле.

Данас отварамо III Јесењи сајам у веома мутној међународној атмосфери. Авет рата лебди над Европом. Привредно деловање и промет добара су спутани и поставило се питање: да ли под таквим околностима треба одржати овај сајам? Управа сајма и излагачима припада велика заслуга што су решили да се сајам ипак одржи и поред слабијих изгледа на пословни успех. Баш у оваквим приликама треба унети што више спокојства у привредни крвоток и старати се да он што је могуће нормалније пулсира.

Добро је што се одржао континуитет приредаба Београдског сајма и због доцнијих приредаба, које тек имају да дођу.

Овом приликом желим да нагласим да се са изградњом београдског сајмишта неће стати. Београд-

ска општина уступила је Друштву за приређивање сајма и изложби у Београду терен од 360.000 квадратних метара. Од тога је до сада обрађено 175.000 квадратних метара. То је једна половина. И друга половина ће се оспособити за сајамске приредбе, на-

рочито за пољопривредно-сточарску изложбу, са коју је држава дала своју издашну помоћ.

У програм радова нове Општинске управе улази и даље претварање мочварних и подводних терена у пријатне и корисне терене. Улази и унапређење Бео-

Министар трговине и индустрије г. Д-р Иво Андрес говори

Свечано отварање Сајма: Заступник претседника општине г. Д-р Стеван Поповић говори

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

градског сајма. Г. Претседник Ђуричић ми је нарочито рекао, да он сматра да оно што је за Београдски сајам учинио г. Влада Илић треба да постане традиција за све претседнике Београдске општине. И да он мисли да продужи у том правцу. Расположење у Општинском већу је исто такво и Београдски сајам ће моћи и надаље да рачуна на издашну помоћ Општине.

Нарочито ми је пријатно да данас поздравим топло у име Претседника Општине и целог Градског већа, пријатељске државе које су изградиле своје павиљоне на Београдском сајмишту и што су и поред мутне међународне атмосфере украсиле те павиљоне својим одличним производима. Мало годе ћемо поздравити свечано отварање новог павиљона Немачког Рајха, којим је ове године наше сајмиште обogaћено.

Не мање признање заслужују и наши излагачи, који су својим обилним учешћем на овом сајму доказали да у послове уносе лепе осећаје и пуно високог и несебичног поимања општег интереса.

Г. Претседник Градског већа и Градско веће захваљују исто тако и Вама Г. Претседниче, и Управном и Надзорном одбору Друштва за приређивање сајма, на труду који сте уложили да и овај сајам буде овакво добро организовао. Они заједно поздрављају добродошлицом све посетиоце Београдског сајма и желе да се за време базљења у Београду пријатно осећају. Београђани ће им већ и овом приликом показати сву топлину свога гостопримства.

Са жељом да Београдски сајам на пролеће отвори своје капије у многу мирнијој међународној ситуацији, молим Вас да поздравимо високог покровитеља Београдског сајма Првог Грађанина Београда са топлим узвиком:

Живео Њ. В. Краљ Петар III!

Живео Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле!

Живео Краљевски Дом!"

После овога је одржао говор Министар трговине г. д-р Андрес, који је на крају прогласио сајам отвореним. Већ је било подне када су чланови Владе са гостима, после обиласка павиљона, стигли пред нови велики павиљон Рајха грађен у национал-социјалистичком стилу. Пред препуном двораном павиљона професор д-р Хунке је у једном дужем, веома документованом говору дао приказ немачко-југословенских привреда и њиховог промета добара.

Г. Хунке-у је одговорио Министар г. д-р Андрес, па је после говора Претседника сајма и преставника Београдске општине, павиљон званично отворен.

Све у свему, сајам је успео упркос међународним догађајима и рату. Наши привредници су показали лепу сталоженост и појам општости а Београд је још једном показао да он и у хаосу не губи главу, већ ради и — иде напред...

Д-р Стеван Поповић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

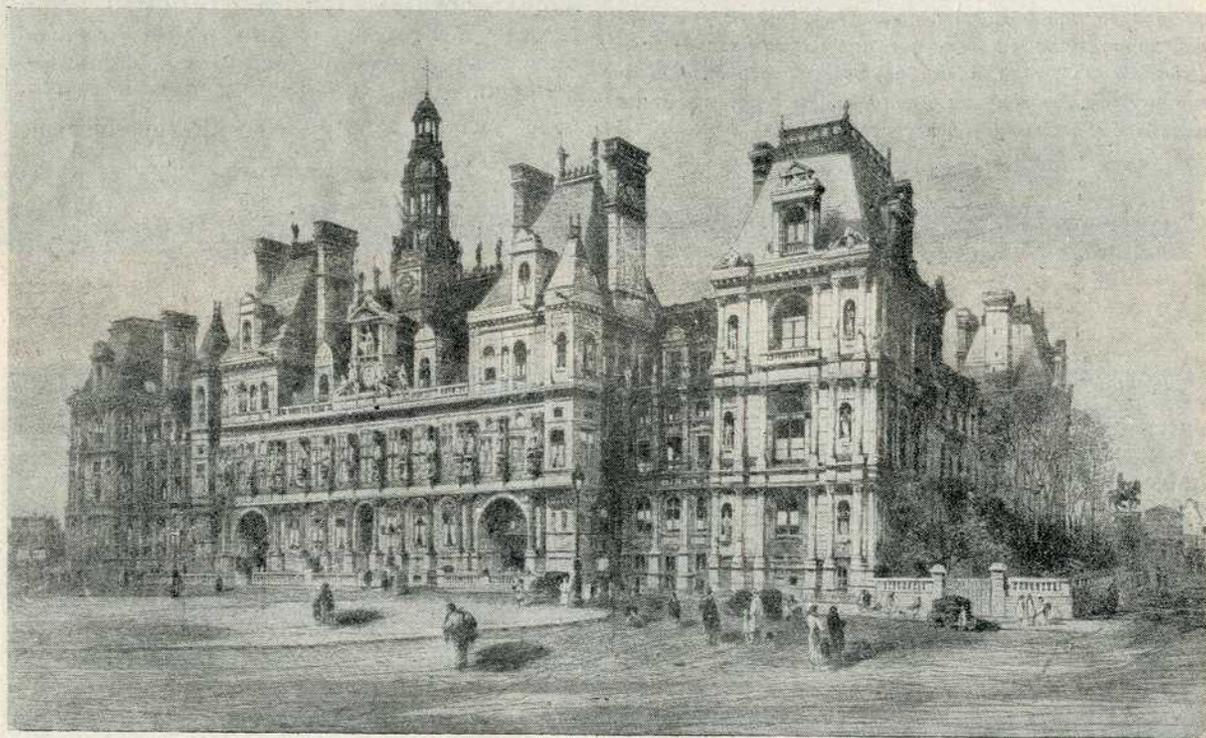
Како је организована комунална управа града Париза

Град Париз, престоница Француске Републике, претставља једну једину општину, подељену сада на 20 концентричних срезова. Сваки „париски срез“ је подељен на четири кварта, што укупно чини осамдесет квартава, од којих сваки има по једно име, које је обележено, код већине од њих, према називу једнога од њихових главних споменика.

Квартови у принципу бирају по једног градског већника. Али, због развоја становништва периферијских квартава, закон од 10 априла 1935 поделио је неке од њих искључиво у том циљу да би повећао број њихових претставника у градском већу. Од тада градско ве-

себни буџет; приходи и расходи који се у њима врше обухваћени су општим буџетом града Париза.

Сваки срез има: среску општинску канцеларију, која стоји под непосредном контролом и влашћу префекта Сенског округа. На челу сваке ове канцеларије налази се по један претседник — (кмет-maire) — са по неколико помоћника, чији број не може бити већи од седам. Претседник и његови помоћници су постављени путем декрета-указа на предлог префекта Сенског округа. Њихове функције, које су инкомпатибилне са функцијама члана градског већа, *беслатне* су. За ова звања бирају

Оштински дом града Париза

ће броји 90 претставника квартава, уместо осамдесет, колико свега квартава има.

Осим ових чисто изборних атрибуција, ових 80 квартава немају никакав сопствени административни живот. Они претстављају само нарочиту поделу, која омогућава изучавање из непосредне близине извесних проблема, нарочито оних из области градског саобраћаја. Они немају, исто као ни срезови, никакав по-

се махом познате и истакнуте личности дотичног среза.

Њихова права и дужности су строго одређене; они обављају послове грађанских стања и у том својству обављају свечани чин венчања; они дају налоге за преглед и састав бирачких спискова; старају се за прикупљање свих података за састав регрутног списка; састављају листу поротника, баве се питањима

социјалне помоћи и питањима основне школске наставе. Најзад, они се брину о томе да разрез непосредних пореза и такса са њима повезаним буде установљен и предат општинској канцеларији, саобразно важећим законским прописима.

Специјалан режим примењен на град Париз

Неки специјални закон који би кодификовао административни режим града Париза у ствари не постоји. Законске и друге одредбе по којима се управља ова огромна насеобина налазе се разбацане у великом броју разних закона, који се тичу било организације било надлежности; неке од њих проистичу понекад из обичне традиције, коју је један виши практични интерес задржао на снази све до данас.

Политички, економски и финансијски положај Париза је такав, да му нема равна, не само по степену, него чак ни по природи ни у једној другој градској општини Француске. Овом положају одговара један сасвим нарочит режим, који ћемо овде оцртати само у крупним линијама.

*

Градом Паризом управљају два префекта, чије су функције јасно подвојене:

- 1.) Префект Сенског округа и
- 2.) Префект полиције.

Сваки од њих има у својој надлежности извесан број великих административних дирекција, чији се облик и номенклатура виде из ниже наведене табеле.

Особље појединих служби, које потпадају под обе префектуре, бирано је путем конкурса са најбрижљивијом пажњом и налази се на врло високом стручном нивоу. Оно обавља редован ток административних послова.

I — Подела префектуре Сенског округа

Ова префектура је подељена по звањима и гранама служби на следећи начин:

Префект
Кабинет
Генерални секретар
Генерални секретаријат

1. Општине сенског округа
2. Финансијска служба
3. Трошаринска служба
4. Персонална служба
5. Јавни радови
6. Централна контрола порезе
7. Општинска благајна
8. Архитектонска служба
9. Паркови и шеталишта
10. План града Париза
11. Јавна помоћ
12. Општинске кредитне установе

13. Саобраћајна служба
14. Генерална инспекција
15. Општински спорови
16. Јавна хигијена и социјална политика
17. Основна настава
18. Уметност, библиотеке и музеји
- 19 и 20. Генерални и секретаријат општинских већа.

II — Подела Префектуре полиције

Ова префектура је по своме саставу нешто различита од претходне. Њене главне гране овако изгледају:

Префект
Кабинет
Генерални секретар
Генерални секретаријат

1. Персонална служба, Рачуноводство и материјал
2. Општинска полиција
3. Ветеринарска служба
4. Администрација и општа полиција
5. Судска полиција
6. Служба за сузбијање кријумчарења
7. Хигијена, заштита деце и рада
8. Обавештајна служба и коцка
9. Хемиска, токсиколошка и бактериолошка лабораторија
10. Циркулација превозних сретстава
11. Генерална инспекција служби
12. Служба северно-афричких послова.

Префект Сенског округа и префект полиције су постављени од Министарског савета чији су они делегати и претставници у исто време кад делују као управљачи града Париза и Сенског округа, сваки у кругу надлежности која му је одређена.

Префект полиције брине се специјално о свима питањима безбедности, реда и мира, као и о извршавању одредаба о јавној хигијени и здрављу. Он контролише уредност јавног саобраћаја и превозних сретстава.

Префект Сенског округа носи одговорност за административно управљање престоницом. У том својству он спрема буџет и подноси га градском већу; он склапа уговоре са странкама у име Париза; он га претставља у споровима (осим полицијских). Он извршава одлуке градског већа, и његова сагласност је потребна за већи део тих одлука. Због обимности и разноликости питања и њихове реперкусије на једно тако многобројно становништво, управљање градом Паризом врши се у ствари од стране Префекта Сенског округа у врло тесној сарадњи са Скупштином градског већа, изабраног општим и тајним гласањем на шест година.

Претседник градског већа се бира ако не по праву, оно бар у пракси, као и већина чланова часништва градског већа, сваке године, и ако је то једна стара традиција, а не некаква законска нужност.

Он претседава седницама и руководи дискусијом на њима.

У његову надлежност спадају приједи, стављање на дневни ред и подела послова које градском већу подносе префекти и до-стављање овима дневног реда, одлука и ми-шљења градског већа.

Увек кад то нађе за потребно председ-ник сазива часништво градског већа и под-носи му било питања унутрашњег рада и у-праве, било одлуке које треба донети у име већа у питањима репрезентација у церемони-јама, на које је позвано, или у организовању пријема, или код појединих корака, које тре-ба учинити код јавних власти у име париског становништва.

Он чини позиве за свечаности и орга-низује церемоније у општинском Дому града Париза. Префект Сенског округа и префект полиције у њима учествују као чланови општин-ског тела (градског већа). Претседник говори и он иде напред као први. Ово му право при-пада од 1897 године као изабраном претстав-нику париског становништва.

Међу њима сендик — генерални секретар — који се специјално бави питањем унутра-шњих служби и рачуноводства градског ве-ћа, званичним пријемима и односима са чла-новима страних градских већа, — одржава једну врсту сталности и врло потребног кон-тинитета између часништва, која се обнавља-ју сваке године у јуну. Он је у пракси за-државан на истом положају од сваког већа, и ако нема никаквог ограничења у погледу на време трајања његовог звања или службе.

Унутрашње службе већа, које се налазе под његовим руководством, обављају се од јед-ног кадра који се у тим пословима специјали-зовао: секретаријат, који се бави састављањем стенографских и аналитичких записника сед-ница и обављањем административних послова у појединим комисијама. Осим тога Секрета-ријат бди над уредним обављањем послова у општинској штампарији, која је смештена у самом општинском дому, уређује званични *Оп-штински билтен града Париза*, у коме се сваки дан износи записник седница, одлуке већа, одлуке префекта једног и другог, законски извештаји и обавештења, одлуке о експропри-јацији у јавне сврхе итд. Ове службе про-истичу директно од градског већа.

Организација Градског већа града Париза

Због броја, важности и сложености пи-тања која расправљају градски већници Пари-за, може се рећи да се активност већника обавља не само за време редовних или ванред-них седница, на које их позива Префект Сен-ског округа, него још и преко рада вели-ких сталних комисија, које готово раде непре-кидно.

Те сталне велике комисије овако изгледају:

Часништво градског већа
Претседник,
Три потпретседника,
Сендик,
Четири секретара-већника.

Прва комисија — расправља питања фи-нансијске природе, спорове, питања такса, про-учава уговоре, монополе и јавне општинске службе.

Друга комисија — у чију надлежност спа-дају питања опште администрације, питања снабдевања града животним намирницама, пи-јаце, кланице, гробља, општинска полиција, ва-трогаство и општинска добра.

Трећа комисија — која се бави питањем јавних путева и саобраћаја, осветлења, јавних шеталишта, чишћењем јавних путева и улица.

Четврта комисија — бави се проучавањем свих питања у вези са уметношћу и школском наставом.

Пета комисија — има за главни задатак пи-тања из области јавне помоћи и питања из круга пословања градских штедионица.

Шеста комисија — проучава сва питања која се тичу воде, канализације, пловидбе, а-санирања и јавне хигијене.

Већници града Париза за своје функције примају месечно по 4.500 франака.

Осим ових великих сталних комисија, по-стоје и друге специјалне комисије градског већа, које су изабране за проучавање поје-диних конкретних проблема, и које се састав-љају од појединих чланова из свих великих комисија. Тако постоје: комисија за буџет и општинско особље, комисија за подземну же-лезницу, комисија за подизање станова, ко-мисија за националне свечаности и комисија за субвенције.

Већ и из овог прегледа комисија и њихо-ве надлежности, може се створити закључак о начину рада у њима, као и о укупном раду целог градског већа, како се сва питања у њима испитују, проучавају, дискутују, изгла-савају и контролишу. Сва та питања на крају се изнесу у конкретној форми у буџету града Париза. Поводом буџетске дискусије избијају на јавност сва питања која су од значаја за јавно управљање градом Паризом.

Сама администрација, која је претставље-на у лицу префекта Сенског округа и пре-фекта полиције, у колико се то на њу односи, спрема свој пројекат буџета за наредну го-дину. Свих шест сталних комисија обухвата-ју у ствари све компетенције дирекција пре-фектуре Сенског округа. Свака од њих је спе-цијализована у својој материји и испитује део пројекта буџета који спада у њену надлежност, одређује свога известиоца, који брани тај део буџета. Комисија може да ставља примедбе на буџет, и може по потреби позвати одго-

www.ubor.gov.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 водног директора на седницу, да од њега чује разлоге за или против једне одредбе.

Према томе све буџетске партије подвргнуте су двоструком проучавању:

а) Од стране саме администрације која га спрема,

б) од стране комисије и њених чланова.

Сав тај рад улази у оквир припремног рада, и тек пошто буџет буде у коначној редакцији усвојен, он бива извршиван од двојице префекта, према њиховој напред изложеној надлежности.

Према томе на изради буџета суделују:

а) Претставници централне власти, преко оба префекта, и

б) Претставници париског становништва, који изабрани од њега и у сталном непосредном контакту са њим, знају његове ближе жеље и потребе а тако исто и финансијске могућности.

На овај начин изложили смо без правне фразеологије општу техничку спремину администрације града Париза, чија је главна одлика *еластичност*, и која јој омогућава ток послова без застоја, и ако она на први поглед изгледа веома пространа и гломазна.

Нове реформе у раду Градског већа

Једним законским декретом од 21 априла 1939 год. надлежност градског већа града Париза јако је ограничена и сведена је на следећих 14 тачака, по којима оно данас једино може доносити одлуке:

1. Буџет града Париза, накнадни кредити, завршни рачуни поднети од префекта Сенског округа и префекта полиције и годишњи биланс;

2. Установљавање терета и тарифа и доношење правилника за наплату пореза, такса и приреза, у границама које су обележене важећим законским прописима;

3. Право рекламација у погледу оптерећења општине државним дажбинама;

4. Одлучивање о износу и трајању зајмова;

5. Стварање и укидање општинских синдиката, приступање постојећим општинским синдикатима и одређивање претставника града у овим установама;

6. Стварање, укидање и начин управе у општинским индустријским или трговачким установама;

7. Уговори који се односе на експлоатацију искључиво или за време од 10 година великих општинских предузећа које имају индустријски или трговачки карактер;

8. Програм нових радова, који се изводе из зајмова;

9. Отуђење општинских добара *изнад вредности од пет милиона франака*;

10. Закуп земљишта или зграда узетих или издатих за време *дуже од 18 година*;

11. Давање концесија за градска позоришта за време *дуже од 9 година*;

12. Стварање, измена или укидање пијаца, берзи и вашара;

13. Установљавање регулационог или нивелационог плана, измена овог плана и наименовање улица; и

14. Примање или одбијање у дефинитивној форми поклона и легата.

Комисије за расправу ових питања могу се састати само на 15 дана пре састанка пленума, а што се тиче буџета оне се могу састати на месец дана раније. Буџет се излашава, по новом режиму, по главама, а министар унутрашњих и министар финансија одређују буџетске главе.

Новим режимом је ограничена контрола градских већника над редовним током администрације; они се у њу више не могу мешати осим на посредан начин. Приликом ступања на снагу законске уредбе, којом је примењен режим управе општине града Париза Министар финансија г. Пол Рено је рекао: „Градско веће више неће управљати”. И целокупна тенденција ове уредбе може се окарактерисати чињеницом, да је редовна администрација ослобођена надзора и контроле, коју су већници појединачно или кроз сталне комисије вршили над њом. Изгледа да та контрола није била од користи по администрацију и да је због тога она и укинута овом уредбом, остављајући контролу редовној хијерархији, као што је то случај у државној администрацији.

Сенски округ

Француска је подељена у административном погледу на округе, међу којима се нарочито истиче по своме броју, важности и улози у животу државе, Сенски округ. У том округу постоји 81 општина, заједно са Париском. Све друге општине имају аутономију далеко већу од Париске, и ако су и оне контролисане од префекта. У погледу безбедности префект полиције бди над становништвом овог округа, које броји преко 6 милиона душа. Многе од главних служби Општине града Париза простиру се на територију целог округа: финансије, јавни радови, социјална заштита, уметност, архитектура, паркови и шеталишта, настава, саобраћај и генерална инспекција. Две дирекције припадају искључиво округу: дирекција за окружне послове и дирекција за проширења — тргова, улица, путова итд.

Окружни буџет усваја Општи савет округа. Он има 140 чланова у чији састав улази и 90 већника града Париза. Значи да цео округ даје свега 50 саветника, из чега се види да Париз има огромну, скоро двотрећинску већину у овом Савету.

Поступак у раду пословима округа сличан је са поступком код управљања Општином града Париза. Префекти су исти, само се администрација у неколико одваја, кад су у питању ствари локалног значаја оних општина које се налазе у округу, а ван атара града Париза.

Општи савет подељен је на осам комисија, сличних по облику и компетенцији комисијама које има париско градско веће.

Извршење окружног буџета спада у надлежност префекта, али главни благајник за округ је државни чиновник, док је у Паризу он чиновник Општине.

Из овог прегледа може се добити јасна и ако можда не потпуна слика о начину на који се данас управља градом Паризом, једним од најживљих и најсложенијих градова у свету.

Божа Л. Павловић

Владимир Пинтарић: Јатаган-мала (са изложбе у Занатском дому)

Како се изграђивао Београд

II (3)

Први грађевински период од 1829—1867

2 — Влада кнеза Александра Карађорђевића и друга влада кнеза Милоша и кнеза Михаила

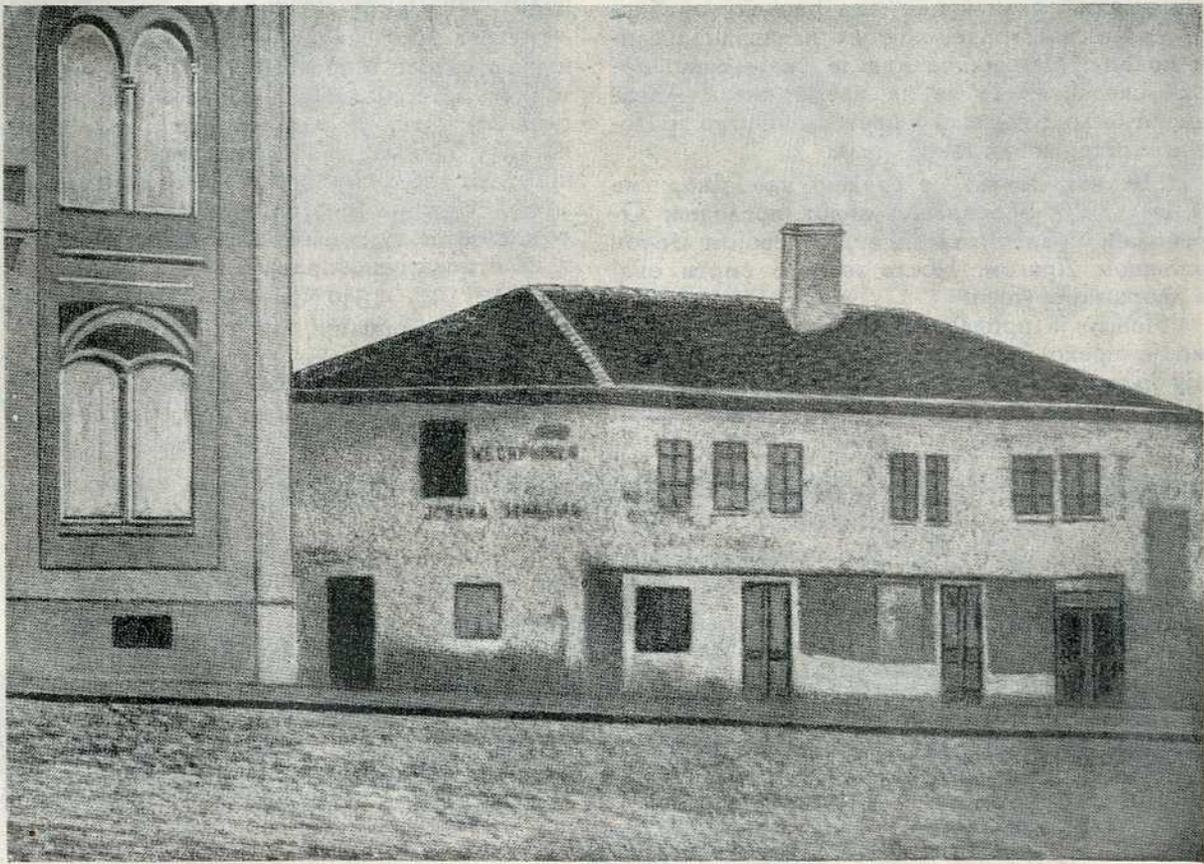
За време владавине кнеза Александра Карађорђевића (1842—1858), који преноси престоницу у Београд, можемо забележити неколико важнијих грађевинских момената у Београду.

Значајан моменат за развој Теразија, као и за грађевински развој Београда уопште, је сте инсталирање Двора на Теразијама, на месту где се и данас налазе дворске зграде.

Тамо где је данас дворска гаража и коњушница, до Александрове улице, била је за време Аустријанаца 1718—1739 једна велика

кућерина у којој је била смештена војна болница. Турци су ту зграду претворили у магацин, када су поново заузели Београд 1739. Та се зграда налазила ту и за време Карађорђево. Доцније је порушена; не зна се кад, али се зна да је 1830 г. цео овај простор био пуст и подводан. Од те старе зграде није било ни трага. Као што смо већ поменули, Београђани су на овом месту ловили дивље патке.

Крајем тридесетих година прошлог века купи све ове баруштине — простор где су сада дворске зграде са Музејом кнеза Павла и старо царско руско посланство — Стојан Симић, виши чиновник кнеза Милоша, наспага и поравна, одведе воду и подигне солидну двоспратну зграду на месту где се сада налази тераса за војну музику, између Ста-

Зграда капетан Мише, у којој је становао кнез Александар Карађорђевић 1842—1844 (на томе је месту сада нова зграда Универзитета)

рог Двора и Музеја кнеза Павла. Око куће засади цвеће и дрвеће. Зграда је била готова већ око 1840 г.

Београђани су ову кућу називали „Симићеве конаци“ или „Симићево здање“.

Када је дошао на престо, кнез Александар није имао зграде за конак. Становао је у једној малој кући Мајор Мише на Великој пијаци. Ту се родио Краљ Петар I 29 јуна 1844. У тој згради је био 1914 г. смештен Народни музеј. Зграда је порушена тек после светског рата и на њеном је месту саграђена нова зграда универзитета.

1842 откупи држава „Симићеве конаке“, са пространом баштом између Александрове и Краља Милана улице, за кнежев Двор.

Београђани, који су се раније смејали Симићу што подиже кућу у онаквој пустари, завидели су му сада што ју је продао „за добре паре“ и критиковали државу што овако далеко ван вароши хоће да смести двор. Кућа је знатно преграђена и проширена, — дограђена су два пошира крила, саграђена је позади зграда за стражу и дежурне официре, исушен је остатак мочваре у башти, засађен парк. Кнез Александар се уселио у ову зграду 1845 г.

На месту где је сада Стари Двор, на углу улица Краља Милана и Бријанове, постојала је једна мања кућа, коју су Београђани звали „мали конак“, за разлику од бивше Симићеве зграде, коју су називали „велики конак“. Не зна се кад је овај „мали конак“ саграђен. Ту је за време кнеза Александра било Кнежевско претставништво и Почетелство иностраних дела.

„Велики конак“ је служио као Двор све до 1903. Ту је завршио живот последњи Обреновић, краљ Александар, са својом женом краљицом Драгом. После њихове смрти овај је дворцац порушен.

Пошто је продао ову зграду за двор, Симић је преко пута саградио себи мању кућу, коју је доцније његов син, Ђорђе Симић, продао за руско посланство. Та зграда, нешто

преправљена, и данас постоји као својина руске емиграције.

Када је бара на Теразијама претворена у дворску башту, Београђани су морали ићи у лов на дивље патке на простор око данашње „Славије“, где је било ловиште све до шездесетих година прошлог века.

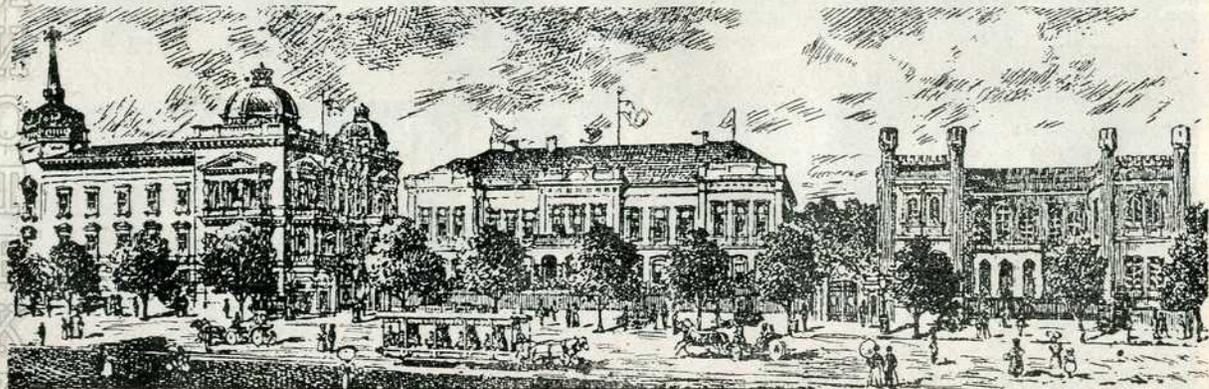
Па и кад је премештен Двор на Теразије, модерније изграђивање овога краја ишло је доста споро. Око 1843 г. овде је постојало само неколико кућа, нимало угледних, међу којима је била позната „Чича Пејина механа“ на углу данашње Пашићеве улице и Престолонаследниковог трга, — онде где је данас кућа Николе Пашића (сада се ту налази трговачка радња „Акра“). Од „Чича Пејине механе“ до Двора било је доста празних земљишта. Мало живље изграђивање Теразија наступило је после 1845, када се кнез већ уселио у свој двор. Али још читавих 14 година није у овом крају сазирана зграда достојна помена.

За време кнеза Александра саграђена је Велика војна болница у Његошевој улици, онде где је данас зграда Треће мушке гимназије. Нисмо могли утврдити тачно годину кад је та зграда саграђена, а то би било значајно за испитивање ширења Београда према „Славији“. Зна се да је у тој болници умро Тома Вучић Перишић 13 јула 1859 г., као политички притвореник.

Кнез Александар је саградио 1846 у данашњој Узун Мирковој ул. бр. 1 зграду од тврдог материјала, приземље и спрат, где је смештен хотел „Српска круна“, тада најбољи хотел у Београду. Ту су даване и позоришне преставе 1867. Ову зграду је откупила од кнеза Александра Београдска општина за свој дом, који се ту и данас налази. Зграда је 1928 г. из основа реновирана и надзидан је II спрат.

Од 1847—1849 саграђена је нова зграда српске Митрополије, преко пута Саборне цркве. У њу се уселио митрополит Петар 1849.

Београдско-карловачки митрополит Мојсеј Петровић почео је да зида зграду митропо-

У средини Стари конак („Симићево здање“), лево садањи „Стари“ Двор, десно бив. зграда Министарства иностраних и унутрашњих дела, на чијем се месту сада налази Музеј Кнеза Павла

дије, за време Аустријанаца, на оном месту где се сад налази основна школа код Саборне цркве. Зидане је наставио митрополит Вићентије Јовановић. Ова зграда није била завршена 1737, када је долазио у Београд пећки патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента. Кућа је била за оно доба велика и лепо украшена. Када су Турци поново узели Београд од Аустријанаца, 1739, срушили су ову нову зграду Митрополије.

Зграда Општине града Београда у Узун Мирковој ул. бр. 1 (раније хотел „Српска Круна“)

После тога, за турско време, саграђена је зграда Митрополије на празном земљишту преко пута Саборне цркве. Око ње је саграђено још неколико црквених кућа. Неке су припадале српској цркви и митрополији, неке цариградској патријаршији, а неке чак синајској цркви на Истоку. Видели смо већ да је једну од тих зграда откупио себи за конак кнез Милош 1818 год.

Зграда старог кнежевог конака и две зграде Митрополије срушене су 1847, да се на том месту подигне нова зграда Митрополије. Та зграда Митрополије преживела је и светски рат, постала је седиште патријарха. Била је трошна. Срушена је тек 1933, да се на том месту подигне монументална палата Српске патријаршије.

1850 год. подигнута је зграда Војне академије у улици Милоша Великог. Зграду је градио познати архитекта Јан Неволе, родом

Чех. 1920 г. на овој згради су надзидана још два спрата.

Кнез Александар је основао Грађевинско-привредну школу у Топчидеру, у којој су се школовали грађевинари и привредници.

Еванђелистичка црква, у улици Вука Караџића бр. 7, саграђена је 1855–56 год. Њен је постанак занимљив. 1855 уступила је влада, према жељи кнеза Александра, „плац правителствени, на коме је негда била кућа кнеза Симе Марковића, близу Делиске че сме до џамије (Дефтердар-џамије), преко пута баште Кнеза Александра“, на коме је имала да се подигне католичка црква од камена и стан за свештеника „од цигле са дирецима“. За грађење је одобрена сума од 2.000 талира из државне благајне. За католичког свештеника одређена је годишња помоћ од 300 талира, поред такса наплаћених од парохијана, док црквена општина не може сама да га плаћа. За све то тражено је само да свештеник буде српски држављанин. Донесен је и закон о свему томе.

Еванђеличка црква у улици Вука Караџића (сада не постоји)

Када је црква била готова, београдски католици одбију да је приме, и то, како се тврди, по савету ђаковачког владике Штросмајера, коме се није допадао услов да свештеник мора бити српски поданик. А ни католички београдски свештеник није хтео да прими ову зграду за цркву, јер се налазила у турском крају, међу џамијама.

Ову зграду уступи 1860 год. кнез Милош протестантима аугзбуршке вероисповести, поданицима српским, за цркву, — на њихову молбу и на заузимање пруског конзула.

У овој згради се налазила еванђелистичка црква све до 1937, када се преселила у Бирчанинову 30. Црквена зграда је срушена и на њеном месту је подигнута модерна кућа за дућане и станове.

Дефтердар-џамија је порушена 1862 после бомбардовања Београда од стране Турака.

Башта кнеза Александра Карађорђевића налазила се између улица Кнез Михаилове и Делијске (и њеног продужења, где су сада изидане зграде), од улице Вука Караџића до улице Краља Петра. На крају баште, на углу улица Кнез Михаилове и Краља Петра, постојала је једна боља кућа од тврдог материјала, у вези са баштом, својина кнеза Александра, у којој је становао кнежев зет Коста Николајевић, попечитељ и историк. Башта је служила као пивница.

После повратка кнеза Милоша на престо (1858), држава је конфисковала цело ово имање, башту и зграде, и продала на лицитацији акционарском друштву „Слога“. Ово је друштво башту парцелисало и распродао плацеве приватним грађанима, који су на овом месту подигли неколико већих и лепших зграда. Једну од тих зграда, на углу кнез Михаилове и Караџићеве улице, купио је београдски трговац Никола Спасић, дозидаво на њој други спрат и завештао доцније инвалидском фонду „Св. Ђорђе“.

Друштво „Слога“ задржало је за себе зграду на углу улица кнез Михаилове и краља Петра. Зграда је била позната под именом „Слога“. У њој је била отмена ресторана-кафана „Грађанска касина“, коју је посећивала најотменија београдска публика.

Пред први балкански рат купио је и ову зграду Никола Спасић.

Зграда „Слога“, са ресторана-кафаном, постојала је дуже времена и после светског рата. Поручена је пре неколико година и на њеном месту је саграђена монументална четвероспратна палата Задужбине Николе Спасића.

*

За време друге владе кнеза Милоша (1858-1860) подигнуто је неколико већих зграда (један кнежев дворцац и више приватних кућа). „Мали конак“ заузео је престолонаследник Михаило, који је тада носио титулу „Књаз престолонаследник“ и имао знатног утицаја на државне послове.

Кнез Милош није волео „Велики конак“ на Теразијама, — као да је предосећао да ће се у њему одиграти судбоносни догађаји по његову династију. Он је становао у топчидерском конаку. Али је теразијски конак важио и даље као двор, ту су биле кнежеве собе и канцеларије, ту је кнез Милош чешће навраћао, примао по каткад овде стране претставнике, попечитеље и друге функционере.

У том конаку је држано сваке среде „заседаније попечитељско“, а кад је потребно и свако јутро. Јеврем Грујић, у својим записима, каже како је он желео да се та „заседанија“ држе без кнеза Милоша, „те да кад пред њега дођемо сложни будемо“. Стварно, Јеврем је то желео зато да би се министарски савет еманциповоао колико толико од утицаја кнежева и могао доносити што правилније одлуке.

„Дотле су у оцаклији у двору седели и ађутанти и ћирице књажевске заједно с попечитељима, — каже Јеврем Грујић. — Ту се дакле нисмо могли договорити. У канцеларији књажевској опет подалеко је било (мисли, ваљда, на канцеларију у топчидерском конаку). С тога се сложимо и захтевамо те нам се једна соба одреди у конаку и ту су само попечитељи и председатељ Савета улазити смели. Ко други, управитељ, ађутант, или ма ко уђе, није се нудио да седне но само стојећи да каже... —

Књаз каткад уђе у ту собу на једна врата па рекне „ето вам па радите, ја вам се нећу мешати“, а после опет на друга, питајући, шта смо већ урадили.“

Навели смо овај цитат зато што је карактеристичан за ондашњи живот у Двору и за односе између кнеза и министара. И после свега тешког искуства у изгнанству, кнез Милош се није могао помирити са улогом колико толико уставног владоца. Његов двор је био средиште све власти у земљи. И кад је морао да призна министрима извесну самосталност у раду, јер су то били његови пријатељи који су га довели поново на власт, он је опет својим поступцима чинио ту самосталност фиктивном.

Да би се заштитили од самовоље старог кнеза, попечитељи су се обраћали често за помоћ кнезу наследнику Михаилу, и он их је помагао кад год је могао.

„Да би већу важност заседанијама тим дали, постарамо се замолити старца и он наручи, да и Књаз Михаило у њи долази“ — каже даље Грујић. Наравно, кнез Михаило је имао да паралише самовољу старог кнеза, јер од засебних седница министарског савета, без присуства кнеза, види се, није могло ништа да буде. А и када су попечитељи донели какву одлуку самостално, кнез Милош је није поштовао, него је иза њихових леђа радио како је хтео, издајући чиновницима директно и најкрупније наредбе.

У вези са овим теразијским конаком Коста Н. Христић износи у својим „Записима старог Београђанина“ ову занимљиву анегдоту:

„Сам Кнез Милош није много волео Кнежевски конак и увек се радије бавио у топчидерском дворцу. Њему се нису много свиђале оне одаје у конаку, које су му изгледале сувише простране и неугодне. Једном нареди он ађутанту Барловцу да позове мајсторе и да оне све собе прегради. У колико је то смео, Барловац му је доказивао како то неће ваљати, како ће се салони искварити, а нарочито га је молио да то не чини без припита Кнеза Михаила. Али Милош није хтео чути ничијега савета. Једнога дана доведоше мајсторе и Кнез Милош седе да гледа како ће се преграђивати. Барловац, очајан, стајао је иза наслоњаче Кнежеве и посматрао што се ради. У то јавише да долази Кнез Михаило.

Старац се узврпољи па се окрете Барловцу. „Аха, Барловче, држ' се сад!“ Кнез Михаило уђе и зачуђено запита шта се то ради. „Ето, убрза Кнез Милош, овај луди Барловац једнако виче: те велике су собе, те тешко их је ложити, па навалио да се преграде“. Барловац је ћутао и само померао ногама и слегао раменима. Кнезу Михаилу није тешко било разuverити старца те овај отера мајсторе и изгрди Барловца за његове будалаштине”.

Кнез Милош је радије и више боравио у топчидерском конаку. Ту је стално становао. Ту имао своју „књажевску канцеларију”, преко које је обављао већи део државних послова. У једној соби тога конака држане су и министарске седнице, којима су присуствовали кнез Милош и кнез Михаило. Овај последњи је долазио на коњу из Београда.

У башти, под широким грањем зеленог дрвећа, седео је обично кнез Милош, кад је било лепо време, и примао званичне реферате.

У свом дворцу у Топчидеру стари кнез је провео своје последње дане. Ту је, једног дана, кад је изгубио сваку наду на оздрављење, горко уздахнуо кроз сузе: „Би Милош и прође”. И тешко болестан, интересовао се стално за државне послове. Кнез Михаило, почитељи и управник града долазили су стално да га обавештавају о свему што се у земљи догађа. Још неких 18 дана пред смрт питао је, гради ли му се нека кућа у Београду на Сави.

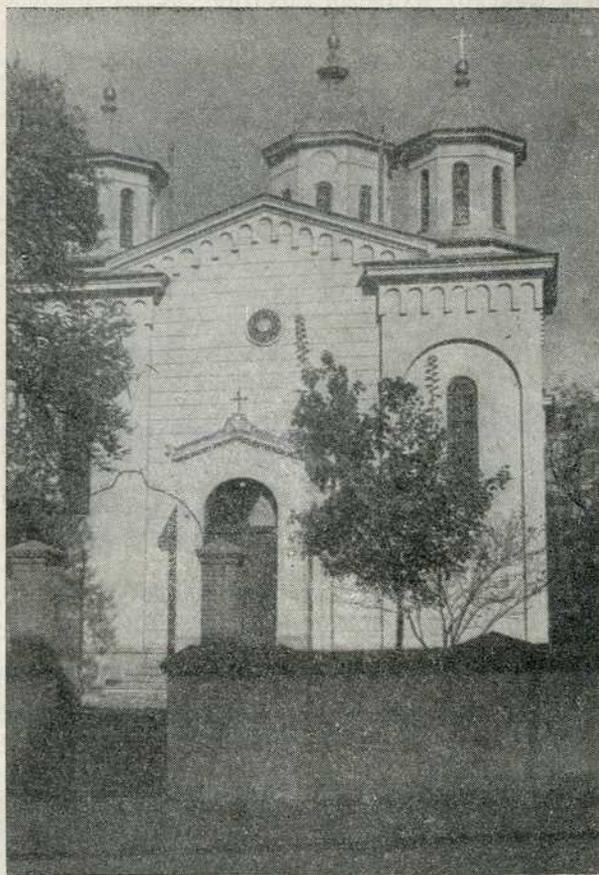
14 септембра 1860, изјутра, издахнуо је стари кнез у топчидерском конаку. Једини владалац своје династије који је умро у свом двору природном смрћу.

Да не би његов наследник Михаило морао да станује у бившем „Симићевом конаку”, кнез Милош је 1859 г. приступио грађењу *новог двора*, о свом трошку, на месту где је данас музеј кнеза Павла. Зграда је била доста лепа, имала је приземље и спрат. Не зна се да ли је потпуно довршена за живота кнеза Милоша.

План за овај нови дворца радио је архитекта Коста Шрепловић, зет Хаџи Николе Живковића, првог неимара обновљене Србије.

Кнез Михаило, који је увек био штедљив када су у питању његове личне удобности, сматрао је да је превише за једног кнеза да има два дворца на Теразијама. Зато је задржао за себе стари кнежевски конак, у коме је становао кнез Александар, а нови дворца, после смрти кнеза Милоша, поклони држави; ту су била смештена два министарства: Министарство унутрашњих дела у приземљу, а Министарство иностраних дела на првом спрату. Та су се министарства налазила у овој згради све док зграда није срушена (после 1903), да се на њеном месту сазида Нови двор, сада Музеј кнеза Павла.

Неколико лепих и великих грађевина, јавних и приватних, саграђено је за време друге владе кнеза Михаила (1860—1868).

Вазнесенска црква

По жељи кнеза Михаила подигнута је 1863 *Вазнесенска црква*, (на углу улица Милоша Великог и Адмирала Гепрата), у византијском стилу, са пет кубета. Била је намењена у главном војсци, а и грађанима онога краја. Када је дограђена, на њене звонике су пренесена звона која су zazvonila први пут у обновљеној Србији, на Саборној цркви 16 фебруара 1830 г. Та се звона и данас тамо налазе.

У великом дворишту, утонула у зеленилу, црква чини пријатан утисак.

Њено грађење и унутрашње уређење је стајало 5000 дуката.

Предузимач при грађењу ове цркве био је Коча З. Поповић.

На месту где је сада зграда Друге женске гимназије (Краљице Наталије ул. 31) подигнута је на подводном терену *зграда Више женске школе* (1864—1865), која је недавно срушена. До ње је постојала зграда Државног савета, која је доцније служила за гимназију. И она је срушена да се створи простор за зидање садашње велике гимназијске зграде.

Пошто је ово прва средња женска школа у ослобођеној Србији, даћемо о њој неколико података: Виша женска школа у Београ-

ду основана је законом од 17 јуна 1863. Редован рад је почео 1 октобра исте г. Имала је свега три разреда. Задатак јој је био да даје женској младежи почетно средњошколско образовање и да припрема учитељице за женске основне школе.

Стара зграда Друге женске гимназије у улици Краљице Наталије (сада не постоји)

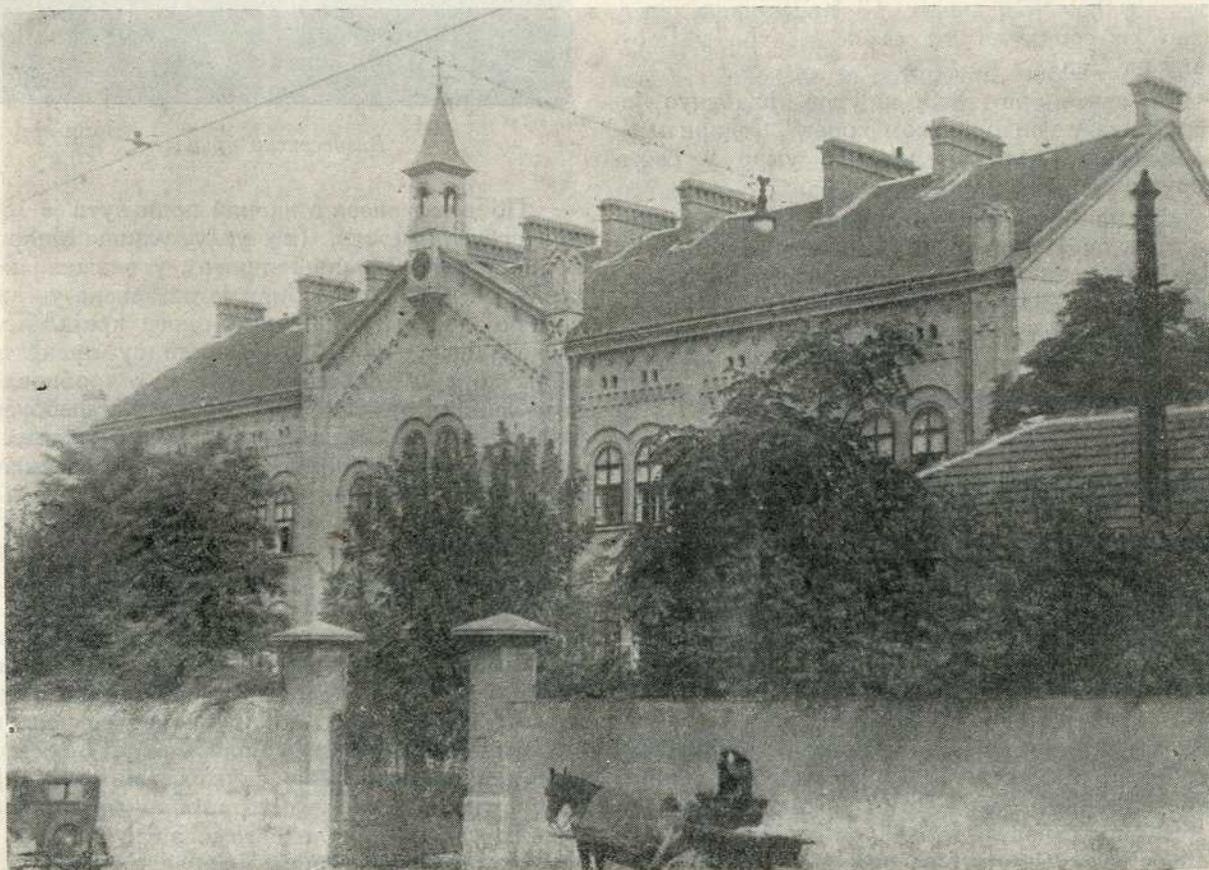
Законом од 1879 школа је добила пет разреда, а законом од 1886 и шести. Законом од 1900 г. одвојена је Женска учитељска шко-

ла као засебна школа, али је радила у истој згради са Вишом женском школом до 1906 г. 1905 г. ствара се уз ову школу и Прва женска гимназија, као комбинација са Вишом женском школом, а 1909 одваја се од ње као засебна пуна гимназија. Виша женска школа постаје гимназија, најпре нижа, па после (1913/14), пуна. 31-XII-1918 добива име Друга женска гимназија, а доцније: Женска гимназија Краљице Марије. 1919 г. одвојена су од ње паралелна одељења и створена је Трећа женска гимназија.

Кад је основана, Виша женска школа била је смештена у приватној кући на спрату (Зелени венац бр. 1), а 1865 уселила се у своју зграду. Садашња велика модерна палата Женске гимназије Краљице Марије довршена је 1933 г. У њој је смештена и Трећа женска гимназија.

1865 године саграђена је *Варошка болница* (сада очна и ушна клиника) у улици Ђорђа Вашингтона бр. 19.

Карактеристично је за ондашње доба и друштво како су прикупљена средства за подизање ове болнице. Земљиште је откупио кнез Михаило од Ђорђа Ценића за 2.500 дуката и поклонио га Општини за болницу, а уз то је поклонио сву грађу која је била спремљена за зидање његовог летњиковца у смедеревском винограду. Иницијативом кнегиње Јулије

Очна и ушна клиника у ул. Ђорђа Вашингтона (раније Варошка болница)

У
И
В
Е
Н
С
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.образован је одбор београдских госпођа да приреди бал са лутријом, чији би приходи ишли за грађење болнице. (Балови су у то доба били редован извор прихода за хумане, па чак и за извесне редовне расходе Београдске општине.) Прилоге за лутрију дали су не само сви угледнији Београђани, него и многи грађани из унутрашњости Србије, па чак су многи прилози стигли и из иностранства. Најбогатије и најразноврсније прилоге дали су, наравно, кнез Михаило и кнегиња Јулија, па затим Али-Риза пашиница (жена београдског мухафиза), београдски конзули итд. Београдске госпође и госпођице су радиле лично фирне ручне радове, у злату и свили, као поклоне за ову лутрију.

Бал је одржан 11 фебруара 1865 у дворани „Српске круне“ (данас главна зграда Београдске општине.) „Све што је било виђено, уважено и познато, стекло се на тај бал“. Приход од лозова и улазница је био 1.667 дуката 30 гроша и 30 пара. Трошкове око бала (189 дуката) подмирила је кнегиња Јулија.

Исте године је завршена болница, свечано отворена и предата Београдској општини. Неколико година доцније, одлуком Народне скупштине, проглашена је ова болница за Општу државну болницу и њено издржавање је пренесено на државни буџет.

Почетком шесдесетих година прошлог века подигнута је зграда „Мањеж“, у садашњој улици Краља Милана, као војна школа јахана. На томе се месту раније налазила барутана, а цела околина је била потпуно пушта још у доба кад је подизан „Мањеж“.

Народно позориште на Врачару („Мањеж“)

После светског рата та је зграда неколико пута преправљана, тако да више и не личи на стари „Мањеж“. Најпре је ту било врачарско Народно позориште, за лакше комаде. После избора од 1931 год. зграда је преправљена за Народну скупштину, која је овде заседала до 1936, када се преселила у своју палату на „Батал-цамији“. Зграда „Мањеж“ је поново преправљена за позориште, које је добило званични назив: Народно позориште на Врачару. Оно се и данас налази овде.

За време кнеза Михаила установљено је Министарство грађевина, 1863, место дотадашње Главне управе грађевина при Министарству унутрашњих дела.

Зграда Народнoг позоришта, на садашњем тргу Кнежев споменик, завршена је тек 1869. Али су припреме за њено зидање извршене за време владе кнеза Александра и друге владе кнеза Михаила. Још за живота кнеза Михаила направљен је уговор за њено зидање са предузимачем Штајнлехнером. Ова зграда тесно је везана за име кнеза Михаила. Зато њено подизање спада најприродније у овај први грађевински период.

Четрдесетих година извршено је исушивање Зеленог Венца. Прокопан је канал и вода одведена у Бару Венецију. Наравно да је то исушивање извршено на примитиван начин и терен није потпуно исушен, нарочито нису подземне жице воде сигурно ухваћене и спроведене каналом.

Кад је сазрела идеја о зидању нове велике зграде Народнoг позоришта, одлучено је да се зида баш на Зеленом Венцу, на месту где је донедавна била дубока бара, преко које се прелазило чамцем. Иако исушено, земљиште је овде и даље било подводно. У Београду је било доста слободног земљишта, много погоднијег. Али одбор за зидање позоришне зграде није имао довољно новаца да купи погодније земљиште, а ово на Зеленом Венцу уступљено му је бесплатно. Поред тога, тај се крај налазио у близини Господске улице, где су становали најугледнији Београђани.

Н. Б. Несторовић изнео је, према подацима Ђорђа Милетића, занимљиву историју овог нашег првог „Скадра на Бојани“, као и подизања позоришне зграде на месту где се данас налази. 1851 године образован је одбор „љубитеља народне просвете“ за зидање сталне позоришне зграде. У одбору су били и Миша Анастасијевић и познати архитекта Јан Неволе. Министар просвете одобрио је правила тога одбора 22 фебруара 1852 и обећао прилог државе од 2.000 дуката када се прикупи још толико прилога колико је потребно за зидање зграде. Одбор је за два сата прикупио у новцу и материјалу 35.178 фор. и 17 крајцара. Миша Анастасијевић је уписао прилог од 500 дуката. На челу књиге приложника налази се Кнез Александар са прилогом од 1000 дуката.

Планове за израду ове зграде поднели су италијански архитекта Јосиф Касано, који се тада бавио у Београду, и београдски архитекта Јан Неволе. Неволин план предвиђао је скромнију зграду, од мешовитог материјала. Али одбор усвоји већином гласова Касанов план, који је предвиђао већу и лепшу зграду, а наравно и знатно скупљу. Касану је поверено и испитивање терена и надзор над зидањем.

Израда позоришне зграде уступљена је предузимачу Штајнлехнеру млађем за 51.418,27

форината. Уговор, који је потписан 19 јула 1852, потписао је, ради јемства, и стари Штајн-лехнер, отац младог Штајнлехнера.

Пошто је Касано испитао земљиште и нашао да је погодно за зидање, отпочело је копање темеља у септембру 1852. Али се на-иђе на ђубре и воду, на доњем делу земљишта, до улице Краљице Наталије, и копање се морало прекинути. Касано предложи да се тај део темеља постави на пилотнама, говорећи: „Кад су Млечани могли подићи Млетке на пилотнама, зашто ми не бисмо могли једну позоришну зграду!“ Одбор прими тај предлог. За изграђивање овог темеља на стубовима утрошено је 2.035 комада греда у вредности од 2.705 форината и 6 крајцара, а мајстору је плаћено 2.840 фор. и 12,5 крајцара. Над побийеним стубовима изађе вода и у води се назидва цео сутерен. Али се у те послове утроше сви прикупљени прилози, још је влада морала доплатити 700 дуката. Зато је даље зидање прекинуто 12 јула 1853.

Касано је прорачунао да би за довршење зграде било потребно још 47.406,27 форинти. Одбор замоли Министра просвете да влада да потребна средства за довршење ове зграде, а одбор ће уступити у згради просторије за Народну библиотеку и музеј. Министар Димитрије Црнобарац обећа да ће влада дати тражену суму ако се установи да се зидање може продужити без опасности. Комисија, која је одређена да прегледа грађевину, није могла доћи до сагласне одлуке. Зато је одбор тражио да Министар одреди другу комисију од непристрасних лица. Али како је влада била заузета унутрашњим трзавицама, није више могла да води рачуна о позоришној згради.

Када је дошао на престо поново кнез Милош, стари позоришни одбор престаде да функциониса, а зидине остадоше на Зеленом венцу, да пропадају од невремена.

23 октобра 1863 одреди Министар финансија комисију да испита ове зидине. Комисија поднесе извештај 20 фебруара 1864, у коме констатује да је постављање пилотна извршено несолідно и да су зато зидови попустили и на више места попуцали. Никакво зидање на овим темељима не може се продужити, па комисија предлаже да се ове зидине поруше, и материјал искористи за зидање зграде на другом месту.

Влада је усвојила предлог ове комисије. Материјал је предат Министарству грађевина, а његова вредност је процењена на 700 дуката. Али рушење ових зидина није још извршено.

Тако се жалосно завршио први покушај зидања позоришне зграде у Београду, пошто је упропашћена сума са којом се могла подићи лепа позоришна зграда на другом погоднијем месту. Занимљиво је да је у то доба било

предлога да се позоришна зграда зида на Терезијама, што би било најзгодније.

1866 покренуто је поново питање да ли се може подићи позоришна зграда на старим зидинама на Зеленом венцу, које су још увек ту стајале. Комисија стручњака, која је тим поводом образована, даде мишљење „да на постојећим развалинама не треба зидати театр.“

Али питање позоришне зграде узима у своје руке кнез Михаило. Поред свих рђавих искустава са старим темељима и поред неповољних извештаја стручних комисија, кнез Михаило ипак сматра да би требало наставити зидање на развалинама недовршеног позоришта. Он подноси план нове позоришне зграде министру просвете Димитрију Црнобарцу и тражи да се испита терен на Зеленом Венцу, где је раније почето зидање. Црнобарац упути тај план министру грађевина Блазнавцу, који га одби, 23 фебруара 1868, са образложењем: „Терен, где се налазе зидине започетог театра, није добар за зидање, зато што земљиште нема нужне сталности, а кад би му се хтела та сталност художественим средствима прибавити, морао би се грдан трошак у темељима учинити. На место тога плаца изабран је плац на Стамбол капији, до куће г. Коларца“.¹⁾

Блазнавац обећа да ће наредити да се нацрта други план.

Кнез Михаило, у договору са Државним саветом, одлучи 12 марта 1868 „да се на плацу, пређе бившем турском а сада правителственом, подигне позоришна зграда а да се сав онај материјал, који је био смештен код зидања а недовршеног театра, као и од зидина његових, може у зидање утрошити.“

Кнез Михаило је наредио још истог дана, 12 марта, ујутро да се почне са рушењем турских кућа на Стамбол-капији, како би се рашчистио терен за зидање позоришне зграде. Кнез је захтевао од Министарства грађевина да хитно изради план, како би зграда могла бити готова до 15 октобра исте године. Министарство грађевина прикупило је за ову сврху још раније планове разних позоришних зграда из пречанских крајева, као из Вел. Бечкерека, Темишвара, Осјека, Суботице, а исто тако и планове француских, италијанских и немачких позоришта. За узор је послужио и Касанов план недовршене позоришне зграде на Зеленом Венцу.

Из министарства је поднесено одбору за зидање позоришта, који се поново образовао, неколико планова. Али је одбор вратио све, са захтевом да се у планове унесе и трећа галерија.

Тешко је утврдити чија је била највећа заслуга у Министарству грађевина за израду плана нове позоришне зграде. Колико је било

¹⁾ Државна архива у Београду, Министарство просвете, 1868.

www.познато Малетићу, план је израдио Александар Бугарски (архитекта Мин. грађевина, који је радио и план за данашњи Стари двор). То би се могло закључити и по томе што је Бугарском поверен надзор над зидањем 27 јуна 1868; а доцније, 11 новембра 1869, када се приступило зидању, позоришни одбор је предложио министру просвете „да се од стране владе изда пристојна награда архитекти Бугарском за свесрдан труд и његову уметничку радњу на згради позоришта”. (Министар просвете је одговорио да није могао израдити награду.)

По првобитном плану, зграда је имала да се гради од мешовитог материјала. Али су предузимач Штајнлехнер и Миша Анастасијевић тражили да се зида само од тврдог материјала. Миша је обећао свој прилог од 1.000 дуката цесарских само под условом „ако позоришно зданије буде од тврдог материјала”. Министри грађевина и просвете прихвате ове захтеве Штајнлехнера и Анастасијевића.

Зидање је поверено предузимачу Штајнлехнеру, с којим је потписан уговор 23 маја 1868. Штајнлехнер је, по уговору, имао добити 12.550 дуката у злату, сав материјал од старих позоришних зидина и 150 куб. хвати камена од порушених турских кућа. Сам кнез је тражио да се зидање повери Штајнлехнеру, јер је од свих предузимача, који су поднели офертe, у њега имао највише поверења. Поред уговорене цене, кнез је обећао Штајнлехнеру и поклон од 250 дуката ако зграду заврши на опште задовољство, као што се од њега очекује.

Кнез Михаило је дао за зидање позоришне зграде прилог од 5.000 дуката, Министарство просвете је дало од годишњих субвенција, које су редовно давале позоришту, 4.685 дуката, Миша Анастасијевић је дао 1000 дуката, а позоришни одбор је скупио 50 дуката. Цела ова сума, од 10.735 дуката, стављена је на расположење министру грађевина 8 маја 1868, још пре него што је потписан уговор са Штајнлехнером. Остатак, који је још био потребан за подмирење предузимача и за унутрашњу опрему, намеравао је да дâ кнез Михаило.

Први земљани радови почели су 23 маја 1868.

Смрт кнеза Михаила, 29 маја 1868, прекиде за краће време рад на зидању позоришне зграде. Али су кнежевски намесници Јован Ристић и Јован Гавриловић тражили да се ствари замисао кнеза Михаила. На њихов захтев, министар просвете је образовао 13 јула 1868 нов позоришни одбор за зидање и уређење позоришне зграде. Претседник одбора је био Филип Христић, члан Државног савета, потпретседник Дим. Матић, главни секретар Државног савета. Одбор је имао још 15 чланова, међу којима су били: Матија Бан, Стеван Тодоровић и Александар Бугарски.

Темељ новој позоришној згради положен је 18 августа 1868 у 11 часова и узидана је пергаментна повеља у темеље. Овој свечаности су присуствовали малолетни кнез Милан, намесници, министри и сви чланови позоришног одбора. Чинодејствовао је митрополит Михаило.

Зидање је вршено брзо, тако да је за 14 месеци и десетак дана зграда већ била готова. Фасада зграде је изведена у скромном италијанском ренесансу.

Док је још позоришна зграда зидана, вршене су припреме за унутрашње уређење, набављан је намештај, декорације, гардероба и друге потребе. Члан позоришног одбора Стеван Тодоровић отпутовао је почетком 1869 у Будим Пешту и тамо је набавио доста ствари за унутрашње уређење позоришта. Али је најлепши његов успех био што је тамо нашао и ангажовао за београдско позориште одличног глумца Алексу Бачванског, који је играо у једном мађарском будипештанском позоришту под мађарским именом. Као рођени Србин, Бачавански је једва дочекао да дође у београдско позориште, где се прославио и као редитељ и као глумац, а и као васпитач нове глумачке генерације.

Поред ствари које је набавио Тодоровић у Будимпешти, извршена је велика и главна набавка у Бечу. У том циљу ишли су у Беч три члана позоришног одбора: Ђока Симић, Емилијан Јосимовић и Александар Бугарски.

Унутрашње уређење позоришне зграде стајало је 194.894,11 дин.

После довршења главне зграде, дограђена је, по плану Бугарског, и једна мала зграда. Целокупни трошкови за зидање велике и мале зграде, унутрашње уређење и намештај изнели су 412.728.— дин.

Позориште је имало, са стајањем, око 1000 места.

Позорницу са таваном и подом израдио је машиниста бечког дворског позоришта Вебер, а завесе и остале украсе насликао сликар Кауцки.

Недалеко од позоришта, према Дунаву, била је Кара-цамија, која је претворена у фабрику за гас, којим су осветљаване све позоришне просторије.

Позоришни одбор је поверио Ђорђу Малетићу да спреми алегорију „Посмртна слава кнеза Михаила” за прву претставу у новој позоришној згради, која ће се одржати 30 октобра 1869. На више дана пре претставе сва места су била распродата. Многи угледни Београђани преплатили су се на већину ложа и на многа боља седишта за целу годину.

„Увече, 30 октобра 1869, блистало је Народном позориште у пуној светлости. Публика је, улазећи, застајала да се диви лепоти његовој. Широки пламенови гаснога осветљења, донде непознатог у Београду, избијали су из многобројних лустера у плафону, дужином ло-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

жа и на галеријама. Ликови наших знаменитих људи у медаљонима, у реду, под првом галеријом, грбови српских земаља под другом галеријом, профил Кнеза Михаила изнад позорнице, ложе оперважене црвеном кадифом, балдахин са круном изнад Кнежеве ложе, тешка завеса са позлаћеним ројтама, која се тихо таласа, седишта нова и угодна са ливеним нумерама, све је то било ново, укусно и задисало пријатном свежином.

У дворску ложу, громко поздрављен, ступи кнез Милан са намесницима, допраћен нарочитом депутацијом. Друге ложе заузеле министри, конзули и државни великодостојници. Ту су била, како се у једном извештају каже, најодабранија лица нашег књижевног и трговачког света, заступници свих варошких општина и новосадског позоришног одбора” (Коста Н. Христић).

Позоришни комад, за наш укус театралан и донекле баналан, изазвао је код ондашње публике живо интересовање. Све је то за њих било свеже и познато, приказивани су догађаји у којима су они сами учествовали: предаја београдског града кнезу Михаилу.

„Кнеза Михаила претстављао је пок. Дуцман, тада учитељ јахања у Војној академији.

1) Београд није имао стално позориште све до 1868 г. Прво београдско позориште, од 4 децембра 1841 до краја јула 1842, — које је давало своје претставе у магазину савске „Бумрукане”, за ту сврху најпримитивније преправљеном — било је дилетантско. У њему су бесплатно играли „љубитељи народног просвештенија”, који нису имали ни музичко, а камоли какво глумачко васпитање. Позориште је уживало малу државну субвенцију. По жељи кнеза Михаила, управа позоришта је ангажовала сталне „актере” — глумце, још крајем децембра исте године, уз сталну месечну плату.

1842 гостовали су у „Бумрукани” српски глумци из Загребца.

У Београду су гостовале позоришне дружине из Панчева 1847—1848, у сали „Код Јелена” (Старо здање кнеза Михаила).

1857 гостовала је у Београду једна немачка позоришна дружина, у којој су учествовали и Срби дилетанти.

Исте године основано је у Београду „Омладинско дилетантско позориште”, које је давало претставе у „Великој пивари”. Позориште је прекинуло рад 1858, када су у Великој пивари почеле припреме за Светоандрејску скупштину. 1859, у јесен, ово позориште је наставило рад у истој згради, али нередовно, са честим и дугим прекидима.

1862 гостовало је у Београду хрватско загребачко позориште, а после њега, исте године, српско позориште из Новог Сада.

Под утицајем ових гостовања, оснива се 1863 у Београду позоришни одбор, који ради на томе да се у Београду што пре оснује стално позориште. Одбор ангажује глумце са стране и приређује у Београду претставе. 1864 приређује бал у корист народног по-

Кнежевог раста, сувоњав као и кнез, а верно маскиран, Дуцман је био сушта прилика Кнеза Михаила” (Коста Н. Христић).

„Стара пивара“ (угао), где су држане једно време позоришне претставе

Тако је београдско народно позориште, које се потуцало по разним зградама, добило најзад своју сталну зграду, могло да развије несметано своју делатност и да постигне знатне уметничке успехе.¹⁾

Те године и држава одређује београдском позоришту субвенцију од 1.200 дуката годишње. Од ове суме половина се задржава за зидање позоришне зграде, а половина се троши на рад позоришног друштва. Те године је позоришни одбор званично признат од владе.

Значајно је гостовање новосадског позоришног друштва у Београду 1867, које је давало најпре претставе у хотелу „Српска круна” (сада Општински дом), а затим у кафани „Енглеска краљица” у згради попа Сушића, при крају Космајске улице, према Варош капији. Ово гостовање је дало потстрека кнезу Михаилу да донесе одлуку о зидању зграде Народног позоришта у Београду.

Према писању Јована Ђорђевића (новосадско „Позориште” од 1881 г.), кнез Михаил је 5 новембра 1867 посетио позоришну претставу у сали „Енглеске краљице” и кад је, при дочеку, запитао управника позоришта како је задовољан с озим новим локалом, управник је одговорио: „Мало је пространији од онога код „Круне”, али још није сасвим удесан”.

— Сазидаћемо ми вама театар за себе, па ћете бити сасвим задовољни — одговори кнез.

1 октобра 1868 основао је позоришни одбор у Београду стално Народно позориште „позајмивши две петине својих чланова из новосадског Народног позоришта”. 17 октобра 1868 донесен је први закон о Народног позоришту у Београду, које се ставља под управу Министра просвете и црквених дела. Прва претстава је приређена 10 новембра у сали „Енглеске краљице”, где су и раније држане позоришне претставе. Даван је „Ђурађ Бранковић”, историјска драма од Карла Оберњика, коју је превео и прерадио Јован Ђорђевић.

(Подаци узети из књиге Светислава Шумаревића: „Позориште код Срба”).

Али и ова позоришна зграда је у XIX веку била већ доста трошна, постала доста тесна за нове потребе и повећани број београдског становништва, њено техничко уређење није одговарало напретку позоришне уметности. Зато се почело мислити на њено проширење и потпуно преуређење. План за то израдио је архитекта г. Јосиф Букавац, а њему је Министарство грађевина поверило и надзор и руководство над свим пословима. Радови су отпочели 1912 г., за време другог балканског рата 1913 прекинути су за кратко време, а 1914, за време светског рата, прекинути су сасвим. За време окупације зграда је доста оштећена и запуштена. 1919 морали су се отпочети радови готово испочетка.

Уклоњена је целокупна дрвена конструкција галерија и крова. Галерије и кров над гледалиштем изведени су у бетону, а кров над позорницом у гвожђу. Дрвена позорница замењена је гвозденом окретном позорницом, за коју је набављено машинско уређење са електричним погоном. Сама главна позорница је проширена, а додата је једна помоћна позорница иза ње. На главној позорници је направљена гвоздена завеса. Изграђене су просторије за гардеробе глумаца (ранији бедни дрвени собици, који су служили за гардеробе, порушени су).

У предњем делу гледалишта изграђене су гардеробе за публику и два главна широка степеника што воде на галерије. Раније дрвене степенице, које су се налазиле на другом месту, унутра, порушене су.

На плафонима су изведени фини гипсани радови.

Целокупни спољни и унутрашњи радови, као и намештај и постројења, стајали су око 12¹/₂ милиона динара.

У ту суму нису урачунати сликарски радови на плафону, које је радио г. Колесников.

Позоришне претставе у овој преправљеној згради су почеле 6 јуна 1922, поводом свечаности венчања Краља Александра I са Њ. В. Краљицом Маријом, које је обављено 8 јуна.

У холу позоришне зграде налазе се три мермерне плоче, узидане у зид, значајне за историју ове зграде.

У средини стоји плоча са натписом: „Оснотатељи србског театра 1852 у Београду:

Његова светлост Господар Књаз србски Александер Карађорђевић, Правитељство књажевства србског”, а затим се ређају имена великог броја угледних Београђана — високих државних функционера и чиновника, официра, индустријалаца, књижевника и уметника, трговаца, занатлија.

Народно позориште код Кнежевог споменика

На десној страни је узидана плоча са натписом: „Овај дом, намењен Србском народном позоришту у Београду, поста вољом и знатном новчаном помоћу Књаза србског Михаила Обреновића III”. Затим је забележен датум и наслов прве претставе.

На левој страни је узидана мермерна плоча са натписом:

„Обновљена зграда отворена је низом свечаних претстава на дан венчања Витешког Краља Александра I Ујединитеља 6 јуна 1922 године.”

У фоајеу на првој галерији налази се уметничка мермерна биста кнеза Михаила. Ту бисту је поклонили кнез Михаило Јовану Мариновићу, претседнику Државног савета, за насеље у нову кућу. Унука Мариновићева, удова Милована Миловановића, уступила је бисту Народног позоришту.

(Наставиће се.)

Ђуро Бањац

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сто година средње наставе у Београду

(Један леп јубилеј)

Београд је 1 октобра доживео један леп и за нашу средину редак јубилеј. I Београдска гимназија је прослављала 100 година свога постојања. Поникла у барутноме диму, створена од усташких вођа за Ослобођење Србије, који су сами били неписмени или полуписмени, она је за време свога битисања претурила преко своје главе шест ратова. Стрпљиво али постојано и достојанствено она је са пуно части извршила своју високо културну и националну мисију. Најлепша имена наших научника, државника и војсковођа прошла су кроз њене разредне регистре и напори достојни дивљења које су те генерације дале могли су да доведу до данашњих резултата, благодарећи духу који је провејао кроз наставу и кроз дисциплину овога високог васпитно-научног завода старог Београда. Тим поводом нека нам је дозвољено да се вратимо мало у прве почетке школске наставе из времена Карађорђевог и Милошевог Србије...

*
*
*

После искључивог учења писмености по манастирима, наш народ је тек у 18 веку почео да осећа јачу потребу за писменошћу. Учитељи онога доба живели су од „реграције” — поклона ђачких родитеља. Једино је Београд имао учитеља обезбеђеног јер је њему, уместо плате, било дато право да у цркви на тасу скупља прилоге за себе. И оваквих школа било је врло, врло мало у 18 веку.

Учило се и самоучки. Сам Вук Караџић био је почео учити као самоук пре но што је отишао у манастир Трношу. И Милоје Ђак познат из „Ђакове буне” био је самоук. Дуго после њега писмени људи су изазивали подозрење турских власти, па и Милошевих сарадника, као људи склони бунту.

После првог устанка Београд је већ имао неколико „малих школа.” За њихов напредак нарочите заслуге је имао Доситеј Обрадовић кога је Карађорђе 1811 год. наименовао за „попечитеља просвешченија народња”. Постепено се Србија почела изграђивати у државу. Администрација је тражила писмене људе. Осим проте Матеје Ненадовића, устаничке старешине биле су неписмене и сваки је од њих имао свога „писара”. Осетила се је потреба за вишом школом која ће дати спремне чиновнике. Тако је 1808 године основана „Ве-

лика школа”, која је 1809 године прешла у зграду која и данас постоји на Јовановој пијаци. Она је била, можемо рећи, прва средња школа у Србији, ма да је имала у вишим разредима и неке предмете који спадају у вишу наставу. Оснивалац Велике школе био је Иван Југовић, професор Карловачке гимназије који је 1805 године дошао у Србију. Њен век није био дуг. Пет година. Са падом Карађорђевог Србије престала је и она да живи 1813 године.

Настава је у њој била разредна, т.ј. један наставник предавао је у целом разреду све предмете (осим „црквеног пјенија” и „егзерцира с пушкама”). Уџбеника није било већ су професори спремали своја предавања из страних књига и онда „толковали” ученицима. 1809 године школа је имала око 40 ђака међу којима су имена: Карађорђевог сина Алексе, Вука Ст. Караџића, Лазара Арсенијевића-Баталаке, Јеврема и Симе Ненадовића, Илије и Ђорђа Чарапића итд. 1812 године завршили су је само 7 ученика а 1813 број није био већи. Сви су они ступили у државну службу, у којој је већ било више чиновника без Велике школе, јер су домаћи људи били сиромашни па су пре времена прекидали школу, да би што пре дошли до службе и плате.

После овога првог покушаја оснивања средње школе у Београду и у Србији уопште, наступа један дуг застој. Кнез Милош после успелог устанка није хтео да се замера Турцима и није журио са отварањем школа а и сам није био загрејан за то. Он се у Београду, у коме је било још много Турака, није најбоље осећао и зато је 1818 године преместио престоницу у Крагујевац, ближе рудничким планинама. Тек 1830 године успева Вук да сузбије утицај Кнежеве неписмене околине и да приволи Кнеза да се ипак отвори Велика Школа у Београду. Тада је био већ дошао и Султанов Хатишериф који је дао Србима право да отварају школе, те је ранији изговор отпао. Први Директор био је професор Сомборске учитељске школе Димитрије Исаиловић. Већ 1833 године Велика школа је прешла у Крагујевац али у јадном стању. Она није имала ни глобуса ни најпотребнијих инструмената. Кнез није био издашан према школи. Тек у Крагујевцу „Јохан Тислер” начинио је шестар и табулу за школу

и она је почела да се уредније снабдева потребама.

1835 године Велика школа је добила назив — Гимназија. Тако је постала Крагујевачка гимназија. Она се бори са материјалним тешкоћама које престају 1837 године када је основан „фондус школски и шпитаљски” у чију корист су уведене и неке таксе. Имена приложника фонду била су штампана у „Србским новинама” и благодарећи њему — школство у вазалној Србији кренуло је напред.

Под притиском „Уставобранитеља” Милош 1839 године абдицира, пошто је пре тога установио „Високу канцеларију просвешченија и санитета” на чије чело је постављен Стефан Стефановић-Тенка са титулом „попечитељ просвешченија”. Тако је постало засебно Министарство за просвету која је дотле била у делокругу „попечитељства иностраних дела”.

Одмах је почета акција за премештање Гимназије из Крагујевца у Београд. Ова акција није имала успеха, ма да је за премештај био и сам попечитељ Тенка.

Тек 26 августа 1839 године објавиле су „Србске новине” „височајше решење” које гласи:

„На учињено предложеније Попечитељства Просвешченија изволило је Намјесничество Књажевског достојинства у у сагласију са Совјетом одобрити и потврдити да се кромје сушествујуће Гимназије у Крагујевцу, још једна у Београду оснује; и да се прве две граматикалне класе исте Гимназије одмах с почетком идућег теченија школске ове 1839 године започну како ће се до три године све класе гимназијалне попунити и са свима надлежним професорима снабдети моћи”.

Како је Крагујевачка гимназија била ускоро укинута, то је ова Прва Београдска Гимназија била готово 20 година једина потпуна гимназија у држави. Она је временом добијала разне називе: „Гимназија београдска”, „Велика Гимназија”, „Гимназија Књажевства Србије”, „I Београдска Гимназија”, да после Светског рата добије назив: „Прва мушка реална гимназија у Београду”.

За први разред уписало се 44 ученика. Теже је било са II разредом. У њега су се морали примити и ученици који нису били свршили I разред гимназије. Тако је у II разред био примљен са свега два разреда „нормалне” (основне) школе и Љубомир П. Ненадовић, син Проте Матеје Ненадовића — члан Совјета. Предавало се по наставном плану из 1838 године и сваке године гимназија је добијала по један разред. Већ 1841 године број ученика у четири разреда пење се на 121. Те године уводи се и прва вештина у гимназијску наставу „нотно пјеније”.

Карактеристика овога доба је да су сви професори I Београдске Гимназије били Срби из Војводине или из других крајева Југославије. Можда је једини Михаило Ваљевац био из Србије. Србија још није имала своју формирану интелигенцију, Срби из Војводине су долазили у њу да теку каријеру и нису се бавили политиком. Како су они долазили из „Немачке” (Аустрије) народ их је прозвао „немачкарима”. Њих је било у свима чиновничким звањима и нису били омиљени. Већ под Кнезом Милошем било је много повике на њих. „Уставобранитељи” су прихватили и сами ову популарну парола. Под Кнезом Милошем донело је „Правитељство” решење да се у „правителствену службу” могу примати само они странци који пређу у српско поданство а „немачкарима” који су се већ затекли у служби остављен је рок од 6 месеци за тај прелаз. Ово решење Правитељства није могло да се изврши. „Немачкари” су нерадо прелазили у поданство, због несигурности чиновничке службе у Србији а како су били незаменљиви, остадоше и даље у дожавној служби и као аустријски поданици. Доцније је исто тако вршен притисак, не из неке нетрпељивости, него је даван разлог — да се они као страни поданици не могу узимати на одговор. 1842 године Петар Зарић професор Београдске гимназије даје оставку после истека рока од шест месеци, а Милош Мијатовић професор и Василије Берар, први професор и директор, примају српско поданство, што су тада „Србске новине” са великим задовољством објављивале.

Главну тешкоћу имала је гимназија у недостатку добре зграде. Када је основана, 1839 године била је смештена у кући Николе Селаквића. Та кућа је порушена и данас више не постоји. Она се налазила у Југ Богдановој улици број 26 и на њеном месту види се данас празан плац ограђен тарабом. Када је број ученика порастао, директор Василије Берар пише попечитељству да су учионице пуне прашине; што се у једној учионици говори чује се у другој због слабих зидова. Ларма са улице и псовке алвација, јогурција, шегрта и турских пиљара, чују се за време предавања и „младеж соблажњавају”; зими се собе прегреју због тескобе и ученици који седе око фуруне пеку се и „паре као у казану”. Отуда често главобоље и „мале грознице” код ђака.

Као што видимо, Берар вапије. Он успева, јер већ 1844/5 школске године Гимназија се уселава у некадашњи конак Кнегиње Љубице у данашњој Богојављенској улици, истина заједно са Лицејом.

Материјална сретства су веома скромна. Директор Василије Берар тражи од попечитељства за целу школску 1842 годину свега 10—15 талира, што је тада престављало једва једномесечну плату професора-почетника. За послужитеља кредит не постоји. Ђаци за ње-

ИЗВРШНИ ОДЕЉАН
СУДА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

28 Јуни 1897
у Београду

С. Бр. 7173

Директору у Београдске Гимназије.

Решањем Суда Општине Београдске
 од 28 Јуна тек по СЛ: 7173 одобрена је
 Забрана на сведобу школску Петра
 Кочића, Јака II разреда Гимназије
 да сведочи у. д. дела у којима је
 и. Јанку Најдановићу, Наредни од.
 Умова ва се Директор да
 сведобу не даје ни ком до ракет
 Наредна одот Суда.

За Пресерника
 Судја
 Јован Стојић

Извршио
Анастас Маринић

Решење Суда Општине града Београда о забрани на школску сведобу Петра Кочића

Кафана у којој се 1897 год. хранио и задуживао Петар Кочић

штампа већи број уџбеника. 1849 год. утицајем „немачкара“ уводи се обавезна униформа за „чиновнике“ па и за професоре у свечаним приликама. Покушај да се и ученици униформишу није успео, услед сиромаштва ученика.

У току 1846/7 гимназија се сели у једну стару зграду на спрат јер је конак Кнегиње Љубице био цео потребан лицеју. У тој згради данас се налази уметничка школа — Кр. Петра 4.

„Ђаци би могли школске предмете пренебрегавати“. То што се није дозволило у револуционарној 1848 години, дозвољено је без икаквих тешкоћа после 19 година, када је у Првој Београдској Гимназији основана прва ђачка дружина „Српска Нада“ доцније „Нада“ кроз коју су прошли наши најбољи литерати и умови.

Септембра 1851 године бележимо први ђачки штрајк у Београду и први случај ђачког политизирања.

Зграда Београдске гимназије у којој је учио Краљ Петар I.
(Улица Краља Петра бр. 4)

„Школска комисија“ дала је предлог да се за гимназију и лицеј подигне зграда која је требала да буде највећа у Београду, већа и од Кнежевог Двора. Зато је предлог и пропао и све до 1938 год. I. Београдска Гимназија није дошла до своје зграде зидане само за њу. Када је мајор Миша Анастасијевић 1863 године своју лепу палату (у којој је стари Универзитет) оставио „свом отечеству“, Гимназија и Велика школа ушле су у Капетан Мишино здање.

Око 1850 године уведене су у I. Гимназији „црна и златна табла“ као средство за подстрек и морално кажњавање ученика. На златној су била имена одличних а на црној имена слабих и кажњаваних ученика. Овај се обичај задржао читавих 50 година...

Француска револуција 1848 године, Мађарска буна и покрети Срба и Хрвата у Хабсбуршкој Монархији морали су да запљусну својим таласима и српску омладину. Идеје о уставним слободама и грађанским правима довеле су омладину у сукоб са школским властима. Ђачке буне и захтеви за ђачким удружењем учестале су после 1848 године.

Заседаније професора одбија децембра 1848 ђачку молбу да оснују своје удружење.

1853 године долази ново „Устројеније“ по коме Београдска гимназија добија и седми разред; установљава се положај Директора и наставнички савет — „Савет гимназије“ са тачно одређеним делокругом. Професори су сада дужни да у почетку сваке школске године поднесу директору програм свога предмета. Уводе се нови предмети: грчко-јелински и француски језик и физика. Многи стари предмети се проширују и допуњују.

Устројеније од 1853 изазвало је много критике и напада те је 1863 године изашао нов „Закон устројства Гимназије“.

У овом периоду вештине напредују. Професор Јован Дерок развио је вештину цртања до велике висине. 1856 године је већ приређена изложба ђачких радова коју „Српске новине“ издашно похваљују. Нотни пјеније напредује.

Услед бомбардовања Београда 1862 године гимназија је имала великих сметњи и морала се једно време преселити у Пожаревац — пошто је топовско ђуле и њу било погодило.

У овом периоду од 1854—1858 походио је гимназију са осталом београдском децом син владајућег Кнеза, Петар Карађорђевић, доц-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

није Краљ Петар I Ослободилац. Ту у I Београдској гимназији Кнежевић Петар је добио прва демократска схватања, која је после продубио у Француској и у Швајцарској и која су му помогла да доцније буде неимар најважнијег периода југословенске историје.

Како је наш живаљ био посве сиромашан, то је број „благоејанаца” био велики. Они који нису могли да добију благадејање послуживали су по богатијим кућама а доцније почели и да дају „кондиције” т.ј. да поучавају богатије другове.

*
* * *

На крају овога периода основи за рад гимназије поправљају се. Критике су уродиле плодом. Већ 1863 године буџет Министарства просвете долази на четврто место, одмах после буџета Војске, Министарства унутрашњих дела и правде. Он износи 2,084.891 гроша према укупном буџету Србије од 24,000.000 гроша (рачунајући ту и данак који је Србија плаћала Порти). Уџбеника има сада за сваки предмет, кабинет и инструменти су попуњени. Успех је бољи. Телесна казна је укинута. Гимназија новим законом губи нешто од свога класичног карактера и постаје реалнија. Интерес за кафански живот опада. Више се политизира и школска управа има нову бригу са ђачким бунама.

Ђачки живот у ово доба имао је својих занимљивости. 1870 године Општина београдска је засадила Велики Калемегдан „да би од њега направила парк. Ту су се шетали старији уз звуке банде која је свирала празником по подне. Мали Калемегдан је остао утрна али слободна од Турака, којих више није било у Београду. На њему су се гимназисти нижих разреда играли „мете бегања”, шоркапе, труле кобиле, јаницајеса итд. Осим тога развиле су се туче каменицама. Ђаци су се играли рата Срба и Турака. Дорћолци су се тукли са Палилудцима, Врачарци са Савамалцима итд. Врло често је било разбијених глава. Старији ђаци ишли су на „Корзо” који је тада био улицом Милоша Великог од „Лондона” до Војне Академије левом страном, или празником у „Финансиски Парк” где је свирала банда и где је долазио озбиљан београдски свет на разоноду. Још једно омиљено занимање београдских ђака било је играње „рола” у позоришним комадима или бар статирање.

Жеља гимназиста је била да копирају великошколце. Једна од најпознатијих ђачких кафана била је у оно време кафана „Гружа” у данашњој Космајској улици. Ту је се увелико играло билијара. Ипак се радије одлазило у јефтине периферијске кафане даље од професорског надзора. Ту су се ђаци „куглили”. Те кафане називале су се „баште”. Најчувеније су биле: „Берманова башта” на

месту где је данас II Београдска гимназија, „Јелкина башта” у данашњој Цетињској улици и „Недељкова башта” код данашње цркве Александра Невског.

Претеривања у кафанском животу већ више није било код ђака, јер је школска власт увела евиденцију где и код кога станује који ђак. У ондашњем малом Београду то није било тешко.

Зато је политизирање узимало све већега маха па је долазило чешће и до ђачких бунтова. Кнез Михаило био је ставио у свој програм и ослобођење Јужних Словена. Бугари су још били под Турцима. Кнез Михаило је направио споразум са бугарским емигрантима у Србији и у Букурешту, који је ишао на стварање Југословенског царства — заједничке државе Срба и Бугара — са Кнезом Михаилом на челу.

Отуда се тада много Бугара школовало у Београду. Неки од њих који су свршили I Београдску гимназију, постали су доцније виђене политичке личности и јавни радници у Бугарској. 1873 године нестаје Бугара из Гимназије.

1868 године професорски Савет одобрава статуте ђачке дружине „Српска Нада”. Међу ученицима који су потписали правила налазимо имена: Раше Милошевића, Андре Николића, Марка Лека, Милана Андоновића, Бугарина Христа Иванова и других.

Рад у дружини био је веома плодан. Сарађивали су готово сви ученици виших разреда. На брзу руку скупљено је 628 гроша међу ученицима и тим новцем купљене су књиге. Један од најактивнијих сарадника био је Милован Глишић. Писале су се приповетке, песме, преводило се, вежбало се у реторици а дискретно — по мало политизирало. После убиства Кнеза Михаила рад ове литерарне ђачке дружине се обуставља, све до 1879 године када се она обнавља под данашњим именом „Нада”.

*
* *

У овоме периоду, од 1863 до 1875 кроз I Београдску Гимназију прошла су најчувенија наша имена научника, књижевника, државника и војсковођа. Светислав Вуловић, Лаза К. Лазаревић, Љуба Ковачевић, Андра Николић, Стеван Сремац, Живојин Мишић, Степа Степановић и т. д.

Држава посвећује све више сретстава гимназијској настави. Већ 1867 године буџет I Београдске гимназије износи 100.000 гроша а буџет Министарства просвете долази на треће место, одмах после Министарства војске и Унутрашњих дела. Он износи 4.500.000 гроша од 35.000.000 гроша колико је износио укупан буџет Српске Кнежевине. Под утицајем либерала и социјалиста око Светозара Марковића, Влада отвара нове школе и гимназије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

1876/7 I Београдска гимназија добија све услове које имају друге европске гимназије и изједначаје се са њима. Поред седмог разреда уведен је и испит зрелости. На жалост 1876 године у јуну је букнуо први Српско-Турски рат, када је требало полагати први испит зрелости. У Капетан Мишино Здање уселио се је Црвени Крст. Ученици губе годину. Други рат је мало трајао и година није изгубљена.

1881 године Стојан Новаковић даје наставни план по коме се још више истиче реални смер гимназије. Природне науке су заступљене са 33 часа и то: ботаника, зоологија, биологија, физика, хемија, антропологија, геологија па чак и дијететика. Број часова латинског језика смањује се у корист српског и живих језика. 1888 године уводе се два нова предмета: моралне науке и филозофска пропедевтика а 1890 године, као факултативан руски језик. 1891 године уведен је и осми разред.

Већ осамдесетих година значило је много бити ђак. Ђак је уживао углед у београдским предграђима а ђаци су тада имали пуно љубави за „опште ствари” и много идеализма. Многи постадоше социјалисте под утицајем руске литературе — Чернишевског, Писарева и др. У „кружоцима”, обично у стану једног друга, политизирало се са убеђењем. Таквим кружоцима припадали су и Живојин Балугџић и Јаша Продановић. Кафана „Код Два сокола” на раскршћу данашње Пашићеве и Дечанске улице била је такав један кружок. Бачки покрети су учестали. Било је тешко одржати дисциплину. Највећа демонстрација била је сигурно она из 1882 године када су ђаци онемогућили претставу Сардуовог „Рабагаса” због реакционарне садржине.

У овом периоду интелектуално-политичко-бунтовног превирања свршили су I Београдску гимназију људи који су доцније стварали и-

Бачки оркестар I београдске гимназије са учитељем музике Ј. Свободом 1892 г.

Гимнастику и „војно вежбање” предају официри београдског гарнизона. Вежбања су се вршила на Малом Калемегдану. У ово време I. Београдска гимназија имала је своје пукве, трубе и добоше.

Бака је било све више. Многе кафане и ашчанице живеље су искључиво од ђака. Чувене су била ашчаница „код Анђелка” на месту где је данас основна школа код Саборне цркве, кафана „Јамандија” преко пута данашње Академије Наука, кафана „Бело Јагње” и мања код „Албанеза” на Теразијама. Ђак, по правилу, није плаћао одмах. Он би својом руком пред газдом, записивао у „тевтеру” свој рачун. Ако га о уговореном року не би платио, газда је тражио помоћ полиције а директор гимназије задржавао би сведочанство док ђак не плати дуг.

Те ашчанице су биле нехигијенске и прљаве. Тек доцније се успело, благодарећи племенитим београдским госпођама, да се оснује прва ђачка трпеза која је дала ђацима здраву храну и отргла их донекле из ашчаница.

сторију Србије и Југославије. Међу њима: Јован Цвијић, Љуба Стојановић, Настас Петровић, Светолик Ранковић, Миленко Веснић, Љубомир Давидовић, Слободан Јовановић, Богдан Поповић, Павле Поповић, Живојин Балугџић, Јаша Продановић, Коста Кумануди и други.

Сви су они били активни у ђачкој дружини „Нада” у којој осамдесетих година култ науке достиже кулминацију. Нарочито се цене природно филозофске науке које „треба да отворе нове хоризонте, да објасне необјашњиво и да заснују живот једнакости, правде и среће”. Књижевност и уметност се тих година слабо цене у „Нади”. „Нада” је трибина за критику, за научну и политичку дискусију. Ту се огледају и Цвијић и Бранислав Нушић и Милорад Митровић и други.

После изгубљеног рата са Бугарском, краљ Милан је изгубио много од свога угледа. „Нада” везана симпатијама са радикалима политизира интензивније. Стари директор гимназије Козарац обуставља 1887 године даљи рад дружине. Када је 1889 године Краљ Милан

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

абдицирао и радикали дошли на власт, „Нада“ је обновљена.

* * *

У периоду од 1893–1903 год. међу ђацима I Београдске гимназије било је највише 50% Београђана. Око 20% је било из Босне, Херцеговине, Старе Србије и Македоније, Црне Горе и из Аустро-Угарске. Било је већ и ђака — избеглица из Истре. Задојени идејом о ослобођењу Српства и уједињењу Југословена, они су доносили собом борбеност. У I Београдској гимназији омладина је нашла одличан терен за развијање својих националних стремљења. Око 30% ученика било је из свих крајева Србије. И они су били веома борбени и са друговима из Босне и Херцеговине били су увек први у национално-политичким демонстрацијама којима је ово раздобље обиловало.

Мржње на Турке нестало је. Омладина је већ почела да гледа симпатично на Турке као на чланове Балканске заједнице народа. Главни непријатељ видео се у Аустро-Угарској и омладинска акција је се каналисала у томе правцу.

10% ученика су били Мојсијеве вере — Београдски Јевреји. У демократској Србији, пуној верске толеранције, они су се добро осећали и данас има у Београду угледних Јевреја који су матурирали у I Београдској гимназији, међу њима и сам врховни рабин — Др. Исак Алкалај. Сви су они изнели најбоље успомене из ове гимназије.

Национални идеализам хвата све дубљи корен међу средњо-школском омладином, не само у I Београдској гимназији, већ и у гимназијама у суседној Монархији. Школске 1893/94 године матуранти I Београдске гимназије добијају апел матураната из Новог Сада и Сремских Карловаца.

— Да се сви Срби-матуранти у реалкама и гимназијама, широм целог раскомаданог Српства, крајем школске године састану у Београду, да се упознаду, да се загрле и да се завере: да ће цео свој живот посветити слози и раду на добро и срећу Српског народа. —

Апел је прихваћен. Један одбор од тројице матураната I Београдске гимназије отишао је о Божићном распусту у Нови Сад и у Сремске Карловце ради детаљнијег договора. Све гимназије у Србији прихватиле су такође срдечно овај апел. Састанак је одржан на Ивањ-Дан код „Коларца“. На њега су гимназије из Србије послале 90 делегата а гимназије из Новог Сада, Сремских Карловаца, Земуна, Панчева, Винковаца и Осигека — 14 делегата. Говорило се о културним везама Срба из разних крајева, јер је Српска Влада одобрила овај састанак под условом да се не говори о политици и о Уједињењу Српства бар у Београду, како се не би дао повод су-

седној монархији да протестује. Чим су се матуранти одвојили од Београда, већ у возу, који им је бесплатно стављен на расположење за екскурзију до Пирота, одушевљеним говорима и клицању Српству није било краја. На свима успутним станицама на којима се је воз задржавао, ти изливи одушевљеног младалачког национализма су се понављали.

Поред ових националистичких стремљења, гимназисте нису престале да се озбиљно баве идеалом политичких слобода у самој Србији. Када је 1903 године изашла наредба да сви грађани морају набавити легитимације са фотографијом, дошло је до познатих крвавих демонстрација у којима је било и мртвих. По наређењу управних власти велики број ученика Прве Београдске гимназије искључен је тада на свагда из свих београдских гимназија. Они су се вратили у школу тек после пада Обреновића.

Осим националистичких и слободарских идеала, ђачка омладина овога доба имала је пуно љубави и за културно-социјалне манифестације и била је спремна да за њих приложи све што може. 1895/96 ученици Прве Београдске Гимназије скупљају између себе добровољним прилозима 150.— динара и уписују своју Гимназију за члана добротвора Српске Књижевне задруге, а када су поплаве исте године оштетиле неке срезове у Србији, они скупљају између себе 225.— динара и предају их Одбору за поплављене.

Већ око 1900 године Прва Београдска је имала и ученике муслиманске вере Салиха Терзишетића и Сулејмана Абдалагића. Баци се довијају у својој сиротињи. Они приређују ђачка „села“ и концерте у корист својих сиромашних другова или за заједничка матурантска путовања по Србији. Како је „благодејање“ могао да добије само мали број ученика, други дају „кондиције“, литографишу решене задатке из математике и продају „Збирку за цео разред за један грош“ или издају литографисане преводе из латинског и т. сл.

У ђачкој дружини „Нада“ обавља се један прекрет деведесетих година и материјализам слаби. Долази се до сазнања да наука не може да објасни све и чланови „Наде“ се враћају поезији и белетристици. Песник се цени више и нарочито су жучне и многобројне „критике“ радова. Поред Косте Кумануди-а најактивнији чланови „Наде“ у ово време били су: Јован Скерлић, Момчило Нинчић, Стеван Луковић, Велимир Бајкић, Божидар С. Николајевић, Александар Белић, Недељко Кашанин, Бранислав Петронијевић, Милета Новаковић, Петар Кочић, Светислав Петровић, Миодраг Ибровац и др. Нарочито Петар Кочић је оставио дубок траг у „Нади“. Књижица „Наде“ 1900 године прелази већ 1.000 дела. Чланови читају, пишу, критикују и спремају се за доцнији јавни живот.

Прва Београдска гимназија деведесетих година је већ добро снабдевена кабинетима, у-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

чилима, књигама. Министарство просвете је све издашније у кредитима и успева да од Прве Београдске направи у свему угледну гимназију за све друге. Физички, хемијски, јестивенички кабинети су одлично уређени и снабдевени. Наставничка књижица је једна од најбоље снабдених књижица у Београду. Гимназија ужива глас најстрожије гимназије у земљи и није редак случај да ђаци са најлепшим именима (Јован Скерлић, Петар Кочић и др.) добијају слабе оцене. Светислав Ранковић, ђак и доцнији професор I Београдске, износи у својим „Порушеним идеалима“ понос и одушевљење свога јунака Љубомира који дуго понавља у себи: „Љубомир Васић, ученик Велике Гимназије“, када се је уписао у I разред I Београдске Гимназије. 1897 године Гимназија је добила и видно признање — те године философски факултет Велике Школе и забрао је Прву Београдску Гимназију за „вежбаоницу ученика философског факултета, који се спремају за наставничку службу.“

Улазимо у најновији период деловања гимназије који почиње са 1903 год. Доласком Краља Петра I на престо Србије заводи се

уставни и парламентарни режим. Идеали за које је омладина демонстрирала остварени су. Сада се демонстрира противу Аустрије, нарочито 1908 године поводом анексије Босне и Херцеговине. Омладина стиче уверење да Србија неће моћи сама да води рат противу Аустро-Угарске. Продире у њу уверење о повезаности европских проблема и вера у савез који је Русија имала — у Антанту. Љубав према Француској расте до степена љубави према Русији. Одлазак на студије у

Влада Гаџиновић, редован ученик I београдске гимназије. Матурирао у јулу 1910 године.

Швајцарску, Немачку и Аустро-Угарску готово престаје. Прве генерације Прве Београдске Гимназије после анексије одлазе да студирају у Француској. Ствара се „Народна одбрана“, покреће се „Пијемонт“, тражи се активнија спољна политика и за омладину радикална странка са којом је дотле била везана, постаје конзервативна странка са спољно-политичког гледишта.

У „Нади“, духовном жаришту I Београдске гимназије, руски утицај слаби све више.

Славе се Ракић и Дучић, носиоци француског утицаја. Слави се Петар Кочић кога омладина обожава због његовог револуционарног национализма и његових топлих симпатија за сиромашни сељачки народ. 1909 године пада велеиздајнички процес у Загребу. „Нада“ из своје сиромашне касе шаље 100 динара „као свој прилог“ и породицама пострадалих Срба у велеиздајничком процесу. На Св. Саву 1906 године чланови „Наде“ изводе Кочићевог „Јазавца пред судом“.

Прва Београдска има у ово време приватне ученике: Трифка Грабежа и Гаврила Принципа. Грабеж је дошао из Босне 1912/13 године, свршава са врло добрим успехом 6 и 7 разред у I Београдској гимназији.

Гаврило Принцип

Трифко Грабеж

Гаврило Принцип долази 1913 године да продужи школовање у Београду, пошто је био искључен из свих средњих школа у Босни и Херцеговини. Бори се са највећим материјалним тешкоћама и једно време ради као надничар са осталим радницима на калдрми у Карађорђевој улици. 21 августа 1913 године, мучећи се тако, он приватно полаже са успехом 6 разред у Првој Београдској гимназији. Spreмао се да полаже и 7 разред у јуну 1914 али га, изгледа, није полагао. У књигама гимназије нема података о томе.

После дугих мука по неподесним зградама, гимназија се најзад 1905 године уселјава у „Дом Св. Саве“, у Душановој улици и тако постаје најудаљенија гимназија у Београду. У њему остаје све до 1938 године, када је најзад добила лепу зграду зидану за њене потребе код Цркве Александра Невског.

За време Балканских ратова гимназија је само за кратко време прекинула свој рад, па га је одмах наставила. За време Светског рата, она је била оштећена бомбардовањем и од 1914—19 није радила. Непријатељ је био отворио у окупираном Београду једну гимназију под називом: „Цесарско-Краљевска Реална Гимназија“ са циљем да културно однароди нашу омладину. Њен директор је био „Зено

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Соретић, племенити од Жумберка”, човек који је у официрској аустро-угарској униформи вршио директорску дужност.

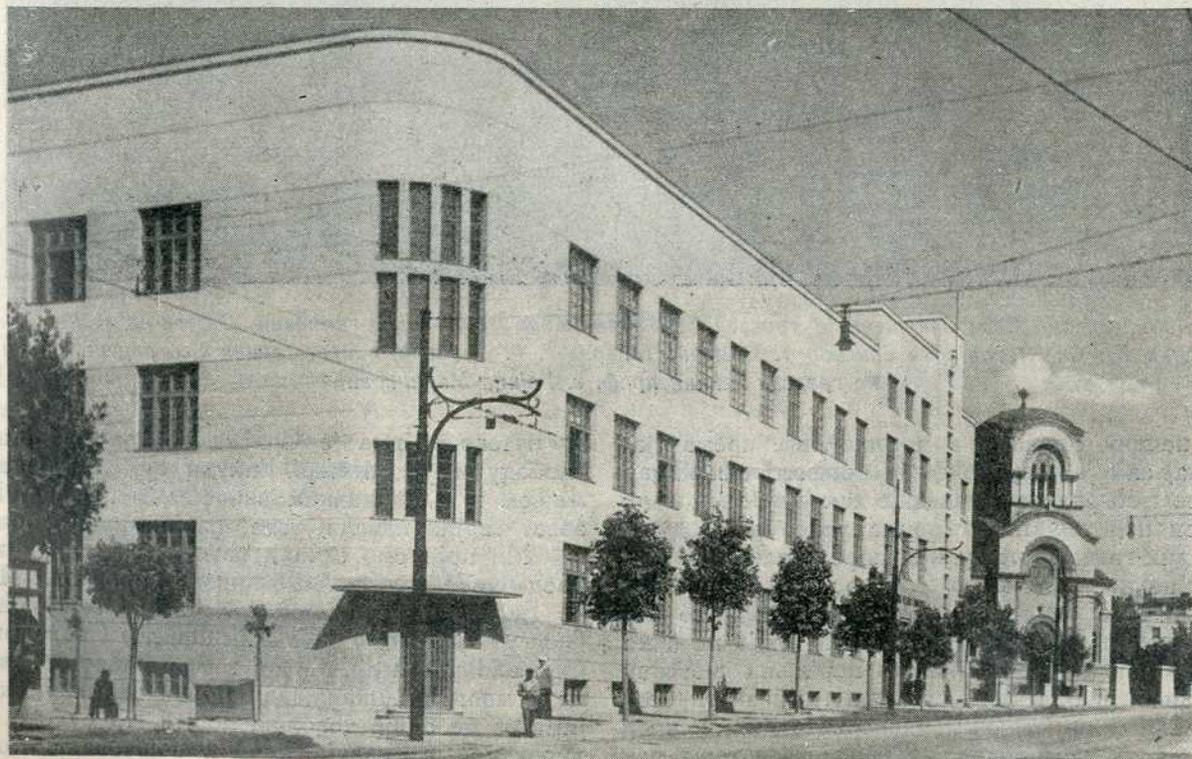
Кабинети, инструменти, књижице — све је то било растурено за време рата. Настава је почела са скраћеним програмом и скраћеним школским годинама за редовно учење, због разних категорија ђака. Ово нередовно

стање трајало је све до школске 1920/21 године, када је тек могла да се уведе редовна настава.

Ратне последице осећале су се још дуго. Генерације ђака ратних година биле су већим делом изгубиле интерес за школом, дисциплину је било тешко увести. Скраћено учење утицало је још дуже време на резултат

Дом Светога Саве, где је I београдска гимназија била смештена од 1905 до 1938 године

Нова зграда I мушке реалне гимназије

ученика. Обнова је била спора и морало се водити рачуна о свима разлозима док ратне генерације нису изашле из гимназије.

*
* *

Изнели смо у овом приказу историјат I Београдске гимназије, прве кораке њеног формирања, лутања са наставним програмом, превирања код њених ђака, као и начин њиховог живота и рада у оном старом Београду. Остаје нам да још кажемо неку реч о њеним професорима и директорима. Можемо слободно рећи да је професорски кадар био најбољи. Ту и тамо може се што шта приметити

врло добрим успехом на време сврши своје студије. И у Риму, и у Паризу, и у Лондону, и по другим универзитетским варошима, српски студенти нису заостајали за својим друговима из других нација. Шта више често су добијали и нарочите похвале и одликовања за успешне студије на страним универзитетима.

То су били махом студенти који су издржали све борбе рата и на студије дошли пред крај рата са незалеченим ранама и клицама маларије. У борбама за ослобођење Српства и Уједињење Југословенства, они су дали од себе све. Демонстранти из ранијих гимназијских година остали су доследни себи и показали да речи приводе у дело. Њихови лешеве покрили

Химном светоме Сави завршена је прослава 100-годишњице Прве мушке гимназије. С лева на десно: изасланик Њ. Св. Патријарха епископ г. Симеон; генерал г. Т. Луковић, и претставник Београдске општине градски већник проф. г. Рајица Маринковић

ти начину предавања и опхођења према ђацима, али је сигурно да је професорски кадар Прве Београдске гимназије био најбољи и да је он под тешким условима успео да у душе младих гимназиста, улије, поред знања из разних наука, и појам о лепоме, о доброме и о љубави до самопрегоревања према своме народу. Ранг Прве Београдске гимназије не само да се изједначио са рангом најбољих светских средњих школа, него су њени гимназисти бриљирали и на страним универзитетима, испред студената домородаца. Када је Светски рат расуо нашу средњошколску омладину по свету, она је успела да на страним језицима са

су путеве којима је Српска армија изборила слободу и уједињење. Гинули су са одушевљењем и младалачким заносом, испуњавајући завет својих идеала, завет својих професора...

Ми који смо остали живи и данас имамо пред очима светитељске ликове директора Прве Београдске — једнога Срете Стојковића, Саве Антоновића, Васе Димића, д-р Светолика Стефановића и др. У овој земљи славе се многи и многи великани, али прави великани којима се не одаје довољна пошта, то су они — директори гимназија. Поред поштовања које сви њихови бивши ђаци носе у себи до гроба, тим би људима требало дати и друга видна

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

признања, јер они су ти нечујни неимари који образују генерације омладинске и стварају величине за јавни живот нације. Тај неимарски посао није ни мало лак јер — омладина је бујна, она кључа и често претера у својој бујности.

* * *

1 октобра у својој новој згради I Београдска гимназија је прославила своју стогодишњицу у присуству Краљевог Изасланика,

културног жаришта Српства. У име Београдске општине говорио је већник г. Рајица Маринковић, професор, који је предао прилог престонице Општине у 10.000.— динара, као основни улог за фонд Гимназије установљен поводом стогодишњице.

Дирљива је била сцена када је симпатична, сада погрбљена старина, г. Васа Димић, најстарији живи директор ове гимназије, узео реч и потсетио да је он пре 52 године био постављен за наставника овог научног завода. Он је

Са освећења спомен-плоче са именима наставника и ђака I београдске мушке гимназије палих за ослобођење и уједињење. С лева на десно г. г. генерал Теодосије Луковић, изасланик Министра војске и морнарице; генерал Павле М. Барјактаревић, изасланик Њ. В. Краља; Божидар Максимовић, Министар просвете; д-р Александар Белић, претседник Српске краљевске академије наука; и Ненад Ђорђевић, директор „Времена“

Министра просвете и великог броја својих бивших ђака. Откривене су две спомен плоче, једна у спомен стогодишњице, друга у спомен палим наставницима и ђацима Гимназије у ратовима за Ослобођење. У знак нарочитог признања Гимназија је одликована тога дана орденом Св. Саве I степена. Гимназија је издала једну одлично уређену споменицу из које смо и ми црпели податке за овај приказ.

Велики број говорника на овој лепој свечаности подвукли су значај и заслуге овог

узбуђен изразио своје задовољство што овде међу многим својим бившим ђацима види и многе седе косе...

Прва Београдска Гимназија била је за читаво столеће олтар науке, културе и националне светлости Српства. Нека јој је вечна хвала за велико дело које је кроз читаво столеће обављала и нека јој је срећан почетак другога столећа!...

Д-р Стеван Поповић

Комунална политика

1

Кадгод се поведе говор о комуналној политици, онда се одмах мисли на општину. Она је прва и непосредна установа у једном месту, којој се грађани за све потребе комуналне природе обраћају и чија је дужност да те потребе задовољава. Ради тога општинска самоуправа и постоји. Држава је у физичкој и материјалној немогућности да све види, свуда стигне и све задовољи. Апсурдно би било и тражити од државе да мора водити рачуна о потребама десетине хиљаде места, јер, кад би се и то од ње тражило, онда би, поред материјалних жртава, био потребан и један огроман чиновнички апарат.

Самоуправа је и створена ради тога да растерети државу. Ко може боље да оцени потребе једног места него сами његови грађани? Они су ту, виде шта им треба и у границама могућности старају се да створе што повољније услове за напредак свога места. Тек када је у питању неки врло крупан посао, који премаша моћ дотичног места, онда се апелује и на државу и она се одазива уколико јој то средства допуштају, а поглавито онда кад се и неки њен непосредни интерес тиме задовољава. Из неколико само примера то се може јасније видети:

Кад Београдска општина реши да поред Саве и Дунава подигне кеј, тада је дужност државе да највећи део терета прими на себе, јер ће из тих објеката стално и она црпсти велике користи. Кад општина подиже приступне путеве Београду, онда је ту такође непосредни интерес државе, пошто се тим путевима служи за најразноврсније своје потребе, нарочито војне. Посредни је интерес државе да помаже изграђивање школа и болница, јер су јој здрави и писмени грађани потребнији од болесних и неписмених.

У послу неке најмање општине држава може наћи неки свој непосредни интерес. Сеоски пут неке општине, нарочито кад је она на граници, може бити за државу од великог интереса у погледу стратегијском. Исти је случај и са мостовима који на извесним путевима треба да постоје ради прелаза артиљерије, коморе итд. У прошлим ратовима видели смо колика је то штета била што извесни путеви нису постојали, те их је војска на врат на нос морала изграђивати. Држава је дужна да послове ове врсте помаже и ради

себе и ради економских интереса односних општина.

У Крагујевцу држава је изредила водовод и на исти утрошила преко 80 мил. динара. Вароши је тиме заиста много учињено, али је поможено и држави, односно њеним војним установама, које су велике муке имале због оскудице у води. У овом случају, дакле, интерес места поклапао се је са интересом државе.

Доста има случајева да државни пут пролази кроз неку варош. Тај део пута, који пролази кроз варош, држава треба да оправља. Саобраћај на државним путевима јако је развијен, калдрма се квари и није право да оправке падну на терет општине. Сличан је томе случај кад извесном улицом неке вароши стално иду тешки државни камиони, услед чега се калдрма често квари. И у овом случају оправке треба да сноси држава. Ако теретни саобраћај потиче од приватног предузећа, онда та дужност лежи на њему. Грађани су дужни да снесу само нормално абање пута.

У чему се састоји комунална политика, о којој се толико говори и пише? Да ли је комунална политика наука, како би неки хтели да је претставе? И најзад: да ли комуналну политику спроводе само општине, или и још неко?

Под комуналном политиком подразумевају се напори и тежње грађана да преко својих самоуправа, а у границама финансијске могућности, створе услове за што бољи економски и културни живот. Пошто извођење комуналне политике спада у домен самоуправе, то значи да се њоме и бановине баве, и да су се њоме до 1929 г. бавили окрузи, области и срезови. У ширем смислу може се рећи да и држава спроводи своју комуналну политику и да у њу спада све оно што је изван њених управних функција. Често се говорило и захтевало да држава предузме извођење великих комуналних радова у циљу сузбијања кризе.

Комунална политика није наука. Она се не учи из књига, већ из праксе. Потребно је имати шире образовање, али то не значи да ће неки широко образован човек морати да буде и добар комуналац. Од доброг извођача комуналне политике тражи се да има: воље, љубави, вештине и дубоког социјалног осећања. Ако се комунална политика изводи само по дужности, то је недовољно; ако ли се

изводи по наредбама старијих власти, то је такође недовољно. Јер: друкчије се ради из сопствене иницијативе и љубави према послу, а друкчије под морање и уз сталну контролу,

Добар комуналац ослушкује шта грађани желе, а уколико нешто не виде, он им то згодно сугерира и уз њихову помоћ изводи. Зато је потребно имати вештине и стваралачке моћи. Има корисних ствари које грађани не виде, или њихову потребу не осећају. По варошима у унутрашњости још постоје конзервативна схватања. Људи су навикли да нешто годинама и деценијама посматрају и не пада им на памет помисао да то може и боље бити. Ко би данас покушао да поред пута засади родно дрвеће, тај би у 99% вароши био смешан. Дрвеће би брзо било утамањено, и-узев случаја да се постави довољан број чувара. Кад погледамо наше јадне травњаке у престоници, морамо поцрвенети од стида пред странцима. Ти травњаци нас приказују као људе слабог васпитања и недовољне културе. Сузбијање тих појава може се вршити путем школе, опомена у штампи и казнама. Од доброг комуналца тражи се да изводи и изведено очува.

При извођењу комуналних задатака наилази се и на тешкоће, најчешће у погледу финансијском, а затим се појављује и неразумевање грађана за извесне послове. За савлађивање тих тешкоћа потребно је имати времена и уложити доста труда; за убеђивање грађана треба бити наоружан вештином и стрпљењем. Без тих особина мало се шта даје урадити.

Комунални политичари морају бити исправни, несебични и неповодљиви. Радити из севапа за рачун једних, а на штету других, није допуштено. Старање о онима који су слаби долази на прво место.

И комунални политичари, као смртни људи, подложни су грешењу. У интересу је и њиховом и за општу ствар корисно, важније проблеме износити пред јавност и о њима отварају дискусију. Уколико се једна ствар боље претресе, утолико ће се боље и решити. Дешава се, да се једна ствар од мањег значаја узме у решавање пре неке важније, ради чега се код грађана изазива незадовољство. Обазриви комуналци то неће чинити.

Управа општинска, маколико била експедитивна, не може да отправља добро послове ако нема добар персонал, савестан и испуњен љубављу према свом послу. Ако се ради као од беде и стално роуће на малу плату, онда од посла нема ништа. У сваком акту чиновник мора да види, не парче хартије, него живо биће које се иза ње налази. Кад грађани недељама морају да чекају на реализацију неког свог права, а међутим то се може учинити за један дан, онда је таква појава за осуду и мора се сузбијати. Сваки треба да замисли себе на месту молиоца и жалиоца и да по-

мисли како би му било кад би без потребе морао да чека на решење по свом предмету.

Добар комуналац свагда ће имати могућности да врши јаку контролу над особљем и да администрацију начини што простијом. Грађани нису дужни да трпе због излишних и претераних формалности.

Тражећи од својих чиновника и службеника савесан и експедитиван рад, и општина је дужна да их пристojно плати, а оним нижим да створи јевтине и хигијенске станове, да им да огрев по цени коштања, лекове и лечење у болници.

2

Шта све спада у домен комуналне политике, није баш тако лако побројати. Све оно што је потребно Београду, није и осталим варошима. Мање вароши немају ни потребе, ни услова да инсталишу трамвајску мрежу. Веће вароши, које би то могле, имају већег рачуна да заведу аутобуски саобраћај који је јевтинији и бржи. Трамваји по варошима већ преживљују последње дане. Они су скупи и својом лармом утичу на нерве, који су и иначе надражени великоварошком хуком.

Послови комунални могу се поделити у ове групе: саобраћајну, просветну, здравствену, културну, социјалну и економску.

Саобраћај. — Сваком месту је потребан брз и угодан саобраћај. Да би он такав био, потребно је имати добре путеве а у варошима добру калдрму. Модерна калдрма је скупа и њена изградња могућа је само из зајмова које ће и будуће генерације плаћати.

Варошима је потребно да и путеви до њих буду добри и у свако доба приступни, како би сељаци могли доносити своје производе. Није за нас нимало похвално што се до многих места може доћи само на брдском коњу, или магарцу. Вароши у свом интересу морају настојавати да се такво стање радикално измени.

На сваком путу налазе се, или треба да се налазе, мостови и пропусти. Њих треба градити од бетона пошто су трајни. Дрвени мостови морају се сваке године оправљати, а гвоздени, и поред најбрижљивијег одржавања — чишћење од рђе и фарбање — немају дужи век од сто година. Дрвени мостови су и због тога непрактични што врло ограничену тонажу могу да издрже.

Са естетског гледишта, гдегод је могуће, улице и путеве треба засадити дрвећем.

Добри путеви један су од услова за развике туризма.

Просвета. — Дужност општине је да сама, или уз припомоћ државе и бановине, подиже школе и уопште да се стара о њиховом напредовању.

Сиромашним ђацима, нарочито талентованим, општина треба да набавља књиге и остала

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

средства за учење. Многи таленти су услед немаштине пропали.

Тамо где постоје гимназије корисно је да општине одреде сталне награде за Светосавске темате. Тиме би се код ђака побудило интересовање и створила племенита утакмица.

Томе треба додати разне културне установе, чије стварање или помагање спада у надлежност општина. Библиотеке са читаоницама, музеји, помагање уметника и књижевника, предавања итд. такође спадају у надлежност општине.

Здравље. — Област здравствена обухвата врло широк круг. Кад се узме у оцену све што је у том погледу једном месту потребно, вода долази на прво место. Наравно, здрава вода и у довољној количини. Без ње је немогућа канализација, тај врло важан услов за одржавање чистоће. За подизање здравственог нивоа даље је потребно:

1) Да станова за издавање буду хигијенски. Кад би једна комисија извршила преглед зграда у Београду, нашла би сигурно хиљаду влажних станова у којима сиротиња губи здравље. Таквих станова највише има по сутеренима, боље рећи подрумима великих зграда. Њих једноставно треба затворити, односно употребити за држање огрева и осталих ствари.

2) Вароши обилују прашином и њу треба угушивати не само поливањем него и прањем, нарочито тамо где је саобраћај жив. Кад нема довољно воде у водоводу, Сава и Дунав ту су. На неколико места треба поставити пумпе и пунити танкове.

У Београду прашина се ствара и зидањем зграда. У томе се поступа нерационално. Градилишта нису ограђена, а кола која односе земљу и превлаче други материјал, просипају успут и стварају праšину. Пре 50 година нашишли смо на једну наредбу Управе града која је наредила да кола буду тако опремљена да ни труп прашине из њих не испадне. Питање тих кола толико је просто да се одмах може уредити. Оставити рок од пет дана да се кола доведу у исправно стање и сваки ће то учинити, јер иначе не би могао са њима да ради.

3) У интересу здравља је да се врши строга контрола нужника по кафанама који су и ругло и срамота наша. С тим у вези стоје и канте за ђубре, којих на врло много места нема у довољном броју, нити имају капке.

4) Паркови и травњаци задовољавају и здравствену и естетску страну. И једне и друге треба што више подизати, али и пазити да се одржавају. Не сме се допустити да се од травњака направе ледине а кочићи и жица да се почупају и однесу. Тим варварским поступцима мора се једном за свагда стати на пут.

5) Сваком месту потребно је да има бар амбуланту, ако није могуће да има болницу.

6) Обданишта, Саветовалишта, купатила и игралишта корисне су здравствене установе.

Све здравствене мере и установе у исто време означавају и степен културе на коме се грађани једног места налазе.

Социјално старање обухвата, поред станова које општине треба да подигну за економски слабе, још и следеће:

1) Сталне кујне за исхрану сиротиње;

2) Стварање рада беспосленима, с тим да се првенствено о својим грађанима води рачуна. Исто начело применити и при пријему у општинску службу;

3) Снабдевање сиротиње, и уопште економски слабих, огревом. Сиротињи давати бесплатно, а осталим по цени коштања; и

4) Одевање сиромашних ђака, упућивање у летовалишта, збрињавање старих и немоћних и уопште све оно што свакоме грађанину може дати могућности да пристojно живи и да се служи културним тековинама.

Привредна предузећа

Из својих привредних предузећа Општина црпи знатан део својих прихода. Трамваји, осветлење, водовод, кланица, канализација итд. претстављају културне тековине и потребе. Дневна штампа често доноси извештаје о изграђивању водовода по варошима и селима где се осећа оскудица у води.

Трамваји су корисно саобраћајно средство, али се већ замењују аутобусима који су покретљивији, због чега и бржи, и јевтинији. У Београду је већ укинута трамвајска пруга Споменик—Карабурма а у пројекту је да се укине и пруга Калемегдан—Савинац. Тиме ће се помоћи саобраћају и смањити загушна ларма коју трамваји производе.

Привредна предузећа, поред користи које општина од њих има, дају посла многобројним грађанима који радом у тим предузећима издржавају себе и своје породице. А поред тога чине услуге грађанима по јевтинијој цени него што би то чинила слична приватна предузећа. Добро руковање и развијање тих услова треба да буде циљ општинских управа.

Осим својих предузећа, општине треба да помажу и развијање приватних, чиме се помаже привреда и сузбија беспослица.

Изграђивање вароши

Добар регулациони план основа је за модерно подизање вароши. Грађевинска политика треба да води рачуна и о естетском изграђивању, као и да зграде имају довољно сунца. Хигијенске прилике захтевају да вароши имају довољно зеленила и паркова, чиме оне постају здравије и привлачније.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Општине имају и ту дужност да подижу станове за сиротињу и своје особље.

Општине треба да подигну и зграде за своја надлештва. Београду се та потреба нарочито намеће и са тим треба пожурити док општина још има својих плацева.

3

За извршивање многоструких задатака, општинама су потребна финансијска средства. До тих средстава општине долазе прирезом, посредним дажбинама и приходима од имања и предузећа. Највећи део прихода сачињавају ти посредни терети. Пошто њих највише сноси средњи и сиротни staleж, то треба да буду што сношљивији и правичнији. Остварење те замисли да се извршати установљењем општинске апровизиације, чији би предмети били ослобођени трошарине и осталих такса и продавали би се само грађанима који немају ни минимум за егзистенцију. Уредба би имала да пропише висину тог минимума.

Велики део општинских прихода апсорбују издаци на издржавање чисто државних установа. Општине морају настојавати да се тих терета ослободе, јер су они за њих и штетни и неправични.

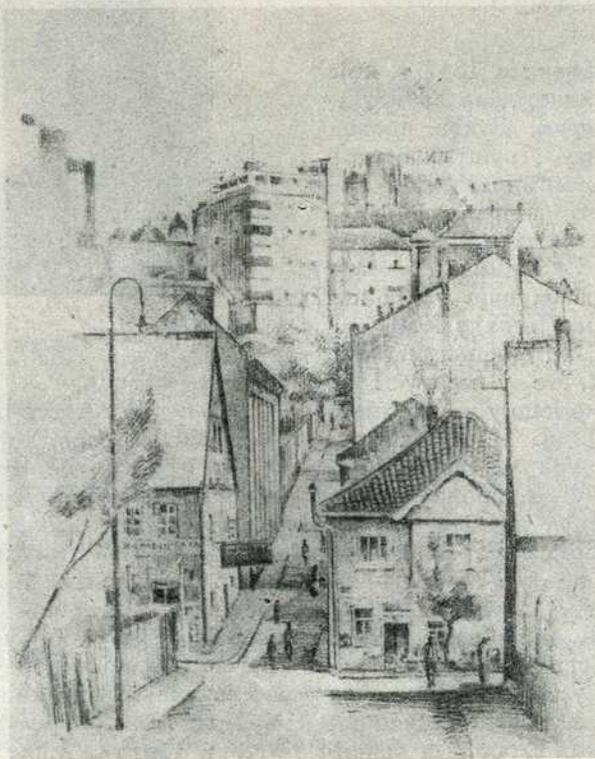
Уопште узев, терети општински имају се тако распоредити да буду сношљиви и правични.

*

Из ових излагања види се да комунална политика није тако проста ствар. Њено извођење тражи људе: способне, вредне, од иницијативе, несебичне, са истинским социјалним осећањем, који ће се потпуно и искључиво њој посветити. Прави комунални рад мање се врши у канцеларији а више на терену. У обилажењу, посматрању, надзиравању и давању директива, лежи једна од тајни успеха при вођењу комуналне политике. Тај посао није баш тако лак, али је пријатан.

Велико је душевно задовољство при сазнању да се суграђанима корисно служи.

Д. Ј. Ранковић

Вл. Пинтарић: Каменичка улица
(Са изложбе у Занатском дому)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Светозар Милетић

(Поводом откривања Милетићева споменика у Новом Саду)

Васпитан у идејама националне романтике а задахнут снажном струјом тадашњег западног либерализма, Милетић је изненада, као метеор, блеснуо у свом сјају пред српски покрет 1848 г. Одушевљен омладинац и ватрен родољуб издаје он с неколико другова 1847 „Славјанку”, у којој се нарочито истиче његова песма „Спасова ноћ”. У њој је он, по примеру Коларове „Slavy dcega” пригрлио на своје груди све Словенство које, младо и свеже, треба да отвори нов отсек у историји човечанске цивилизације. Млади Милетић певао је:

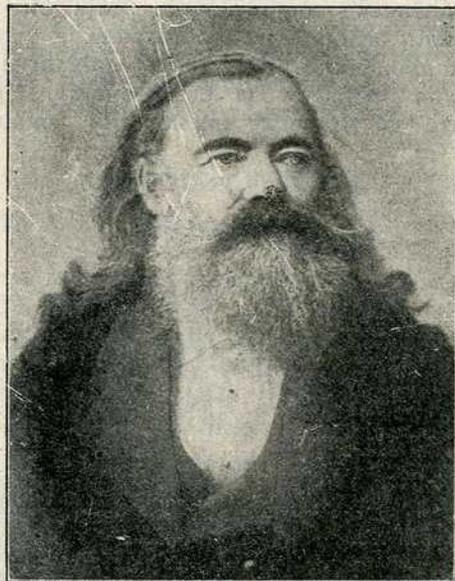
У груди ми ватра горе
За Славјански живот нов
Од Урала па до Татра
Од Ладога изнад Скадра
Нек ми с' зато чује зов:
Ој Славјани браћо драга,
Куцнуо је и наш час!

Милетић је већ те знамените 1847 г. која је, поред Милетићеве Славјанке, дала свету Даничићев Рат за српски језик, Вуков превод Новог завета и прву књигу Друштва српске словесности, помишљао на организацију и уједињење целокупне српске омладине, али га је бурна 1848 омела у том потхвату, који ће он да спроведе тек после 19 година.

Када је фебруарска револуција у Паризу задрмала из основа и трoшну зграду Хабзбуршке монархије, Милетић, 22-годишњи младић, одлази из Пожуна у Беч, те у марту 1848 потписује ватрену прокламацију Хрватима, Славонцима и Далматинцима. Из Беча спушта се он у Војводину, буни у Чуругу шајкашки батаљон да не иде у Ломбардију да се онде бори за ствар Аустрије, прелази за тим у Београд, састаје се с Илијом Гарашанином, трудећи се да за покрет Срба у Угарској придобије овог мудрог државника српског.

Велике наде, везиване за српски покрет 1848/49, изјаловише се сасвим. Место српске војводине формирана је аустриска круновина с немачким гувернером и немачким званичним језиком. На место грађанских слобода и равноправности народности уведен је крути аустриски централизам и апсолутизам. Млади Милетић повлачи се у себе, потонуо у планове како да изведе велико дело народног ослобођења и уједињења. Пред собом је имао примере народног уједињења у Немачкој, а особито у Италији. Два су болесна човека у Европи, мислио је Милетић: Турска и Аустрија. У својој знаме-

нитој књизи „Die Orientfrage“ Милетић истиче да Париски мир 1856 није ни близу решио источно питање. По његову мишљењу, на место болесне Турске треба створити конфедерацију хришћанских држава. Прво, дакле, треба ослободити балканске Србе па онда јужне Словене у Хабзбуршкој монархији.

Светозар Милетић

За борбу с Аустријом Милетић је нашао као савезнике Мађаре, који су се стално налазили у борби за своје сталешке и уставне слободe. Али када је Аустрија, истерана из Немачког савеза 1866, начинила споразум и с Мађарима 1867, оставивши на милост и немилост Мађарима Србе и Хрвате, Милетић, заједно с Хрватском народном странком, почиње огорчену борбу и с Бечом и Пештом. Његов Великочекеречки програм од 1869 јасно је указао пут којим ваља поћи у одбрану народности. Да би што сигурније одолевао Бечу и Пешти, Милетић, заједно с Владимиром Јовановићем, организује 1866 Уједињену Омладину српску, на чијим скуповима у Новом Саду, Београду, Вел. Бечкереку и Вел. Кикинди учествује такође. Милетић даје одлучан правац Уједињеној омладини српској која, поред културног јединства, има у тишини и опрезно да ради на политичком уједињењу нашега народа. Под утицајем Милетића формирало се

1871 на Цетињу тајно удружење, по узору на италијанске карбонаре, које има, без обзира на начин и сретства, да ради на ослобођењу и уједињењу нашега народа.

Милетић је као градоначелник Новог Сада допринео много да подигне културни ниво нашега народа у Војводини. Његова је заслуга да је основано Српско народно позориште у Новом Саду, које је с толико воље и љубави ширило и снажило национални осећај у Војводини. Српска гимназија, такође, настојањем Милетића, добила је изразито српски карактер. Али, изнад свега Милетићева Застава, заснована 1866, одржавала је живу националну свест не само у Војводини, него и у осталим земљама нашега народа. Од Милетића није било познатијег и популарнијег човека у свима нашим крајевима. Његов утицај и снага осетили су се нарочито у његовој дуготрајној и тешкој борби с црквеном јерархијом. Његова борба с патријарсима С. Маширевићем и Г. Анђелићем ишла је на то, да се епископима, подложним Угарској влади, одузме управа над народно-црквеним имањима, да црквено-школски сабор буде врховни орган

ђења Босне и Херцеговине одржавао живе везе са Србима из тих крајева. 1873 израдио је он за њих меморандум, који је предан био цару и краљу Францу Јосифу I. А када је планула невесињска пушка 1875, Милетић својим сјано писаним чланцима у Застави распаљује одушевљење својих санародника, те Војвођани у рату Србије и Црне Горе с Турском дају добровољце и богате прилоге у храни и новцу.

Овакав Милетићев рад изазвао је угарске политичке кругове да с њим обрачунају. Иако је Милетића штитио посланички имунитет, Милетић је у јулу 1876 као бунтовник затворен, па тек 1878 као велеиздајник осуђен на пет година робије.

Окупација Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске душевно га је сломила а затвор у Вацу физички. Пламен који је из њега толиком силином зрачио, њега је сажегао.

И сада када је Милетићу откривен споменик, извајан длетом нашега великога уметника Ивана Мештровића, сетимо се овога снажнога борца и народног трибуна који је то-

Споменик Светозара Милетића у Новом Саду
(Рад вајара Ивана Мештровића)

автономије, да бира патријарха и епископе, како би их начинио самосталним према Бечу и Пешти.

Милетић је у сврху замишљеног ослобо-

лико много допринео великом делу народног ослобођења и уједињења.

Нека је слава великоме Светозару Милетићу!

Д-р Јов. Радчић

Коста Д. Главинић

— 16 јануара 1858 — 25 септембра 1939 —

Један живот интимно и активно везан за Београд, за његову историју, посебно за историју његове Општине, угасио се 25 септембра. Тихо и спокојно, пошто се опростио са свима онима које је највише волео, и који су му били најближи у животу, са својом породицом, умро је Коста Д. Главинић. По ономе што је учинио у животу, без сумње ће му успомена остати сачувана, а нарочито овде у Престоници, међу његовим суграђанима, у граду у ком се родио и у коме је за навек заклопио очи. Претседник Београдске општине, Господин Војин Ђуричић, упутио је покојниковој удови, госпођи Даринки Главинић, телеграм у ком је бираним и дирљивим речима изразио своје саосећање; унив. проф. Господин д-р Јован Радонић, на седници Већа од 9 октобра 1939, сажето и стварно изнео је слику покојника онако како је био познат у нашој средини, која га је ценила и волела.

Професор г. Радонић је рекао:

„Недавно је овај свет променио бољим Коста Главинић, дугогодишњи професор техничког факултета на Великој школи, претседник Београдске општине и министар Народне привреде. Пореклом из београдске угледне трговачке породице, досељене на почетку XIX века у Београд из Мостара, пок. Главинић је, по примеру свога оца Димитрија, књигољупца, веома рано, као ђак Београдске реалке, показао особиту љубав према књизи, а нарочито према техничким наукама. Да би се што боље усавршио у својој струци, Главинић је, по свршеном техничком факултету у Београду, отишао као државни питомац у Берлин, где је провео неколико година на тамошњој Високој техничкој школи. По повратку из Берлина, Главинић је провео кратко време као чиновник у Министарству грађевина, па је 1886 изабран за професора на Техничком факултету. Пуних 17 година провео је он на Великој школи, стекавши топле симпатије својих многобројних слушалаца.

Плод његова наставниковања на Великој школи било је његово дело у 3 свеске „Графичка статистика са основима графичког рачуна“. Његове способности, његова вредноћа и организаторски таленат

учинили су да је 1903 изабран био за претседника Београдске општине, на коме је положају остао пуне 4 године (1906 изабран је поново) и допринео много развоју наше Престонице.

Пок. Главинић је био изабран и по трећи пут 1910 за претседника Београдске општине, када је, као министар нар. привреде стављен био на расположење.

Љубав према Београдској општини показао је пок. Главинић и у дубокој старости, када је 1937 поклонико Библиотеци и музеју града Београда неколико интересантних предмета, значајних за старију историју Београда, старих књига и неколико својих цртежа, у којима је приказан Београд у другој половини XIX века. Пок. Главинић, поред рада на Великој школи и у Београдској општини, својим преданим и истрајним радом учинио је много на економском и културном подизању Краљевине Србије. Зато нека је слава и вечан спомен пок. Кости Главинићу, једном од пионира на стварању наше лепе и велике Краљевине Југославије.”

Већ из овога, што је изнето у овој првој комеморативној речи, види се необична активност покојникова, указани су путеви којима је покојник ушао у присност са животом Београда. Потичући из једне старе београдске породице, Коста Главинић улази у живот Београда најпре као универзитетски професор, затим се веже за Београд још интимније, као претседник Београдске општине, и коначно, општим својим радом који у основи увек остаје везан за Београд и за домовину.

* * *

Коста Главинић је спадао међу оне људе које познаје свако. Висок, сед, у сталној пратњи своје госпође и ћерке Славице, он је, где се год појавио, изазивао поштовање пуно сустретљивости. И онда кад са годинама код многих људи наступи извесна отуђеност или индиферентност према спољашњем свету, он је задржао везу са свим, уносио се у све једним неугашеним темпераментом; сваку промену на лицу Београда пратио је с дубоким осећањем љубави, која га је наводила да непрестано о свему размишља и да и до последњег дана сво-

га живота веже своје мисли за Београд. Ето то су разлози који и нас побуђују на писање овог малог есеја о овом човеку који сад већ припада историји града Београда.

Како је поменуто у говору г. проф. Радонића, поч. Коста Главинић потиче из једне

Димитрије Ђ. Главинић, отац Косте Д. Главинића, у старом грађанском оделу

старе и угледне трговачке породице, чији су се оснивачи почетком прошлог века доселили у Београд.

Питање раса, наслеђа заузима данас све веће место у науци. Из какве породице потиче К. Главинић? — Београд је на Балкану, а Балкан значи смесу најразличитијих раса, најразличитијих народа. Колико разних крви тече у жилама сваке породице, то је скоро немогуће установити. За породицу К. Главинића зна се да се једним својим огранком ослања на чисто словенско, српско порекло, другим на јужносрбијанско-цинцарско. Дакле у њој су спојена два менталитета: словенско сањарење, и необична активност и трудољубивост мале цинцарске расе која је дала Србији толико истакнутих људи. Промотри ли

се живот и рад К. Главинића, онда се јасно види и један и други уплив. У његовој кући, у радном кабинету, у ком је покојник тако радо седео, са зидова гледају портрети: оца, мајке, деде по оцу. Неколико власторучно исписаних страна за лични животопис говори по тање о породичној генеалогiji.

Оснивач породице, Ђура Савић-Главинић, деда нашег покојника, пореклом је био Херцеговац; родио се у Мостару, у имућној трговачкој кући. Преселио се у Београд почетком XIX века као потпуно сироче, без икога свога (отац и мати, браћа и сестре, сви су за неколико дана помрли од куге која је у оно доба пустошила у Херцеговини). Доселивши се у Београд, он је наскоро постао угледан трговац старе београдске чаршије, имао свој велики дућан у данашњој Краља Петра улици и постепено стекао огромно имање. У Београду се оженио Београђанком, чији је отац такође досељеник. Звала се Софија-Соска. Из овог брака родио се покојников отац, Димитрије Ђ. Главинић. И он је, као и покојников деда, рано, у петнаестој години, остао без оца; као и деда г. Главинића, и отац му је био трговац, али је то била већ друга генерација старих београдских трговаца. Димитрије Ђ. Главинић знао је неколико страних језика (грчки, немачки и талијански), осим тога је у Београду, поред основне школе, свршио трговачку и грчку школу, у Винковцима немачку. Пошто му је бурне 1862 године дућан потпуно порушен и опљачкан, преселио се Димитрије Главинић у Шабац. Ту

Хази Диша-Рошу, деда по мајци Косте Д. Главинића, рад акад. сликара А. Јовановића

је поново отворио колонијалну радњу и у исто време стао бавити извозничким пословима. 1866 изабран је за претседника шабачке општине, 1868 био је посланик града Шапца на Великој народној скупштини у Топчидеру. Како је међутим претрпео велике губитке у извозној трговини, ороноу здрављем, вратио се у Београд, где је умро релативно млад, у 43 години живота, 5 јануара 1871.

Међу оним угледним породицама чија су се имања протезала на месту где се данас у улици Краља Петра налазе Народна и Трговачка банка, и у данашњој Цара Лазара и Грачаничкој улици (раније: Сараф-Костином сокаку и сокаку код „Јелена“), — поред породице Главинић, била је веома позната и породица Хаџи Димитрија-Рошу, јужносрбијанског досељеника, Цинцарина, ванредно богатог трговца старе београдске чаршије. Колико је био богат овај стари београдски трговац, чији је занимљиви минијатурни портрет радио наш познати сликар Анастас Јовановић (минијатура се и данас налази сачувана у радном кабинету поч. Косте Главинића), најбо-

ље доказује околност да је после своје смрти, поред некретнина, оставио огроман капитал у новцу, 30.000 златних дуката. (То је било у време кад је чиновничка плата износила 5 дуката...) Породица Хаџи Димитрија-Рошу живела је на богатој ноzi. Држала се господски и

Коста Д. Главинић, као млади професор Универзитета

Јелисавета Главинић, рођена Рошу, мајка Косте Д. Главинића

отмено, сматрајући да као „Јелини“ стоје над обичном чаршијом. Из те породице, као један од првих „мезалијанс“ бракова, у ствари први брак којим су се срушиле старе ексклузивистичке традиције између „грчких“ и нових досељеничких породица, ћерка Хаџи-Димитријана, Јелисавета, удала се за Димитрија Главинића. Тако се, и економски, и духовно, и родбински — постепено међусобно везала стара београдска чаршија, нестајале су оне разлике које су је дотад делиле на „аристократију“, „Јелине“, и нове досељенике. Из овога брака, 16 јануара 1858, родио се наш покојник, Коста Д. Главинић.

Као његов отац и деда, и он је рано остао сироче без оца, уз то у доста тешким материјалним приликама. Сав терет једне велике породице свалио се на њега. Дајући кондиције (за час је добијао по један дукат), Коста Главинић уз максималне напоре одржава породицу и уз то редовно свршава своје науке, најпре реалку и Технички факултет у Бео-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

граду, а затим, као стипендиста Вишу техничку школу у Берлину. Оженио се као млад универзитетски доцент. Том женидом опет су се сродиле две старе трговачке породице.

У оном комплексу кућа, у ком су у доба господства старе београдске чаршије становале породице богатих београдских трговаца, а у ком се, како смо поменули, налазила и породична кућа Димитрија Савића-Главинића и Хаџи Дишина, налазила се и кућа још једног богатог београдског трговца тог времена, Томе Јефтића и његове жене Јелисавете. Јефтић је био познат као трговац на велико с дуваном. Дућан му се налазио на углу садашње Кнез Михајлове и Краља Петра улице (на месту где се сад налази дрогерија Окановић), у сад већ порушеној згради, која је била добро позната целом Старом Београду. Зграда је носила чудан назив, „Три чуда“. Тако се звала због троструког кондоминијума ове зграде. Тапија је гласила на име једног Турчина; дућани су припадали једном Грку; спрат Србину. Дакле, био је то јединствени случај „етажне“ својине, предмет велике сензације. Своју трговину Јефтић је снабдевао чувеним турским дуваном „бошча“. Сам је путовао у Турску задржавајући се на овом путу по шест месеци.

Године 1864 постао је одборник Општине града Београда. У архиви породице Главинић и сад се чува занимљиви декрет којим је по тад уобичајеној пракси потврђиван већнички избор. Декрет гласи:

(Грб)

У В Ћ Р Е Н Ћ

Господину Томи Евтићу Обштина вароши Београда руковођена 10-м тачком Устроена Обштина од 13. јулија № $\frac{440}{\text{сав. } 1024}$ (збор. част 1. сра. 94.) у државном свом засџданіу од 29. јануара 1894. О№ 16. избрала Вас за свог заступника на три године.

Примирителни Суд Обштине Београдске извршујући заклученџ Обштинско издае Вам настојеће Увџренџ.

О№ 16

30. Априла 1894 година

у Београду

Писар Предсџдатељ Обштинског
Св. Петровић Суда
Јован Смиљанић.

Богатство је стално расло. У браку са же- ном Јелисаветом имао је једно једино дете, ћерку Даринку, бистру и интелигентну девојчицу, која је најпре свршила основну школу, а затим стари београдски „Институт“, Девојачку школу у ул. Краљице Наталије. Та ма- ла девојчица играла се с комшијском децом,

па се тако из малена познавала и с унуком Димитрија Главинића, Костом Главинићем, за ког се и удала 1885 године. Како још нису била у моди путовања у иностранство, младенци су провели прве дане у Раковици, у скромној кућици једног млекације. Добро подешен, брак је остао срећан до краја. Да би се њен муж што више могао посветити науци и јавним пословима, госпођа Главинић преузела је на се све породичне бриге, а нарочито васпитање деце.

Општи рад Косте Главинића изнет је у главним цртама у говору проф. г. Радонића. Овде бисмо се хтели поближе зауставити на раду Косте Главинића за време његовог председниковања у Општини београдској, и на његовом раду у оном још ранијем периоду, кад је био већник Општине београдске.

*
* *

Кад се погледа листа претседника Општине београдске, пада у очи колики је број истакнутих људи нашег новијег времена заузимао овај високи положај, с друге стране да су у тој листи заступљени људи из свих друштвених слојева, од највиших интелектуалаца до најистакнутијих политичара, финансијера, трговаца и добрих домаћина.

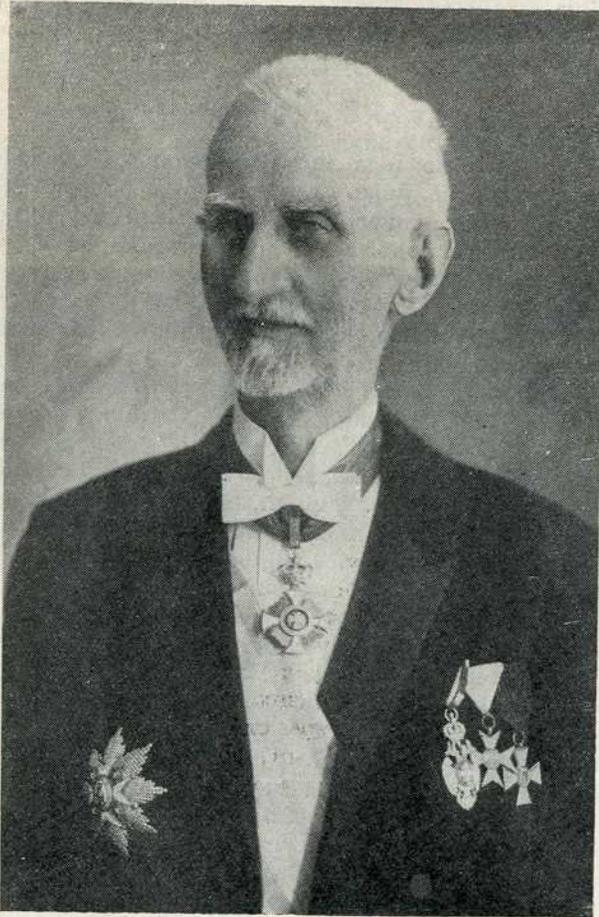
У занимљивој серији књига (Сток, Париз) у којој су изашле књиге: „Радник“, „Свештеник“, „Адвокат“, „Политичар“ (ова последња преведена је и код нас, L. Bartout, „Le politique“, превео Љ. Нинић, властито изд.), — изашла је 1938 и књига с необичним насловом: „Le Maire“ од Леонса Вијелжеа (Leonse Vieljeux), претседника општине у Ла Рошелу (La Rochelle). Задатак целе ове серије књига састоји се у главном у томе да се покаже тип и карактер људи извесних професија, не толико у једној идеалистички схваћеној концепцији, већ онако како се они формирају у вези с практичним животом и његовим задацима и потребама. Тако је замислио своју књигу и претседник општине у Ла Рошелу. Она је баш зато веома занимљива. Поготово стога што је у литератури „претседник општине“ досад у главном долазио у обзир само као законодавни термин, или се спорадично појављивао у по ком књижевном делу. Ова књига говори о њему директно и непосредно. Историјских реминисценција нема, задатак је сведен искључиво на практични живот.

У првом поглављу, које носи наслов: „Le Maire“, писац даје ову необичну дефиницију: „Le Maire est l'homme public qui doit savoir dire: Non“ — „Претседник општине је јавни функционер који мора знати да каже: Не“. Та дефиниција тешко да би се успехом дала прилагодити нашим приликама, јер наш претседник много чешће мора казати: „Да“ него ли: „Не“. Наш живот још није добио устаљеност форме и садржине, у њему је још увек све у

стварању. Таквом стању више одговара ши-рокогрудно споразумевање него једноставно од-бијање. У доба кад је Коста Главинић био одборник и претседник наше Општине, овакво држање било је још потребније и важније.

По броју година колико је радио у нашој Општини, најпре као одборник, а затим као претседник, К. Главинић је био жива комунал-на књига. Од 1886 до 1903 без прекида био је одборник; за претседника је први пут изабран 17 јула 1903, на овом положају остаје до 11-XII-1905; други пут 15 јануара 1906, на овом положају остаје до 31-XII-1907; трећи пут 28 марта 1910, на овом положају остаје до 4-X-1910. Укупно је дакле радио у Општи-

ни после тога, није се запажала толика актив-ност. Она се протеже у свим правцима. Засе-дају многобројне комисије, на иницијативу Општине доноси се закон за законом, пра-вилник за правилником, наредба за наред-бом. И све је то апсолутно ново. Свако знање и искуство искоришћује се до макси-мума, потребно је и неопходно. Подижу се многобројне нове школске зграде, проводи се генерална асанација Београда увођењем канализације и водовода; решава се велики проблем новог начина саобраћаја и осветљава-ња вароши. Да су све то била ванредно круп-на питања, чију је потребу не само требало доказати, већ у исто време за њихово покриће

Коста Д. Главинић, као претседник Општине града Београда

Госпођа Даринка К. Главинић, супруга Косте Д. Главинића

ни око 25 година. А какве су то биле годи-не?! Године најактивнијег живота у нашој Оп-штини, године када су претседник и одбор мо-рали извести Београд из положаја једне, истина интимне и пуне песничких штимунга, али зато ипак мале и патријархалне вароши на пут сав-ским нови, градски и велеградски, дати му оне основе које су морале осигурати развој вели-ке и многољудне престонице, којој је тешко било сагледати пораст. Скоро никад, ни у јед-ном периоду развоја наше Општине, ни пре,

предвидети ванредно велика финансијска сред-ства, о томе не треба ни говорити. Сва та не-обична активност дошла је до израза и у о-ним извештајима, који су по тадашњој лепој пракси издавани и у којима се износи сав рад Општине у протеклој години.

Ко су били претседници од 1886 до 1903 године?! — Мијајло Петровић, Мијајло Боги-ћевић, Светомир Николајевић, Живко Кара-биберовић, Никола Пашић, Милован Марин-ковић, Петар Татић, М. Маринковић (по дру-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ги пут), М. Богићевић (по други пут), Никола Пашић (по други пут), Никола Стевановић, Антоније Пантовић, М. Маринковић (по трећи пут), Н. Стевановић (по други пут). Кад је постао одборник, Главинићу је било 28 година. Млад, пун полета, са знањем које је црпео код куће и у иностранству, он се сав ставио у службу Општине. Видимо га како сарађује у безбројним комисијама. Године 1890, као одборник и деловођа техничко-финансијске комисије, он је уз претседника, Николу П. Пашића, потписао онај необично занимљиви и значајни техничко-финансијски извештај у ком је изнет рад техничког одбора и предвиђен тачан финансијски програм за покриће нових потреба модерног Београда, за извођење „Вели-

рао борити за „Да”. Знамо на пример да је против електричног осветљења вођена врло огорчена опозиција. Ишло се тако далеко да се доказивало како је ноћу осветљење потребно само за веселаче (оне који лумпују), или крадљивце, јер поштени домаћини ноћу спавају. У својим кратким аутобиографским забелешкама пок. К. Главинић забележио је који су га проблеми нарочито занимали. Он их наводи овим редом: школе, осветљење, канализација, кадрмисање улица, израда регулационог и нивелационог плана, прво крштавање београдских улица, проширење, нивелисање и уређивање Великог Калемегдана. Међутим, има још једно питање које га је необично занимало, то је пошумљавање Београда. Љубав и интерес за ово питање он је сачувао све до своје смрти. А да је имао право, то се и данас види, јер се данас овај програм, истина уз знатне тешкоће, остварује. Његово су дело и стари четинари на Малом Калемегдану; његова је замисао опасивање Београда зеленим појасом уздуж читавог Лауданова, принц Евгенијева шанца.

Из здравствених разлога Коста Главинић дао је 4 октобра 1910 оставку на положај претседника Општине града Београда. Кад је 1912 и 1913 Србија ушла у рат за ослобођење Балкана, према неборац, К. Главинић не остаје скрштених руку; постао је добровољни болничар и главни инспектор свих болница. На овом тешком и одговорном послу сарађивао је с њим и његов рођак по мајци, Димитрије Рошу, директни потомак старог Хаџи Димитрија. Светски рат који га је затекао на положају комесара Народне банке, био је за њ тешко искушење. Кад је банка пресељена у Ниш, кренуо је и К. Главинић у унутрашњост земље. У унутрашњости је остао све до интернације. Из Врњаца, где се тад налазио, спроведен је 16 јануара 1916 у Београд и ту интерниран у властитој кући, која је била тешко оштећена од непријатеља. Нарочито му је тешко пало на душу што му је непријатељ, међу многим стварима, однео и уништио и толико драгоцених породичних успомена које је он годинама и деценијама брижљиво чувао, да једном послуже као доказ како се некад живело у старом Београду. Године непријатељске окупације текле су полако и мучно. Разне фантастичне вести прелетале су и шириле се међу грађанима тајанственим путевима. Преметачине, безобзирни поступци загорчавали су живот. Већ у годинама, пок. Главинић је дане највише проводио обрађујући своју малу башту и чекајући непрестано кад ће доћи она вест која је Београду морала дати нови живот. Кад је излазио на улицу, салетали су га пиљари и пиљарице, мали људи који су га познавали још из онога времена кад је био претседник Београда, молећи га да им каже што год сигурније о кретању наше војске. Будући увек дубоко убеђен да ће се српска војска

Коста Д. Главинић, за време интернације обрађује башту

ких радова”. Потреба подизања нових школских зграда доказује се великом трошношћу оних зграда у којима су дотад учила београдска деца (и с тим скопчан високи дечји морталитет); канализација и водовод, — количном ђубрета који је кужио београдски ваздух, тровао воду по бунарима. И тако редом. Како би се у овим приликама изашло на крај са Виелжеовим: „Не”, тешко је казати. У одборима, у већу, претседник се непрестано мо-

вратити у Београд, свакога је тешио и опомињао на стрпљивост и истрајност.

У јесен 1918 настало је чудновато комешање међу непријатељском војском у Београду. Из унутрашњости су стизали непријатељски официри блатњави, у неуредним униформама. На сва питања одговарали су само да хитају на „урлауб”. Чудновато је то било. У окупираном граду почело се нешто будити, тајанствени гласови постајали су све чешћи и упорнији, док једне ноћи на вратима бившег дугогодишњег претседника града Београда није опет закуцао један војник, али то више није био непријатељски војник, већ весник слободе, командант Дунавске дивизије Драг. С. Милојевић. Изненађена, радосна и збуњена дочекала га је госпођа Главинић: „Да Вас послужим, немам ништа”, — рекла је — „Да упалим светлост, не могу”, као домаћици биле су јој то прве речи. Командант је, међутим, тако касно закуцао, јер је хитао с молбом да се г. Главинић опет поими дужности претседника Општине града Београда, да у свечаном часу, кад је слобода опет засјала на вратима, понуди Регенту и Врховном Војсковођи Александру со и хлеб.

* * *

Живот и рад Косте Главинића тешко се може сместити у уски оквир једне краће студије. То је грађа за читаву књигу, целу једну монографију подељену на читав низ засебних поглавља. Преко своје породице он је везан за онај стари Београд који је (као и сви стари градови који су нагло изменили своје становништво) сведен на неколико старих породица које живе за себе, својим животом, у сећању на прошлост која им је драга и коју они носе у себи; као јавни радник везан је за целокупни живот новијег и новог доба, живот Београда на прелому. Тим је он ушао у присти однос према једном од најзначајнијих периода у његовом развоју, од постанка па до данас. Као човек, сам за себе, представљао је личност пуну интереса. Његов одмерени и тактичан начин опхођења са људима искључивао је потребу да ступа у борбу, да изазива лични антагонизам и непријатељство; он је увек био техничар, градитељ. За то лични елеменат, у колико може да буде препрека у животу, њему није сметао. Миран, позитиван, увек реалиста, мада са знатном примесом идеализма и оптимизма, он је трезвено гледао на стварност, а уз то је имао пред очима план лепшег живота Београда и целог нашег народа, јасно себи предочујући којим путевима треба ићи да се дође до те будућности. Његова оданост послу, задацима који се односе на добробит и

будућност друштвене заједнице, његови објективни интереси повећавали су још више утисак његовог скромног, демократског и неприсиљеног држања. Било је дирљиво видети га како већ као сед и стар стоји у трамвају другог разреда и не тражећи и не мислећи да би му ко од оних који седе, па макар и најмлађи, уступили место; колико смо га пута исто тако и ми гледали у нашој Градској библиотеци и Музеју на приредбама, изложбама, како слуша с напетом пажњом, или с исто таквом пажњом разгледа документе који се односе на прошлост Београда, или нове књиге које интересују нашег читаоца. Кад је престао бити претседник града Београда, није престао његов интерес за Београд, ни за оно што се у Општини ради; кад је 1922 отишао у пензију, он није напустио рад.

Може ли се рећи да је Коста Главинић икад био стар?! У сваком случају његов је дух пркосио годинама. Он је увек хтео нешто ново, увек је гледао унапред. Свакако ће бити по среди и један чисто психолошки моменат, што никад није нашао времена за писање мемоара. Његова госпођа га је на то стално потстицала, нудила му се за драговољног секретара, али је он све то одбијао, јер је још увек гледао унапред!... Тако је, с том душевном психологијом и заклопио очи. Сад почива у миру на нашем Новом гробљу.

Налазећи се, као и неколико пута пре тога, у његовом радном кабинету, било ми је чудно да га не видим нагнута над његовим списима и књигама. Сагла сам се над књигама које су још остале (пред смрт Главинић је већи део својих књига поклонио). Поред строго научних и стручних, ту су биле: Нађа Штрасер: „Рускиња”, Монтењ: „Есеји”, Фаге, Шваб, Толстој, Русо, Бајрон, Иго, Шилер, Ненадовић, „Народно здравље”, Народне песме, Српска књижевна задруга, и друге. И број и избор ових књига доказује да је он знање, што га је стављао у службу народа и свога родног града, црпео на свим пољима; да му је једнако близу срца стајала и наука, и књижевност, и уметност, и поезија; да је познавао културу и нашу и страну; да је у свом раду могао бирати, оцењивати, мерити по принципима једне заиста ефикасне методе рада. Због тога свега може се рећи да се Београд 25 септембра 1939 године опростио са једним својим и Старим и Младим Госпаром, који је Вијелжеово „Не” употребљавао само кад је оно што се тражи сметало полету Београда. Због свега тога ће и у будућој историји Београда, поред имена најистакнутијих наших претседника, свакако стајати и име Косте Главинића.

Д-р Марија Илић-Агапов

Користи које ће имати Београд од реорганизације нашега спорта

Приликом гостовања немачке фудбалске репрезентације у Загребу у једном већем друштву спортских функционера водила се дискусија о насталој ситуацији у нашем спортском животу после новог политичког уређења државе. Том приликом рекао је један Београђанин:

— Што се спорта тиче, ми смо Срби задовољни. Губимо у фудбалу, али добијамо у свим осталим спортовима...

И то је заиста тачно. Српски крајеви, а нарочито Београд, имаће много користи од поделе која је извршена, или која се тек сада врши у спортском погледу. Настојаћемо у овом чланку да анализирамо све користи које ће престоница, а с њоме и сви крајеви који не спадају у Хрватску и Дравску бановину, имати у овој новој ситуацији.

Сем фудбала, Загреб је био центар свих других спортова

После светскога рата и Уједињења спортски покрет развијао се у почетку у Загребу и тамошњим крајевима много брже него у Београду и Србији. Чак и фудбалски спорт, који је данас толико популаран у Београду, цвetaо је у почетку у Загребу и развијао се гигантским корацима. У сусретима са београдским клубовима Загребчани су односили високе победе, а исто тако и у сусретима градских репрезентација. Тек доцније, када је фудбалски спорт узео маха и у нашим крајевима, Београђани су постизавали све боље резултате, док нису почели да односе и победе. „Југославија“ је био први београдски клуб који се с много успеха супротставио осталим екипама. Многи спортисти још увек се сећају слава када је „Југославија“ освојила државно првенство и две године га држала с много чести. Тада су „црвени“ били заиста најбољи клуб у држави и освојили би и по трећи пут државно првенство да их судија није упропастио на финалној утакмици.

Док је фудбалски спорт врло брзо стекао популарност и врло много присталица у свим нашим крајевима, остали спортови напредовали су много спорије у Београду. Хрвати су се вековима развијали под другим околностима него ми Срби, имали су много више могућности да се развијају како у културном тако и у друштвеном погледу; и та традиција, која

је већ имала дубоког корена, допринела је много да се у ослобођеној и слободној држави Хрвати развијају брже у многим културним стварима, па и у спортском погледу.

Наравно, већ неколико година доцније наш здрав и природно обдарен народ врло брзо је прихватио корисне новине и ми смо за врло кратко време достигли нашу браћу Хрвате.

У спорту је, међутим, ишло знатно теже и то из многих разлога. Пре свега, све значајније спортске организације основане су у Загребу, и то је много допринело развоју многих спортова, јер је познато да врховна организација некога спорта утиче знатно на популарност тога спорта у седишту организације и у околним крајевима.

Као спортски центар, Загреб је стварао не само добре спортисте, већ и искусне и добре спортске раднике, који су омогућавали развој спортског покрета и успешно радили на његовом напретку.

Београд је увек био запостављен

Сви спортови који нису достигли потребну популарност у широким народним слојевима и због тога не доносе довољне материјалне приходе да би се могли самостално одржавати, зависе од државне помоћи и потпоре државних функционера. Ова материјална помоћ ужива, наравно, врховна спортска организација дотичног спорта и њена је дужност да те приходе дели подређеним организацијама и клубовима. Та подела морала би бити равноправна. Циљ свакога савеза требало би да буде да помаже све клубове и организације широм целе државе, јер се само на тај начин поједини спортови могу развити и донети оне користи које се од спортског покрета очекују.

Нажалост, многи савези се нису придржавали ових начела. Они су примали потпору од државе и делили је клубовима и организацијама у своме седишту и на својој најужој територији, а запостављали су се остали крајеви државе, а нарочито Београд.

Захваљујући државној помоћи, спортске организације концентрисане у Загребу могле су успешно да пропагирају поједине спортске гране у Загребу и најближој околини, могле су да приређују утакмице, да заинтересују омладину, да стварају такмичаре и да из године у годину стичу све више искуства и да напре-

дују како у моралном тако и у материјалном погледу.

Београђани су у почетку покушали да се боре, али су наишли на непремостиве тешкоће. Поједине спортске организације у престоници полако су замирале, друге су се једва одржавале, а треће су с много напора и захваљујући једино силном пожртвовању појединаца ипак успеле да се одрже и да, шта више, напредују.

Случај са тениским спортом

Карактеристичан је случај са тениским спортом. Једно време тениски спорт је у Београду изванредно напредовао захваљујући неописаном пожртвовању појединих тениских радника и одушевљених присталица тениског спорта. Београд је имао најбоље тениске играче и најбоље клубове. Али, како никаква помоћ није стизала од тениског савеза, већ су, шта више, прављене и разне тешкоће, тениски спорт у престоници почео је лагано да опада. Сви покушаји налазили су на све веће тешкоће. А тада, Загребчани су успели да пронађу неколико талената и да их одгаје. Чим су се ови тениски играчи мало развили, омогућено им је на разне начине да напредују све више. Ми данас с поносом помињемо име једнога Паладе, Пунчеца или Кукуљевића и радујемо се да имамо тако истакнуте тениске асове, који су познати широм целог света, али много замерамо тениском савезу што ништа није учинио за напредак тениског спорта у престоници, већ је, шта више, у многим приликама, кочио рад престоничких спортских функционера и настојао да се тениски спорт у Београду и Србији не развија правилно.

После фудбала, тениски спорт доноси највише прихода. Захваљујући нашим истакнутим тениским асовима, тениски савез је последњих година зарадио врло много новаца. Само једне године приход тениског савеза износи око пола милиона динара, а то је сума која омогућава да се овај спорт популарише до максимума у свим крајевима државе.

Тениски савез, иако је имао велике приходе, добијао је, нарочито последњих година, знатне субвенције од државе. Од тих силних пара Београђани нису видели ни динара! Сва настојања да се добије која пара од тениског савеза остајала су узалудна.

Учињен је покушај да се добије нека међународна Девис куп утакмица, али и ти покушаји нису имали одјека у Загребу. Познато је да тениски клубови, на чијем се терену ове значајне утакмице одржавају, имају знатне користи, јер им припада 25% од прихода. Познато је и то да су поједини тениски сусрети, као рецимо Југославија—Немачка, доносили приход од преко 400.000 динара, што значи да је клуб, на чијем се игралишту играло, добијао као проценат за игралиште су-

му од сто хиљада динара. Сасвим је разумљиво да се под оваквим околностима спорт могао развијати, јер је отклоњен најважнији проблем, финансијски.

Наша држава је досада три пута стекла право да се такмичи у финалу европске зоне за Девисов куп. Две утакмице одржане су у Југославији, једна у Берлину. Оба сусрета одржана су у Загребу и поред тога што су Београђани, сасвим оправдано, тражили да се једна утакмица одржи у Београду. Поред тога све Девис куп утакмице наше тениске репрезентације за последњих десет година одржане су у Загребу, а ниједна у Београду!

Ако се у једном месту стално одржавају велике тениске утакмице, ако се за те сусрете прави велика реклама у целокупној нашој штампи, ако такви сусрети доносе знатне приходе, онда је сасвим разумљиво зашто се тениски спорт тако брзо и успешно развио само у Загребу. Сви остали наши велики градови, почев од Београда, нису имали никакве потпоре од тениског савеза. Да наведемо само још пример гостовања тениског првака Баца у Београду. Тениски савез, пошто је дознао да су Београђани закључили гостовање светског првака у Београду, настојао је свим силама да ову приредбу онемогући. Пунчец и Кукуљевић наговорани су да не дођу у Београд да играју против Баца и Макоа, па су чак стигле и забране њихових клубова. Међутим, Пунчец и Кукуљевић су прави спортисти и нису се обазирали на претње својих клубова и тениског савеза, већ су испунили своја обећања, која су дали београдским организаторима, и играли су на овој лепој и потпуно успелој утакмици, која је привукла неколико хиљада посматрача.

Овај пример смо навели, само због тога да би се добила потпуна слика с каквим су се све тешкоћама имали да боре престонички спортски функционери. А таквих примера има врло много.

И боксерски спорт је много запостављен

Кроз слична искушења пролазио је и боксерски спорт у престоници. Годинама поједини боксерски радници настоје свим силама да ударе чврст темељ боксерском спорту у Београду. Тома Станисављевић и Мића Гаковић и многи други боксерски тренери и учитељи залагали су се свим силама да боксерски спорт у Београду подигну на завидну висину. У томе нису успели, јер нису имали подршке од стране надлежних боксерских организација и када више нису били у стању да финансиски издрже, почели су да раде на развоју професионалног спорта. Чим су се први резултати показали и чим су почели да се одржавају мечеви, боксерски савез из Загреба сетио се Београда, али само због тога што је у професионалном боксу видео могућ-

ност прихода за себе и своје клубове у Загребу. Наименована је једна боксерска комисија у Београду чија је дужност била да се брине о професионалном боксу, да убира приходе од менаџера са лисансе и друге дажбине и да тај сав новац шаље у Загреб. Боксерски савез није признавао овој боксерској комисији чак ни најпотребније издатке. Страсни поборници боксерског спорта трпели су све то надајући се да ће се једном указати повољна прилика која ће омогућити да се боксерски спорт у престоници развија под бољим околностима.

Тако се, међутим, није могло дуго издржати и чланови ове боксерске комисије, на челу са г. д-р Савом Јанковићем, повели су праву борбу против савеза, тражећи да савез омогући развој аматерског бокса у престоници. Будућност сваког спорта не лежи у професионализму већ у аматеризму, јер се само преко аматера стиче здрава омладина и корисна за друштво и државу. Београђани су тражили потсавез и материјалну помоћ, како би могли да оснивају и помажу аматерске клубове, тим пре што су за неколико последњих година дали савезу око двадесет хиљада динара, коју су суму прикупили од боксерских менаџера и професионалних боксера. Као одговор на те оправдане захтеве Загребчани су сменили тадашњу боксерску комисију и поставили нову. Непосредно после тога наступила је нова ситуација у нашем спорту, која предвиђа сасвим другу организацију, па ће, према томе, и боксерски спорт у овим крајевима кренути сасвим другим правцем.

Оснивање српских савеза

Политичка подела државе повукла је за собом и спортску поделу. Целокупан наш спорт реорганизује се и прилагођава се садашњем државном уређењу.

Реорганизација се врши на тај начин што се оснива један врховни савез, који је у ствари само репрезентативна установа, која дотични спорт представља према иностранству. У оквиру врховног савеза оснивају се национални савези који су потпуно самостални и као такви аутономно делају на својој територији. Сва три национална савеза потпуно су равноправна и имају подједнаки број делегата у врховном савезу. Имовина досадашњих савеза дели се на једнаке делове.

На тај начин оснивају се стално нови српски савези у свим спортским гранама. Српским савезима припада територија свих оних крајева који се налазе у Хрватској и Дравској бановини.

Седишта врховних савеза за сада су остала у досадашњим седиштима. Тако, међутим, не може остати, јер је сасвим природно да седиште врховних савеза буде у оном месту где се налази седиште државне управе. А то је

Београд. Према томе, може се очекивати у најскоријој будућности да ће сви врховни савези свих спортских грана бити пренесени у престоницу, где им је и место.

Чим то буде постигнуто, Београд ће постати потпуни наш спортски центар, а он то данас и заслужује, нарочито због тога што се Београђани све више интересују и за друге спортове а не само за фудбал, као што је то досада био случај.

Ова реорганизација нашег спорта спроводи се доста великом брзином. Још само неколико спортских грана није реорганизовано, али ће се и то ускоро извршити.

Какве све користи Београд има од спортске реорганизације

На први поглед изгледа да Београд неће имати велике користи од спортске реорганизације нашег спорта. То, међутим, није тачно. Оснивање српских савеза представља историски моменат у нашем спортском животу. Захваљујући овој реорганизацији све спортске гране развијаће се у нашим крајевима далеко боље и брже и успешније него што је то досада био случај.

Нови српски спортски савези потпуно су аутономни и као такви суверено владају на својој територији. Они ће, свакако, имати потпоре од државних власти, како у моралном тако и у материјалном погледу. То значи да ће ови нови српски савези имати могућности да популаришу и подижу поједине спортове на својој територији. А то значи врло много. Више ниједан савез не зависи од врховног савеза, не добија од њега потпору, већ сваки национални савез прима материјалну помоћ од своје бановине, односно од Министарства за физичко васпитање народа. Сем тога, сви савези су равноправни, имају подједнака права и не може више да се догоди да врховни савез фаворизира једну спортску организацију на штету друге. Тениски врховни савез, на пример, не може више да одређује да се све међународне тениске утакмице одигравају у Загребу, па да, према томе, само загребачки тениски клубови од тих утакмица имају материјалне користи, већ ће се споразумно одређивати где ће се међународне утакмице одиграти. Да будемо још јаснији: једна утакмица одиграваће се у Загребу, а друга у Београду. На тај начин београдски тениски клубови имаће материјалне користи, а сем тога постићи ће се огроман моралан успех. Већ после првих великих тениских мечева у Београду публика ће се загрејати за тениски спорт, омладина ће се одушевити и на тај начин тениски спорт развијаће се у престоници далеко боље и брже него што је то досада био случај.

Од прихода које буде имао, српски савез моћи ће да помаже клубове на својој територији, да приређује пропагандне утакмице у у-

нутрашњости и на тај начин испуниће свој задатак. Све то могућно је само под условима када будемо имали своје аутономне спортске савезе, чија је најсветија дужност да се брине само о клубовима и организацијама на својој територији.

Лепи успеси у аматерском боксу

Чим је основан Српски боксерски савез, појавили су се први резултати реорганизације боксерског спорта. Пре тога имали смо у Београду само један аматерски боксерски клуб и у Нишу један. Данас имамо зачлањених у Српском боксерском савезу шест боксерских аматерских клубова, а ради се увелико на формирању још десет нових аматерских клубова. Оно што није било могућно учинити у току две деценије, учињено је за циглих месец дана! Тај ванредни успех постигнут је само захваљујући томе што нови спортски функцио-

нери имају пуно поверење у Српски боксерски савез, знају да ће у њему имати свог најбољег и најоданијег покровитеља и због тога се на свим странама ради пуном паром на оснивању аматерских клубова. Кроз годину дана на територији Српског боксерског савеза имаћемо пуно аматерских боксерских клубова и безброј активних аматерских боксера. У тим младим, снажним и здравим младићима држава и друштво имаће своје врло корисне претставнике.

Ето, таква слика нам се указује и у свим осталим спортским гранама. Збачен је јарам који је спортске организације у нашим крајевима гушио годинама и указали су се нови путеви и видици којима београдски спортисти корачају уздигнуте главе, задовољни и уверени да ће самосталним радом успети да створе врло много! У то, уосталом, не би се смело ни сумњати.

Љубомир Букадиновић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Литература о одбрани Београда 1914—1915

Пре толико година, у годишњацима Чупићеве задужбине појавила се серија чланака нашега истакнутог војног стручњака и писца Косте Протића¹⁾, „Одломци из историје Београда”, у ствари историјски приказ оних многобројних ратова који су се водили под Београдом од првих турских навала на Балкан па све до 1806. Значај појаве ових чланака био је неоцењив. Била је то прва јединствена и прегледна студија свих тих ратова, на нашем језику, прва војна историја Београда, ризница за познавање не само војне, већ и опште историје Београда ранијих векова. Предмет описа нису биле само битке, већ и изглед града и вароши; описано је и споменуто много тога што у војну историју, строго узевши, не би морало ући, а што је за општу историју Београда од великог интереса. Описујући саме борбе, генерал Протић им је дао логичну везу, дао је целину догађаја, узроке и последице, портретисао људе кроз њихове акције. Читајући његове чланке, човек потпада све више и више под импресију прошлих историјских догађаја. Има у њима нешто судбинско, нешто неотклоњиво. Једна млада нација се диже. Не тражи нове животне просторе, али тражи славу и моћ, и у томе тражењу јуриша и гази не обзирујући се ни на шта што с тим не стоји у непосредној вези. У обради је искоришћена огромна литература, дома-

ћа и страна. Ово обиље материјала, који је послужио за израду ове прве војне историје Београда, доказује и велико ауторово познавање предмета и огромни значај Београда. Види се да одбрана и пад Београда нису никад били од локалног значаја, да је интерес према овим „вратницама Балкана” увек био ванредно велик. Војну историју Београда после Протића обрађивали су и други наши писци и историчари, више мање посредно, као део наше опште народне историје, или непосредно, али само по појединим периодима. Тако је нарочито обрађивана друга половина осамнаестог века и 1806.

После катастрофалне 1813 па до 1862 и од 1862 до 1914 историја Београда је поштеђена крвавих ратова. Међутим, 1914 над мирним београдским небом нагомилали су се опет црни облаци; поново је заиграло крваво коло, Београд је опет био присиљен да се бори и брани, затворена књига његове војне историје опет се растворила да упише нове и крваве странице. Надовезајући на наше раније чланке из литературе о Београду, приказаћемо овде главна дела која говоре о Београду у Светском рату. Имамо у виду и нашу и страну литературу.

*

* * *

¹⁾ Генерал Протић родио се 1831 у Пожаревцу. Три разреда гимназије свршио је у Београду, а касније, пошто се уписао у војску и ушао у Војну академију, отишао је на студије на пруску инжењерску школу. Кад се вратио у отаџбину, у својој доста дугој каријери био је два пута ађутант кнеза Михајла (1861, 1868), професор Војне академије, управник вароши, војни министар, у рату 1876 командант одбране Алексинца и Делиграда. Коначно је 1892 постао Краљевски намесник. Описујући га — у свом некрологу, из ког смо узели ове податке —, М. Ђ. Милићевић истиче да је генерал Протић био велики поштовалац науке и људи који су се бавили науком и да је и сам до смрти марљиво учио. Од књижевних радова главни су му споменuti „Одломци из историје Београда” који су објављени у годишњацима Чупићеве задужбине овим редом: књ. V, 1883, Београд 1688 год.; књ. VI, 1884, Београд од 1689 до 1717; књ. VII, 1885, Београд 1717; књ. VIII, 1886, Београд од 1718 до 1739; књ. IX, 1887, Београд 1739 до 1791; књ. X, 1888, Београд 1427 до 1521 год.

Од дела која су се досад појавила на нашем језику најзамашније и најзначајније је дело: „Агонија Београда”, издање живих бранилаца Београда, затим велико дело нашега Генералштаба „Велики рат Србије за ослобођење и уједињење; студија Ж. Павловића „Одбрана Београда 1914”; књига генералштабног пуковника Милутина Д. Лазаревића „Одбрана Београда 1915”. Од литературе на страним језицима нарочито је значајна девета свеска великог дела немачког Државног архива: „Der Weltkrieg 1914—1915“ (E. S. Mittler und Sohn, Berlin 1933, bearbeitet im Reichsarchiv), затим прва и трећа свеска великог дела Kriegsarchiv-a и Bundesministerium-a für Heereswesen, које је под насловом „Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914—1918”, штампано у Бечу 1929 и коначно Streffleur-ова монографија: „Die Eroberung von Belgrad 1915”, која је 1917 изашла у Бечу као додатак, Beiheft, Штрефлеровом Militärblatt“-у.

*
* *

Нарочита вредност „Агоније Београда” лежи у чињеници да су је у главном писали сами борци за слободу Београда 1914–1915. Сваки сектор, свака јединица добила је у овој књизи свога писца. За то се преко ове књиге исто тако осећа и било Аде Циганлије у овим тешким данима, и напори на Дунавском кеју, пожртвовност регуларне, једнако, као и добровољачке војске. Међу писцима налазе се: дивизијски генерал Јоксим П. Гајић, у почетку рата командант Градског отсека (овај је отсек обухватао простор од Карабурме до Савског железничког моста), који је 9 новембра 1914 онако достојанствено дочекао парламентарце команданта аустријске посаде у Земуну, генерала Гоглије; бригадни генерал Свет. С. Букић, командант Аде Циганлије, чије се име спомиње међу најхрабријим у списку бораца за слободу Београда; генерал Михајло Живковић, командант целокупне одбране Београда 1914 и 1915; капетан-инвалид Жив. Ј. Кезић, последњи старешина Сремског добровољачког одреда; Света Милутиновић, новинар. Као једна целина за себе, у књизи се истиче историографска студија генерала Војина Максимовића и студија генералштабног пуковника Милутина Д. Лазаревића. Док су се остали писци ограничили на то да даду што вернију слику догађаја у којима су непосредно учествовали, ова два писца дају научни и синтетичан приказ свих догађаја трагичне 1915. То нарочито вреди за студију генерала В. Максимовића, која је у ствари оно исто што је у страшној литератури Штрефлера монографија: „Die Eroberung von Beigrad 1915“, — репетиториј и преглед свега што се 1915 у Београду догодило, опис војне снаге, тактике коју је непријатељ употребио да освоји Београд. Студија генералштабног пуковника М. Д. Лазаревића, писана слободније, приступачније и популарније, представља нешто измењено раније дело пишчево „Борбе око Београда 1915“, које је 1922 изашло у издању Г. Кона. Дубокој драматичности и трагичности књиге „Агонија Београда”, убедљивости и рељефности једнако доприносе и сви остали чланци. Недостатак књиге је онај исти који се показује код свих сличних зборника: нема довољне кохезије, ни стилске уједначености; велики је недостатак и то што је у књизи целој 1914 додељено врло мало места, као и уопште целој логици догађаја, њиховом развоју, нема детаљних описа војске ни наше ни непријатељске, не износи се детаљни план операција, нема описа носилаца и твораца тога плана. На сваки начин желели би смо да се у овој књизи сусретнемо и са личним описима команданата и с једне и с друге стране, регуларне војске и добровољаца, са носиоцима колективне воље учесника борбе, кроз чије личности све постаје ближе и јасније. Знамо и

осећамо да једна чврста воља с Торлака свим управља, видимо „Гвозденог” команданта како седи код телефонског апарата преко ког се та воља преноси, али стварање те воље не видимо, страховање и оклевање, све оно што се дешава у души једног великог команданта коме је поверено толико људских живота и на чијим плећима лежи она страховита одговорност која личи на бездан, која га гута и уништава до потпуне физичке и душевне исцрпљености. Прослављени командант Сремског добровољачког одреда, за време рата млади официр-доброволац, сад генерал Кирхнер, спо-

Г. Игњат Кирхнер, командант Сремског добровољачког одреда у одбрани Београда 1914-1915 год.

миње се на многим местима, али кратко и без много речи; капетан инвалид Кезић, његов заменик, не каже ништа о себи, иако је познато да је био велики јунак. Писци учесници остали су у психологији догађаја, догађаји су их апсорбовали и импресионирали, лични елеменат остаје по страни. О младићима који су сачињавали Сремски добровољачки одред, који су тако смело гинули за Престоницу и који су донели собом и своје индивидуалне историје, не каже се ништа детаљније. Ми их само видимо како гину, видимо их тако рећи на крају елана који их је понео према вратима Београда. То је све остао још неискоришћени материјал, дирљива грађа. Али све то не умањује значај књиге „Агонија Београда”, све то ступа у позадину пред идејом књиге: да отме од заборава оно што мора остати вечно, да се да потстрек, иницијативе за даље радове ове врсте и овог значаја. „Агонија Београда” не исцрпљују грађу, она је тек дотиче. Као пуковске заставе, почивају у миру још ванредно многи необјављени и неискоришћени документи који су у стању да слику борби под Београдом употпуне и да рељефније истакну

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.поједине учеснике те борбе. Али све ово што је изнето има велику снагу непосредности, су-гестивности и топлине.

*
* * *

Свакога ко је упознат с ранијим ратовима под Београдом, изненађује чињеница да 1914—15 фронт одбране Београда далеко превазилази све што нам је дотад било познато. У свим ранијим ратовима одбрана је било ограничена на град и варош. Сад се тај задатак проширује далеко преко тога. Фронт одбране Београда протеже се километрима идући у главном поред наших река, Саве и Дунава; његов задатак иде не само за тим да одбрани Београд, већ и да спречи непријатељу да моравском долином продре у срце земље. Подељен је у седам главних отсека, сваки са својим војним јединицама, својим командантом. Уз Саву фронт одбране Београда иде до села Остружнице, низ Дунав до Средњака потока (источно од Гроцке). Штаб је на Торлаку. Број војске која се бори на овом фронту није сталан. Он зависи од потребе на другим фронтима, опште војне ситуације. Војне јединице састављене су од војника и првог, и другог, и трећег позива. Сачињава их и коњица, и пешадија, и добровољци, и жандармерија, и артилерија. Поред наших војника и наших добровољаца, истичу се и страни војници, међу којима је био највећи број Руса. Руси су нарочито много допринели минирању река. Тако су, поред руског војног аташеа Артамонова, остала забележена имена: капетана Григоренко, капетана Волковицког, лајтнанта Јакушева, поручника Корића, пуковника Весјолкина, потпуковника Антулајева, лајтнанта Николаја Федорова, прапоршчика Александра Добромислова. Заузимањем потпуковника Антулајева добијене су из Русије mine најбољег система, које су с успехом постављене. Команда одбране Београда почела је дејствовати 22-VIII-1914. Према раније споменутом, у њен су састав ушле трупе на простору између Колубаре и Средњака потока. Отсеци су били: Грочански, Велико-Селски, Мали Мокри Луг, Горњи Град, Топчидер, Топчидерско Брдо, Остружница. Сва острва налазила су се у рукама одбране Београда, осим Ратног Острва. Међу њима главна је улога била додељена Ади Циганлији, која је од почетка рата била најкрвавије земљиште целокупног одбраненог система. Окруживали су је дубоки ровови, а у њеном густом шикарју и под њеним дрвећем скривали су се војници бранећи рођену груд.

Први пут 1914 године Београд се држао до 2 децембра. Тад је напуштен, јер је већи део војске морао бити упућен на други фронт. Непријатељ га је заузео, али га није освојио; он је у њ напросто ушао, као у напуштени град. Прво ропство Београда било је врло кратко.

Већ 12 децембра, непријатељ је морао побећи из Београда. Том је приликом командант одбране Београда, 3-XII-1914, издао своју дирљиву наредбу:

Генерал Михаило Живковић, командант Одбране Београда у Светском рату

„Групама које су онако успешно месецима браниле Београд и које су га из стратегијских разлога по вишем наређењу морале напустити без борбе, суђено је да га раме уз раме са браћом Моравцима и Тимочанима, а уз суделовање II и III армије поврате.

Звезда Београда поново је заблистала свим својим сјајем.

Јунаци са Варовнице, Космаја, Крајкове Баре, честитам вам заузеће Београда.

Командант генерал Живковић.”

Према договору између аустријског и немачког генералштаба, рат против Србије сматрао се 1914 као искључива „ствар Монархије“, „eine ausschliesliche Angelegenheit der Donaumonarchie“. За операције против Србије, а према томе и против Београда, у 1914 год. од већ споменутих дела на немачком језику у првом реду долази у обзир дело аустријског ратног архива: „Österreich - Ungarns Letzter Krieg 1914—1915“ у ком се рат против Србије описује у првој и трећој свесци. Од почетка до краја дело је писано ванредно приступачним и разумљивим стилем; сваки је проблем

расветљен са свих страна тако да се добија не само потпуно јасна и разумљива слика догађаја већ и претстава о људима који су те догађаје носили почињући од највиших команданата до најмлађих војника.

Historia docet.

Ратови под Београдом дали су могућност командантима разних војска да се прославе. У ратовима што их је од седамнаестог па до друге половине осамнаестог века под Београдом водила Аустрија с Турском, истакли су се нарочито принц Евгеније Савојски и барон Гидеон фон Лаудон. И војни стручњаци и писци монографија и биографија истичу непрестано да је велика победа коју је 16 августа 1717 принц Евгеније однео под Београдом над Турцима једна од најславнијих битака модерног времена. Исто се тако много хвали и мудрост и војничка проницљивост коју је показао Лаудон у борбама 1788 године. Спретно вођење операција под Београдом донело је старом фелдмаршалу ону велику славу за којом је као страстан војник жудео целог живота. Принц Евгеније био је пореклом Француз; барон Лаудон Летонач. Рат Аустрије против Србије и против Београда, страховити пораз што га је аустријска војска претрпела од по броју далеко мање војске, слабије опремљене, везан је за име шефа аустријског генералштаба Конрада фон Цецендорфа и за име аустријског намесника у Босни, фелдцугмајстора, генерала артиљерије Потјорек. Они су израдили план тих операција, општи генерални план за напад против Србије. Неуспех у извођењу тога плана Потјорек је платио највећим понижењем које се једном војсковођи може десити: 26 децембра 1914 одузето му је свако даље вођство и на његово место постављен надвојвода Еуген. И генерал Алфред Краус у познатој књизи: „Die Ursachen unserer Niederlage“ (која је преведена и на наш језик под називом: „Узроци нашег пораза“, изд. Г. Кона, превод пеш. пот. Чедомира Јањића, Београд 1938) и писци поменутих службених дела аустријског и немачког Ратног архива тешко оптужују генерала Потјорек на више места. Краус му једино уписује у олакшавајућу околност чињеницу што је у часу несреће, кад је све пропало, кад је констатована сва неспретност Потјорекова ратног плана и ратне тактике, — мирно и достојанствено сам примио на се сву кривицу. (Цит. дело, наш превод, стр. 18).

Ко је био генерал Потјорек?! Наш истакнути писац Јован М. Јовановић у својој књизи: „Стварање заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца“, цртајући укратко успешну каријеру овог љубимца двора (од помоћника шефа аустријског генералштаба долази на положај шефа 1906, затим за намесника, у ствари вице-краља Босне и Херцеговине), каже: „Он је био вешт дворанин, добар лакташ, и за мирно доба добар, чак и сјајан војник“ (стр. 49). Затим, за даљу карактеристику до-

даје две историјске анегдоте, од којих је нарочито важна друга: да је као војник свуда губио битку. (стр. 49). Колика разлика између овог описа и описа што су их било о Савојском, било о Лаудону давали чак и најмање објективни писци. По старој Катоновой: „Треба уништити Картагу“, Потјорек је непрестано тврдио: „Треба уништити Србију“. Уз то је већ унапред себе, како вели Јовановић, препоручио за будућег заповедника трупа против Србије. Описујући шефа аустријског генералштаба, фелдмаршалајтнанта барона Конрада од Цецендорфа, такође великог непријатеља Србије, Јовановић наводи речи царевог првог ађутанта, шефа цареве војне куће: „Овај човек ће упропастити Аустроугарску; што год узме упропасти.“

План што су га ова два аустријска војна стручњака израдила за напад против Србије, а посредно и против Београда, у Светском рату, необично је занимљив. Као главна карактеристика овог плана истиче се превелика уловљивост: ако се деси то и то, поступиће се тако и тако; ако се то и то не деси, не ћемо поступити тако и тако, већ на други начин. Ово је нарочито важило за број војске коју су команданти у свим тим алтернативним случајевима одређивали за рат против Србије. Ипак основна замерка овог плану састоји се у томе што план није предвидео старе познате путеве који долином Мораве и преко Београда воде у унутрашњост земље, већ је за центар операције узео северо-западни, најмање подесан део Србије, са прелазом преко Дрине, Колубаре кроз Мачву. Условљеност аустријског ратног плана стајала је у вези с питањем на које је унапред тешко било одговорити: „како и кад ће Русија ући у рат“?. У вези с тим питањем предвиђен је онај систем „von Alternativaufmärschen“, који је тако занимљиво изложен у првој књизи великог дела: „Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914—1918“.

Како смо споменули, значај овога дела за проучавање новије историје Београда од великог је интереса не само у вези с оном грађом која се непосредно односи на Београд, већ и посредно оним својим делом који има општу вредност за целокупни ток операција, који поједине догађаје и људе доводи у узрочну везу. Према предвиђеном „Sistem von Alternativaufmärschen“ целокупна аустријска војска, која је износила 1.100 батаљона, делила се у три велике масе. Прва маса — највећа, која је названа „A Staffel“ (28 и по инфантеријских, плус 10 кавалеријских дивизија и 21 Landsturm и Marschbrigade) била је одређена за евентуални рат против Русије; друга — „Minimalgruppe Balkan“ (8 инф. дивизија и 7 Landstrum и Marschbrigade) против Србије. Трећа — „B-Staffel“ — обухватала је преостали део војске, чија је улога била алтернативна: „Ако Русија не уђе у рат, онда ће ова маса, појачана са две коњичке дивизије

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

групе „A-Staffel“ и војском из „Minimalgruppe Balkan“ напасти на Србију; крене ли се Русија, онда ће цела „B-Staffel“ бити упућена на руски фронт“. Дакле, не уђе ли Русија у рат, Србију ће напасти 20 инфантеријских и 3 коњичке дивизије и изванстан број Landsturm-а и Marschenverbände — или више од једне трећине целокупне аустроугарске војске; уђе ли Русија у рат, број се смањује на 8 инфантеријских дивизија, док се против Русије упућује 40 и по инфан. и 11 кавал. дивизија. (Књига прва, стр. 6—10). У вези с питањем: „Зашто се аустријски генералштаб код израде плана за напад није служио старом „Heeresstrasse“ кроз долину Мораве којом су војске ишле столећима, истиче се да су одлучили нови политички разлози: потреба веће заштите Босне, јер се сматрало да ће Србија уложити сва своја настојања да чим пре заузме Босну и Херцеговину.

Док се дубље не уђе у узрочну везу догађаја, који су се од 1914 до 1915 дешавали око Београда и који сачињавају његову историју у том раздобљу, у први мах изгледа неразумљиво како је 1914 непријатељ тако олако ушао у Београд, тај исти Београд који се 1915 очајно бранио иако су изгледи на успех борбе били далеко мањи. Ту привидну нелогичност објашњава улога Београда коју је имао у општем току операција, а која је 1915 била сасвим друга, него ли је то био случај 1914. Судбина Београда 1915 стоји у најужој вези са судбином целе земље; одбрани Београд, значи одбрани целу земљу, онемогућити непријатељу да се долином Мораве сручи у њену унутрашњост, да дође до катастрофе; 1914 Београд има споредни значај, јер су главна непријатељска надирања уперена с друге стране, у другом правцу. Слобода или пад Београда није пресудна. Само тако ствари постају разумљиве, само тако постаје јасно да је непријатељ 1914 ушао у Београд скоро без боја, да је Београд враћен чим је српска војска однела над непријатељем победу на главном фронту. Заузеће Београда 1914 то је привидна победа, иза које је дошло опште понижење, повлачење и пропаст аустријске војске. У књизи аустријског ратног архива овом заузећу Београда посвећено је поглавље „Die Einnahme von Belgrad“ на стр. 713 (прва књига, 1914). Занимљива је примедба из извештаја аустријских извиђача-пилота, да је Београд пред заузећем 1914 год. правио утисак „einer verlassenen Stadt“. Непријатељ је ушао у Београд 2 децембра. Први је ушао с војском аустријски фелдмаршаллајтнант Тамаси. Један генералштабни официр пожурио се напред у ауто и истакао на двору аустријску црно-жуту заставу.

Офанзива српске војске присилила је наскоро генерала Потјорек да одреди опште повлачење. Генерал, ком су у ушима звучале победоносне песме што су их војници некад пе-

вали Евгенију Савојском и Лаудону, убедио се да је његово предузеће пропало. Погрешку овог ратног плана и тактике признао је у целости, кад је предајући дужност војсковође новом команданту, надвојводи Еугену, рекао: „Wenn Sie Serben nochmals anzugreifen haben, tun Sie es nur bei Belgrad“, — „Ако још једном нападнете Србију, чините то само код Београда“. Од објаве рата до краја новембра генерал Потјорек је изгубио 230.000 људи (од тога 40.000 заробљеника). Надвојвода Еуген, нови командант балканских снага, стигао је у Петроварадин због преузимања дужности 26 децембра 1914; све претензије офанзивног карактера биле су одбачене. Остало је само да се бране границе.

Команда Одбране Београда могла је с правом бити поносна, као и цела српска војска. Настало је замишљење, које је и целој српској војсци и Одбрани Београда дало могућност за ново прибирање снага.

* * *

Заједничком одлуком немачког и аустријског генералног штаба (пошто је и Бугарска ушла у рат на страни централних сила) дошло је у јесен 1915 до нових операција против Србије. Према овој одлуци рат против Собије није више остао „eine ausschliesliche Angelegenheit der Donaumonarchie“. Главну реч добила је немачка војна команда; између обе земље и Бугарске донета је војна конвенција; вођство над свим немачким, аустроугарским и бугарским трупама поверено је немачком војсковођи, фелдмаршалу Макензену. Војску је сачињавала 11. немачка армија (6—7 дивизија), командант генерал фон Галвиц; аустро-немачка 3. армија (6 дивизија), командант генерал кавалерије Терциански; 4 бугарске дивизије. Што се тиче задатка војске, он је био тачно одређен у наредби коју је цар Вилхелм власторучно уручио фелдмаршалу Макензену:

„Die Serbische Armee ist entscheidend zu schlagen und die Verbindung über Belgrad und Sofia mit Konstantinopel zu öffnen und zu sichern“.

„Српску војску треба уништити и преко Београда и Софије омогућити и осигурати везу са Цариградом“.

Операције су морале почети најкасније 6 октобра. Врховни заповедник Макензен преузео је власт над војском у Темишвару 18 септембра 1915. Усред највећих оперативних припрема, а на захтев Мађарске, шеф треће армије и његов шеф штаба смањени су, а на њихово место постављен генерал инфантерије Кевеш фон Кевешхаза и генералмајор Конопцики. За напад на Србију овај су пут били предвиђени стари историјски путеви преко Дунава и Саве, с главним прелазом војске под Београдом и код Смедерева. Тако је Дунав

опет ушао у центар историјског збивања. Старе куле и градине, подигнуте у давнини уздуж његових обала, сад су опет чуле звекет оружја и ратне поклике, опет се утврдила тачност изреке писаца историје Дунава, „Donauraum, Schicksalsraum...“

За проучавање војних операција под Београдом 1915 подједнаку важност имају и дело немачког Државног архива: „Der Weltkrieg“, (Светски рат), као и дело „Österreich-Ungarns Letzter Krieg“; (Аустро-Угарски последњи рат); они се међусобно допуњују, али и у једном и у другом делу ове операције представљају само етапу, обрађене су синтетички и строго стручно; Штрефлерова монографија „Die Eroberung von Belgrad“ (Освојење Београда), напротив, јесте узбудљиви дневник операција под Београдом 1915 год., трију крвавих дана. Писац овога дела нарочито раветљује улогу аустро-мађарске војске. Прва глава почиње констатацијом да се на офанзиву могло мислити тек крајем 1915 пошто су се Руси повукли и пошто је пала одлука Бугара да ступе на страну централних сила. Војска се окупљала у јужној Угарској и у Славонији. Задатак 11. армије био је да оперише уздуж Дунава (Смедерево, Костолац), 3. да напада код Београда. Штрефлерова књига обухвата 72 стране, дакле својим је обимом доста ограничена, али је за то презасићена садржајем, једна од оних књига које се читају с оловком у руци, у којој се не може пропустити ниједно поглавље, ниједна страна, ниједан ред — у колико се жели ући у проблем који је у овој књизи обрађен. Збијено, концизно, она обрађује историју прелаза аустро-немачке војске преко Саве и Дунава под Београдом 7, 8, 9 и 10 октобра 1915 год. и с тим везане борбе у којима је, после једне у сваком погледу достојне дивљења одбране наше Престонице, Београд подлегао надмоћнијем непријатељу. Колико је судбина читаве државе 1915 била уско везана са

судбином Београда показали су даљи догађаји, наша општа национална катастрофа. Освојивши Београд, непријатељ је себи отворио пут у срце земље, присилио нашу војску на постепено повлачење и муке албанске Голготе. Писац се тачно зауставља на догађајима 10 октобра, кад је био завршен први задатак 3 армије. Иако је писац нарочито избегавао све ефекте, иако се код описа прелаза скоро губи веза догађаја, ипак се у сваком реду осећа тежина трагедије која ће се сручити на бели град и његово становништво.

Према оној Шилеровој:

„Der für seine Hausaltare
Kämpfend sank, ein Schirm und Hort,
Auf in Feindes Munde fort
Lebt ihm seines Namens Ehre“.

(„Siegesfest“) ¹⁾

Јунаштво бранилаца Београда нашло је у свим овим књигама заслужено признање.

Логички и стварно допуњујући нашу „Агонију Београда“ и другу нашу литературу, сва ће ова дела без сумње корисно послужити и онима који буду желели да и даље научно обрађују историју Београда овог периода, као и књижевницима који ће за своје уметничке инспирације црпсти грађу из прошлости Београда. Након пада Београда команда је издала наређење за повлачење. Даља судбина војске Одбране Београда уско је везана са судбином целокупне наше војске и народа. Београд је остао, гледајући за својим браниоцима, тужан и суморан, али убеђен да ово није крај.

¹⁾ „И непријатељ се са дивљењем сећа заштитника и борца, који је погинуо борећи се за рођену груду“.

Д-р Марија Илић-Агапов

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Пилот Љумовић и његова нога — над Београдом

I

Поднаредник Љумовић, Црногорац, кошчат и мрк као и сви земљаци му, али нешто сетнијих очију од осталих — чим је први пут сео у авион да учи пилотажу, видело се шта ће од њега бити.

...Из шестог разреда гимназије побегао је од школе и од мајке посвађавши се са професором. Напустио је своју касабу и лутао, лутао, док се није нашао у престоници и док га неки рођак није послао у подофицирску школу. Обрео се тамо међу четири зида и већ неколико дана после, почео немирно да загледа преко зидова високе оgrade, да дуго задржава поглед на околним брдима и на даљинама, и горе по висинама, јер друге ширине није било. А та ширина и слообда бар погледа, бар очију, толико му је годила!

Једнога дана тако посматрајући висине, угледао је горе летача-авијатичара, прво тачкицу чак тамо у плаветнилу, па онда чуо хук мотора и сагледао целу птицу како слободно, победоносно плови. Као да је онај горе знао ко га посматра, начинио је у ваздуху две три акробације, прохтело му се да се поигра небом, просуо немилице звуке мотора празним простором и изгубио се — отишао за облак.

А Љумовићу остало нешто од тога, остало неизгладиво, продрло дубоко у његову душу сазнање, осећај: слободе ничим неограничене, простора, јунаштва...

— Колико је небо! рече сам себи и као да тад први пут сагледа сав бескрај над собом. Па погледа око себе, на она четири висока зида која су тако тмурно ограничавала двориште школе, спречавала видик, те он постајао силно узак, тескобан, притискивао до у саму душу. И Љумовић осети како би му највећа жеља била да и он бар једном загледа како ли је то горе, у оном плаветнилу и ширини, шта ли се све види и како ли дише онај тамо, који је толико слободан да никоме не мора да полаже рачуна.

Летач је навраћао још неколико дана и увек у Љумовићу будио исте мисли; будио исту жељу, певао умилну песму о слободи и о премоћи над низином, и, о нечему још јачем, још узвишенијем, што Љумовић није знао да искаже само је осећао дубоко у себи. Отада се он на сваки звук мотора у висинама трзао, и, ако је бивао у учионици, на ручку, у канцеларији, молио је да изађе

да би га видео. Летач би опет, гордо, као и дотле, опет поигравајући се овлаш извијао по неку акробацију исказујући појачаним звуком мотора колико је над земљом и над њеном спутаношћу; да, колико презире земно робовање и целу ту низину под собом — и потом одлазио даље, чак за планину, чак за облачак где већ ни око оних са земље не допираше.

И Љумовићев иначе немирни дух (немир од рођења, нешто још од далеког наслеђа) би овим необично уздрман, узнемирен. Он је због тога наслеђеног немира тешко остајао дуго на једном месту, вечно га нешто терало напред, гурало ка непознатом, ка сталним покретима. Али сазнаде да после свршене подофицирске школе може у авиатику, и он остаде у школи.

За све време школовања у суровој пешачкој дисциплини суздржавао се он, умиривао себе и много пута шкргутао зубима од неправде али остајао ћутећи.

— Ја ћу им већ показати... Само да је једном!... И он је дизао поглед на ваздух.

Побеђивао се, трпео, све зато да једног дана постане оно што му сада изби као свеколики циљ живота, једини достојан животног смисла — да буде пилот. Та жеља страшно заче у њему да буја. Поче уверавати самога себе да истину нема ничега узвишенијега од тога: узлетети ван земље!... Ко то може тај је сила, све друго је ништа, ситниш... И кад би му бивало у неким моментима најтеже, кад су му докикивали: „Љумовићу, не мрдај у строју, не криви главу”..., када би помишљао: „Сад доста! одавде се мора бежати”, њему би излазио пред очи онај летач како се уздигнут, презирући све под собом шета небом — и јед се губио; постајао је мален, незнатан према ономе што је имало доћи. Он се умиривао.

Авијатичар се сад преврташе изнад школе скоро сваког дана. Он га је посматрао редовно, по пола часа, скоро занет; тражио га је очима, слушао му хук мотора и замишљао: каква би срећа била да се и он нађе једнога дана тамо... Шта би све чинио!... Сунце се распало висинама, оне су бљештале смарагдсјајем, разастирале се бескрајно, безгранично, а Љумовић се није могао нагледати како се у њима купа, праћака црна тачкица којој се окачио за леђа човек. Ради те жеље суздржавао се он у школи! Само да то прође!!

И онда је био примљен у пилотску школу.

Са каквим је дивљењем посматрао први пут изблиза школски аероплан, обилазећи око њега, не усуђујући се да га додирне!

— То ли је тај што иде изнад облака — мислио је Љумовић.

Другога дана већ га је свег опипао, увлачио се унутра, испробао „команде” и све ручице, и додиривао шрафове; није га се више плашио. Прилазио му као другу с којим се одавно желео да спријатељи. И када је први пут сео у аероплан као ученик и полетео, наштавни се у ваздуху, осетио је да је то оно његово, давно жуђено, оно што је носио у себи скривено, проношено већ десет колена предачких; да је то што њему припада, право његово, и тек да сада може слободно да пусти срце досад суздржавано, узапћено. Могоао је себи да каже: „Сад Димитрије Љумовићу! То је твоје право место!...” Он није говорио ништа, али је после првога лета то осећао. Био је сав тјеме испуњен. Више се није морао суздржавати.

У школи, пилотажа му је ишла „нормално” — како су говорили учитељи; његов учитељ се само смешкао. Љумовић је ћутао, још је имао мало да чека на своје; има времена, кад буде сео сам...

Али једнога дана ипак изби оно његово, иако га је он тако брижљиво скривао: кад га наставник не хте дуго лаширати¹⁾, из опрезности, Љумовић не издржа. Реши се по сваку цену да полети сам, па тамо изнад поља и усамљених салаша, где се оно тако лепо плави да се мало прошета и изокреће. Већ три недеље из дана у дан одлази он у тај предео али увек са контролом позади себе. И чим би он — разигран, раздраган понет, додавао пун гас и повлачио апарат да нагло одскочи, наставник би одостраг дрмнуо команду и опомену прстом: мир!... Зато једном приликом док је апарат мирно радио на земљи и чекао наставника летења, Љумовић први уђе и кад седе у њега видећи да се наставник лењо привлачи, као да га је мрзело ући, на једно три корака пре но што ће овај да се приближи — Љумовићу нешто дође: стисну вилице и сам додаде гас. Све се затресе и диже се облак прашине која обви престрашеног наставника а Љумовић се подиже са земље. Окрете се потом и за сваки случај погледа у наставничко седиште позади себе: да ли је празно? Па се упути тамо где се заједно — свакога дана ради вежбе упућиваху.

И поче обртање... Причају — тад је чинио чуда. Све што је учио испробао је под најтежим околностима, а онда је започео да проба и оно о чему је само слушао. Ови одоздо су се хватали за главе, гледали га немоћно и једва чекали када ће се то свршити — да се врати, или да се стрмоглави. Па кад се најзад, испревртао, заморио и задовољио,

упутио силаску, сви одахнуше; свали им се силан терет са душе. Али он не сиђе како су очекивали, већ изнад самих њихових глава изби у њему још заостали жар — поче да извија најоштрије израже...

Стало га је после много труда да умоли наставника да га не пријављује и не предлаже за отпуст. Говорио му је како већ више није могоао да издржи од жеље да сам полети, дошло му, замрачило му се пред очима... Ипак је школу завршио са одличним успехом, као први у рангу од својих другова.

Дошао је као свршени пилот на Рајловачки аеродром, код Сарајева.

Младог пилота обично обазриво узимају на даљу обуку у ескадрили. Љумовића командир посла у ваздух са још двојицом да „проба” лет у групи. Али Љумовић приђе са својим аеропланом тако близу вођи у построју, да се сви на земљи изненадише. Он оста приљубљен уз вођу цело време лета као да је већ стари и искусни дугогодишњи пилот.

— То је нека изванредна рука, рече командир кад виде овај први лет.

— Горштакча крв...

— Код њих је тако, рече један, — или је јунак или кукавица...

Отада се Љумовић прочу; по пуку причаху о њему. Старији пилоти подофицири загледали су га љубопитљиво. Он међутим оста ћутљив као и пре тога, повучен у се и занет мислима које је само он знао.

II

Дошао је његов први подвиг.

Једна група Рајловчана, најбољих пилота, беше упућена возом да прелети нове аероплане из Новог Сада за Сарајево; међу њима беше и поднаредник Љумовић.

Било је лето. Остадоше они у Новом Саду два дана, и трећега се спремаху да пођу. Са запада се нешто гонило, мутили су се облаци преко Фрушке Горе и отуд са Дрине. Метеоролошка станица је дала податке да се може очекивати бура кроз неколико сати. А босанске планине су црне кад их обујми бура, пут за Сарајево је затворен. Кад се ступшти, над брдима се замрачи, завлада ноћ, спусти се небо над саме врхове рекло би се налегне сасвим на њих. Мрке босанске шуме сасвим потамне. Многи наши пилоти памте добро клисуру „Врандук”, једини пут и једину капију Рајловачког аеродрома, долином Босне. У Новом Саду Рајловчани су добили аероплане и речено им је: — „или пођите одмах, или остајте! Sprema се бура”...

Вођа екипе поручник Коштан одлучивао се шта да ради: да крену или не? Ако крену, за сат би били у Сарајеву, свакако пре буре; сем тога, бура може да их и мимоиђе. Ако остану, могло би их невреме оставити на туђем аеродрому и неколико дана, а то је врло неугодно. Људи су само са једним пешкиром

¹⁾ Лаширати, значи пустити ученика први пут самог да полети.

и четкицом за зубе у цецу, осећају се прљави, туђи. Преко целог дана само висе на аеродрому и вире у небо — неће ли се изведрити — и погледају пут Сарајева.

Иступио је тад Љумовић пред вођу:

— Да идемо! Како Енглези лете само по лошем времену, кад је магла, а по лепом седе и разговарају... Зар да чекамо само кад сија сунце? То су наше планине, треба да их познајемо и по бури!... А сем тога, почињу да нам се већ смеју и овдашњи пилоти...

Вођа се најзад одлучи да крену, и то заједнички, докле год могу, а после, ако их схвати бура и буду приморани да се издвоје нека се врате натраг. Он, вођа ће се пробијати — тако им рече — пошто познаје добро пут, а други... докле могу. Поручник Коштан је добио имплус од Љумовићевих речи, није смео да дозволи да га Љумовић, млад пилот, превазиђе.

Тако пред подне, кретоше они на шест аероплана, четири официра и два подофицира, дигоше се у групи за вођом, напустише Нови Сад и изгубише се за Фрушком Гором ка Митровици.

Таман су дошли до Дрине, сагледаше њен уток у Саву и вијугави јој трак чак тамо до Зворника, кад се небо отуда са запада поче да замрачује. Као црн зид од свода до земље, гомилао се од Романије облак, путовао као и сваки путник и претио им подмукло. Ближио се нагло, брзо, ношен олујом. Убрзо састављајући се са другима испуњавао је он цео запад.

Они се једва размакоше, да се не сударе, а црнило их већ обви: стиге их демон и поче да се разрачунава на свој сопствени начин. Нађоше се они у мраку и оркану, где све поче да их цима и мува као безбројни невидљиви бајонети. У таквом небу човек се осећа усамљен, као на туђој планети; туђ мајци — природи и од свих остављен. Носе га снажна крила, а ни сам не зна куда. Само га цик муње опомене на оно што се око њега догађа, схвати да је то ипак његова земља, он над њом, додуше у своје небу, али разбеснелом, мрклом, орканском... Љумовић се само загледа у пустахију-облак који га је јурио, и не узмаче му, већ, додав пун гас мотору, удари у њега...

Борба је трајала читава два сата. У облаку је лило, мумлало, севале муње, пуцали громови; Љумовић се обема рукама држао за палицу управљач да не испадне и зурео преда се. Кат-кад се само указивала земља под њим сва мокра и дрхтава, а он се издизао из седишта и осмехивао, па погледао лево и десно да опази нешто познато и схвати где је и куда иде — и опет западао у облак. Киша га је прала као да су све небеске славине биле отворене, а он секао млазеве и сагињао главу; аероплан се отимао трзан ударцима из мрака, Љумовић као звер у опасности севао

очима: са које стране да се чува? Управљач му се отимао из руку; нешто га је одједном као живо подухватало под крила и односило горе, хитро, а онда га нагло пуштало и он пропадао као без тла, у амбис по неколико стотина метара. Мотор је урлао изнад столетних хрстова босанских, хук му на махове престајао, губио се да поново још јаче рикне, као преисториска животиња нека у предсмртној борби својој, али је слушао господара. Љумовић је јездио. Све се живо у тој мрклој буци неба и земље било сакрило у јазбине, под травке, међу лишће, под стењаре, и са страхом извиривало отуда, само је он летео ниско изнад самих круница дрвећа, дерао се небом, и риком нагонио страх утварама облака, непријатељима човековим, и животињама шумским.....

На аеродрому Рајловачком беху обавештени о њиховом поласку из Новог Сада и изађоше на летиште да их сачекају. Али их бура отера у хангаре и они са страхом протурају главе кроз врата да послуша хук ветра и навалу пљускова који су лили из ниских облака. Чекали су или вест да су се вратили, или њих — посаде.

— О, о, како ли им је сад ако су у ваздуху? питао се командант. Хангарски су кровови цептили под ветром, врата су се покретала као потмула грмљавина.

— Вратили су се они сви још са Дрине, говорили су неки... Где би у ове гудуре по оваквом кијамету...

Кад прође већ и време њиховом доласку и бура мало умину, сви официри изађоше из хангара и кренуше ка канцеларијама. Били су уверени да су се посаде вратиле у Нови Сад. Наједном зачу се хук мотора иза Игумана и појави се потом ниско, изнад самог шумарка, један аероплан. Кад слете сви га опколише.

Изгледао је необично. Са оба крила су му лепршала платна, одваљено комађе, на точковима и дрљачи имао је стабљике траве и грања. Био је сав мокар као да се купао у мору, вода се још цедила. Љумовић изађе из њега расположен и са осмехом.

— Шта је, побогу брате, откуда ти сада? упита га командант пука. Где су ти остали? И каква су ти то крила?

Љумовић загледа у крила. Не промени израз лица, само још више развуче усне на осмех. Онда исприча команданту како је друштво изгубио још на Дрини, чим их је снашао облак; не зна за друге, сви су се наједном зацрнили и били прогутани, он је кренуо напред и борио се са буром два сата. Онда није знао где је. Кад се мало стишало и разведрило, спустио се на прву ливаду и питао где је. Тад је понова узлетео и ево — стигао здрав и читав, све долинама и стазама — и задатак извршио...

Командант пука га загрли:

— Честитам ти, Љумовићу! Оставио си за собом четири официра и једног наредника. Стигао си сам. Задатак си извршио. Хиљадили нам се такви пилоти!

III

Најпрецизнији виражи били су Љумовићеви; на најтежи лет старешине су без предомишљања упућивале њега. Никад није превао ни од чега. Ако би га командант позвао и рекао му: Љумовићу, видиш ли онај непријатељски аероплан?... Иди и обори га, ако никако друкчије удари га својим аеропланом!... Љумовић би то без трунке устручавања извршио.

Само нареднички испит није хтео никако да полаже. Другови су му већ давно били наредници, а он није хтео књигу ни да погледа.

— Какви разломци! говорио је колегама. — Разломци!... А ко те горе пита за разломке? Зар ће изнад Романије и Чврснице и стењара на Прењу да ти помогну разломци?

Следеће године постао је ученик ловачке школе. А то му је била и највећа жеља. Назад ће једном моћи бити сам у аероплану, без извиђача, на ловачкој машини, и са задатком да изводи акробације. Досада све што је изводио било је украдено, морао је да бежи за планину и у висине где га нико не види и да проба авионом све што се може. А отсад, ево, биће пилот ловац, речи које за пилота имају магично значење.

— Пилот-ловац! То ти је цар-царева, јунак из бајки, нико силнији од њега. На машини, чија снага премаша пет стотина упрегнутих коња, чија брзина лета тера преко 400 километара, на висини над земљом, где ничији дах не допире, он једини живи створ... царује царство: грми, реже, бије, сустиже орле и облаке!

— Пилот-ловац! Ето видиш, то ти је ловац, говоре један другом подофицири на земљи и загледају га обазриво. Тај прави најсмелије акробације...

Ловац то чује и расте. Прави се да не зна о коме се говори, а већ мисли када ће у ваздух и шта би учинио да се о њему говори.

И Љумовић поче да лети ловачким машинама.

Кад су започеле акробације њега наставници показиваху као пример ученицима.

— Лети као Љумовић, ништа ти друго не кажем!... говорили су.

Тада је било наступило његово право време, оно које је он дуго очекивао.

Постао је веселији, израз лица му је говорио да је срећан; сјајне и сетне очи су му се цаклиле. Ишао је уздигнуте главе, занет, осмехнут. Кога год је друга сусретао заустављао би га, као да је имао нешто да му каже, али га је само ударао по рамену и загледао га се пријатељски у очи.

— Шта је, Љумовићу? питали су га.

— Ништа. Ето тако... лети се помало! И удаљавао се да сретне другог...

*

Тад се први пут и заљубио. А и то је дошло некако необично, нагло, као и све код њега у животу...

Имао је он задатак једнога дана да прави „спирале и вираже“ што оштрије и што вертикалније тамо негде изнад сремских села, подале од аеродрома. И био се успео високо у небо па почео са окретањем. Обртао је он авионом као играчком, пробао све могуће и немогуће положаје у ваздуху и занет хуком мотора као песмом и праћкањем машине удаљио се био чак до неких баровитих села по Срему. Он је гледао само небо, а на земљу је и заборавио. Јер, како се осећао силним, тако високо уздигнут, он је оно под собом све сматрао ситним... Бацао се он тако, разигран, опијен јунаштвом и јурењем по простору, пренет сав у правилност својих акробација — све док му није понестало бензина. А онда је мотор стао.

Настала је најједном необична тишина, нестало шума мотора, заћутала заглашна хука и то га опоменуло да схвати шта се догодило. Тек тада се сетио да погледа око себе — било је још све тако пресветло и пресјајно — и да погледа доле где је имао да слети. Још би се толико могло превртати! помисли он и би му жао да силази. Али аероплан је клизио доле. Необично му поче годити тишина и струјање ваздуха око њега, то једрење, по простору које поче од момента када мотор стаде. Он је пловио! Око крила текло је безброј ваздушних река, струјале су оне и миловале га по лицу. Каква драж и милина! Он стиже да помисли какво уживање заноси птице кад се са висина предаду једрењу... Али земља се ближила. Елиса се била сасвим ућутала. Он погледа: под њим се пружала непрегледна равна, а паралелно се вукла трака Саве. Уз њен ток црнеле су се шуме. Време је било да потражи слетиште, но он је био толико сигуран у своју руку да је могао слетети где год замисли. И баш пред њим, ниско већ, указа се мало сеоце, а пред њим утрина — Љумовић брзо баца поглед и упути се тамо.

Поче слетање. Ближила се земља, пролетала испод крила, а са утрине избијала силна јара и врућ устајао ваздух. На утрини су се распознавале цомбе. На метар-два Љумовић поче да изравнава авион, и кад би момент он повуче команде и точкови додирнуше земљу. Слете и стаде, а глуха тишина свега га опколи и спарина му јурну у лице. Он са великом завишћу погледа у висине, тамо откуд беше дошао.

Отуда од села потрча к њему необична поворка људи жена и деце, за њима нададоше

и пси, уз лавез, и све то уз цику деце учини се Љумовићу необичним и смешним. Каково господство горе, помисли он, а каква мизерија доле!...

Није био далеко од села и први вал ове необичне поворке већ пристиже до њега. Људи у шубарама и у кожусима, иако беше врућина и припека, опколише га и загледаху га као чудо. Пси залајаше кад пристигоше до аероплана. Жене и деца снисходљиво загледаху са стране, не усуђујући се да се приближе ни да погледају у очи Љумовићу.

Љумовић их посматраше.

— Које је ово село? упита он једну лепушасту девојку која се беше осмелила да се приближи и разгледаше широко отвореним очима аеропланска крила.

Она га загледа. Очи су јој биле црне, крупне, бистре. Мислила се да ли да одговори, као да беше у недоумици: припада ли овај нашем свету, или?...

— Које је село? понови Љумовић.

Девојка се осмели и одговори: Купиново!

И онда би пробијен лед и отпоче разговор са свима, падаху питања на која Љумовић није стизао да одговори али га занимало да сазна шта тај свет одоздо мисли и како држи о онима „који терају крилатицу”. Њега то пренесе за десет година уназад када је још био у своме селу и исто тако као и ово сада сељаци Купинова није знао ништа о онима што одлећу у небо.

Озбиљнији људи су прилазили и здравили се са Љумовићем скидајући капе. У разговору са њима он и заборави на девојку коју прво ослови, али се она истицаше међу осталима и стајаше у првом реду, баш око крила, гутајући сваку реч Љумовићеву. Одмах се неки сетеше да „госта” позову кући, да га понуде нечим, жедан је а можда и гладан, ко зна колико је он већ горе!... И Љумовић, предајући аероплан на чување општинским стражарима, који се ту одмах створише и узеше на се озбиљан израз власти, растерујући грађане у шири круг — пође са домаћинима да из села јави и својој команди и сачека долазак комисије.

Тамо га хтедохе силом одвући у неколико кућа наједном. Код свакога је морао свратити „да га само виде”, а на ручак оде код поглавара, општинског кнеза — где се веома изненади кад ту угледа ону црнку са крупним очима коју беше прву упитао које је село. — То беше кнежева јединица.

И шта даље причати — Љумовићу се свиде овде међу припростим људима, дочекаше га изванредно и отац и мати девојчина, и рођаци и други, а највише му се свиде она, јер га посматраше крадом док је са другим разговарао, а чим би се он окретао, њен поглед је клизио доле.

Сутрадан Љумовић оде, али следећег дана рано већ стиже својим аеропланом изнад Купинова и поче да се извија. Мотор је пе-

вао песму која је брујала изнад мирних кућа, а Љумовић се осмехивао. Уживање сад беше троструко. Штрецала га је на махове слатка мисао да га одоздо упијају погледом и два црна ока и он би тад удвајао снагу превртања. Мотор се под њим помамљивао. А она, како га је усхићено, удивљено одоздо гледала...

Са летења се сада враћао задовољан; мисао се једна гнездила у његовом срцу и гретјала га потајно, од ње му било топло и радосно.

Сад је још чешиће без разлога заустављао другове и започињао разговоре...

А онда се тајно верио и тајно оженио.

У бежаниском насељу, близу аеродрома, нашла им је њена тазбина стан и сместила их, и Љумовић после службе, тек пред вече, одлазио својима.

Како се све беше изменило наједном! Како је све засјало јаче, и земља и небо, како је то необично било просијало сунце... Како је Љумовић био усхићен, насмејан, ведар, пуним грудима удисао ваздух, свакоме гледао право у очи, певушио, звиждукао... Како је све постало лепо, служба лака, људи необично добри, предусретљиви; како му је био мио његов скромни дом: кућица, башта, коза и маче... И вече, кад је одлазио кући, (јер морао је чекати први мрак па да пође, да га не виде) — како је све у том летњем предвечерју певало песму од најмањих невидљивих цврчака у росној трави, до тамо, чак у бескрај удаљених звезда! Како је све у Љумовићу кликтало кад је ишао, журио пољима, а назирао светиљку своје кућице, прозорчић са лампом око којег надлећу бубице и тамо иза њега — она, два црна ока чекају га... Како је то преслатко и како пуни душу вољом за живот, надом, срећом...

IV

Једнога јунског јутра, сунце се тек најављивало иза брда — а Љумовић га је из висина свег већ видео — Београд је још спавао кад се он већ при завршетку ловачке школе превртао небом. Акробације су биле извршне, изводила их је мајсторска рука. До земље је једва допирао бесни хук његовог мотора толико је био високо. Он се био решио тога јутра да опроба колико може да начини „лупинга” и „тоно-а” у једном лету.

...Титрао се тако аеропланом, отскакао по висинама, заносио се свежином а ударали му у лице: час небо, час сунце, час земља... (то се он превртао главачке, уназад, бацао у страну, како је год зажелео и колико је хтео). Све је струјало око њега; ваздух га се плашио, невидљиви демони су се уклањали. А он се био разиграо. То су били дошли они његови силни простори за којима је некада тако страшно прижељкивао!

Каква дивота! Све је под њим мртво, пригњечено, привезано — не дише. Земља, урви-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

на једна, по којој га мижу црвићи. А где је он био: препуно светла, опојно од свежине, струји етар, наилазе и подрхтавају облачићи... Непрегледне висине, бескрај један, исконске тишине, прапустињски мук. Каква дивота!...

То је био његов дан. То јутро му се отворила душа, жељна да се напоји, да утоли жеђ за слободом; за слободом али не земном, већ оном плавкастом за којом узалуд жуђаше васколики људски род од кад гледа небо над собом... Беше сада у пуној мери избило из њега оно дуго тражено ослобођење човека од земље, вапај за висинама, што се проносило из давнина и са колена на колена још од неутолјивих жеља Дедала и Икара... У Љумовићу је све дрхтало; захватило га нешто несхватљиво и нагонило га да, кад је већ уздигнут крилима и опијен јутром, да одушке своје срцу: да човек једном уздигнут овако као он достојно прослави свој лет. Јер дошло је време да се слави излет у небо, издизање са вековног боравишта низина, јер ево и праисконски гмизавци могу то сада. Да се уздигну из доља, да се надишу, да се нагледају онога што нико пре њих није могао, да се бацају по висинама, обнаже и окупају оним божанским нектаром што већ хиљадама векова струјаше за њих недостижне. Кроз њега изби тога јутра стари Дедал који је некада био повео свога сина у надземаљски рај... Све то осети он бујно, страсно, као у каквом заносу. И извлачио је лупинг за лупингом. И сваки му је доносио ново миље, од којег је он само затварао очи. Машина је слушала, па се и она заносила са господарем: — кад Љумовић повуче команде и отскочи у вис, онда му силно блесне сунце у очи, у плућа навали ваздух, а машина рикне од задовољства и устреми се пут зенита! Тако одлете по пет стотина метара вертикално у вис, па се онда ту, из положаја из којег се види само небо преврну преко главе и махнито појури к земљи.

Лупинг за лупингом. До земље је само доспевао остатак звука, остало је све било ванземно....

Но у једном лупингу, кад се Љумовић био највише занео њима, пукне му веза којом је био привезан за седиште — и он тргнут наједном испадне из аероплана. Баш у положају кад се главачке преврнуо и остао за моменат на леђима. Аероплан се одвоји и остаде над њим, а Љумовић поче падати сам у амбис. Како се наједном све измени! Како постаде страшна висина, и мук тишина још већи, како се јунак Љумовић осети усамљен и преслаб... Он са страхом загледа дубоко, земљу. — Сад јој је летео као и сваки смртник, гмизавац, који се био усудио да је напусти. У једном ужасном моменту аероплан — (ваљда љут на господара што га оставио самог) полети право на Љумовића, и сустиже га. Тренутак беше тежак. Све се противу њега диже, чак као да зацикташе и дотле невид-

љиви демони. Где би се он могао борити, шта да учини, кад је и сам падао к земљи као бачен камен?... Усамљеност га ошину још јаче, сви га беху напустили; јуришао је сад на њега и једини му пријатељ — авион; њему, — који се беше усудио да завири у забрањене просторе — ближила се казна. Све што је могао да уради то је да се згрчи, да затвори очи и сачека драму — драму изван земље: напад разбешњелог крилатог цина, раздраженог дотадањим превртањима, напад на голоручког Љумовића... Простори су били празни, он обезоружан... Бедно се осећао. Аероплан, кад га достиже само му хукну изнад главе (он му сагледа плам елисе) и хтеде да га сможди — али као да се предомисли — омириса га и остави, — но елиса га ипак дохвати; (она је радила пуном снагом). Додирну га у задњем моменту и отсече му ногу изнад колена. Једним фијуком, као бријачем. Па се аероплан удаљи. И тад полете заједно доле, три дела, свако за себе: аероплан, Љумовић и нога. Тад се отвори падобран и Љумовић сретно стиже до земље, али при паду падне на рањену ногу и онај му се патрљак зарије у једну меку ораницу. Аероплан се слупа десетак метара од њега.

*

...Неколико дана после тога роди му се син.

V

Дуго је боловао. Рана му се позлеђивала а он није имао стрпљења да мирује. Стално је излазио из собе, узимао сина на руке и одлазио у поље, одакле је најбоље могао да посматра летове својих другова. А онда је постао неспособан за даљу летећу службу.

Тај догађај га је силно потресао. Он му је пресекао живот на два дела, а чинило му се да је тиме и он био пресечен на двоје... Осушио се, поцрнео у лицу, омршавео. Изгубио је онај осмех који му се виђао на лицу кадгод се враћао са летења. Почео је да копни, очи да му се сјаје, а јављала се неодољива жеља да бар још једном полети...

Почело је избијати из њега оно неутолјено: жеђ и страст за снагом и висинама, а осећао је да се губи. И у колико је више слабио, у толико је жудније подизао очи и призивао плаве просторе. Куда ишчезе она снага која га је узносила горе, нељудским брзинама? ...питао се он. Где су она страсна подрхтавања, када се срце надима, када је машина — под пуном моћи — вођена његовом руком отскакала пут сунца и односила и њега тамо, а он је пуштао да се извија и ломи све до последње капи бензина; тад је малаксавала, стала би за моменат, колебљиво, а онда би наједном силно појурила доле падајући на главу. Па какво је то падање било! Доле је зјапио амбис, црnilа се земља, а он би занет, опијен си-

ловитим ковитлом и снагом пада којом их је земља себи привлачила, устављао дах и полузатварао очи... Тако би јурили доле, док земља не би почињала да се рогуши, искакале су њене урвине и долине, и претећи опомињале. Онда би он повлачио команде и устављао пад, па продужавао косо једрење по простору; па кад се и тога насити, онда би онако без гаса добијао вољу и понова извлачио „лупинг” и понова отскакао, и понова падао.

Где је то доба? Зар прође заувек, зар никада више?...

Копнео је, осећао је то, свакога дана. Водао је сина за руку пољима и упијао се у висине, гледајући аероплане. Јављала се жеља, расла да му срце раздере. Малишан је заједно са оцем дизао очице у небо.

Онда он смисли у дугим данима и ноћима, и напише молбу: да прелети океан. (Тад су прелети океана били подвизи дана и цео свет о њима говорио). Лепо састави и пошаље молбу, у којој каже: да је ионако болестан, али да у себи осећа толико снаге да ће издржати, или не вратити се. Нека му само дадну аероплан, он ће се припремити и кренути. Сад се доста одмарао. Треба да се чује и наше име... Јер смрт му и онако прети и неће га мимоићи; па успе ли у лету — добро јесте, прославила би се нација, он би и живот рескирао; а неуспе ли, тад... неће бар умрети у зидинама војне болнице, већ негде можда на плавом бескрају океана, као јунак, да бар зна зашто!.. Тад само рескирају аероплан... „Одобрите ми, прелетећу га! Толико осећам снаге, да ћу истрајати. И ноћу сањам да летим преко океана. Од тога бих, уверен сам, и оздравио”...

Очи су му опет запламсале као некада у сретним данима, кад је ово писао и послао.

А онда је чекао.

По истеку године дана боловања, пензионисан је.

Пропадоше наде! Нестаде визија, нестаде жеља, затвори се небо над њим, али чежња остаде и још ојача. То су говориле његове очи када је и даље излазио и посматрао ле-

тове својих другова, то су одавале и речи које је упућивао своме сину, када му је свакодневно прстом показивао „птицу у небу”. —

— Ти ћеш ме одменити, је ли? говорио му је. — Тате већ тада више неће бити, ја ћу лежати тамо — и показивао је на гробље, — а ти ћеш јездити горе и сећати се мене. Је ли?

Мали је климао главом.

*

Да би био ближе аеродрому, слушао звуке мотора и изблиза посматрао летове, замолио је да буде примљен за аеродромског кантинера. Испунили су му молбу. И ми смо га гледали, како преко целог дана, пред кантином, зуре у небо, ослања се на штаку и посматра летове:

— Сад гас, сад! Леву ногу, бре, клизи ти на крила! Палицу на себе еј, хеј... Тако је довикивао онима горе, нестрпљив како греше. А онда кад се уморио од стајања, окретао је главу, додавао је снажено: — ала се преврћу, ала им вера!... и улазио рамљући у кантину, да послужи муштерију.

Али болест га је све више савлађивала.

Кад је умирао и осетио да ће да клоне, он замоли да га изнесу напоље и тад очима потражи аероплан у небу. Држао је синчића за руку, као да се отимао растанку; малишан је гледао у небо са оцем.

— Видиш ли? шапутао му је Љумовић — оно! Оно да будеш, и ти да летиш, мали мој... и сећај се оца. Стезао му је руку, али је стисак малаксавао. Па осетив да су последњи тренуци, зграбио је обема рукама руку свога јединца, погледао у небо и затворио очи, па их последњом снагом задржао чврсто затворене, све док није издахнуо. Хтео је тако да понесе у њима последњу слику овога света — летача, и последњи додир руку свога сина, коме је оставио аманет.

*

Такав је био кратак боравак у авиацији поднаредника Љумовића.

Ж. Вукосављевић

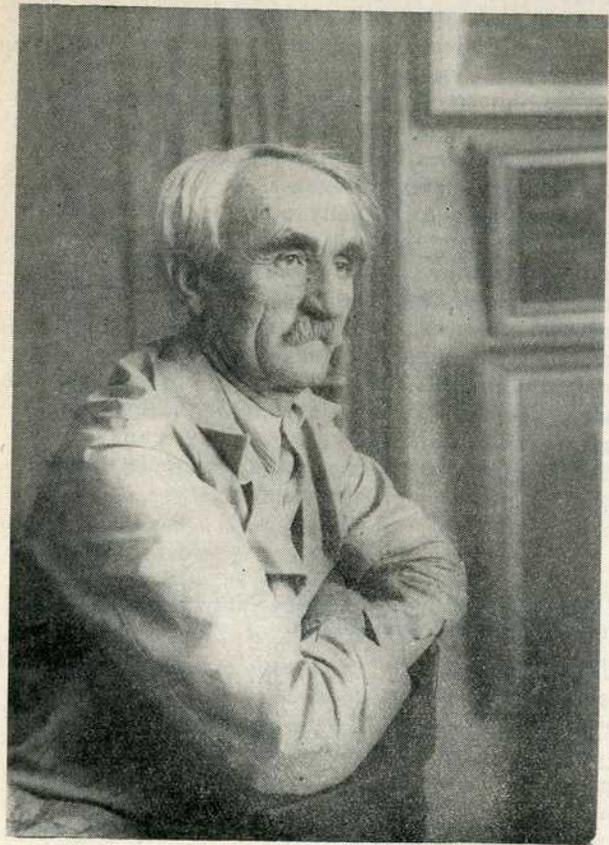
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

III

СЛИКАР БОРИВОЈЕ СТЕВАНОВИЋ

Боривоје Стевановић је несумњиво најизразитији сликар београдске периферије. На својој овогодишњој, V колективној, изложби он је изложио 108 слика, и од тога су били равно половима — 54 слике — мотиви из београдског предграђа и околине. У његовој мапи коју је пре кратког времена издала Државна штампарија и која садржи 38 репродукција, 30

сликарство, то је скромност, тишина, нека симпатична и присна повученост и непосредност. Његове многобројне периферијске кућице са Душановца, Чубуре, Мокролушког Потока, из Предграђа Петра Мркоњића, с Пашиног Брда, с Булбулдера, из Предграђа Војводе Степе, са Седмог километра и из осталих београдских предграђа — све оне имају у себи нешто што их чини привлачним и интересантним, а ипак скоро сви ми који смо крај њих пролазили нисмо осетили „оно нешто“ што из њих и око њих зрачи, што их чини тако присним и тако захвалним сликарским објектом; оно што је импресионирано Боривоја Стевановића да их обликује с извесним, могло би се рећи чак јаким, субјективним лирским акцентима на својим многобројним платнима. Све те његове мале перифериске кућице окружене су бескрајним перифериским блатом. Сликане у сва четири годишња доба — с много сунца или облака — оне увек делују лирски, сентиментално. Као да су се повукле у себе, као и људи у њих. Скоро све су затворених врата и прозора, из њихових димњака не куља дим, а тараве око њих су старе, рушевне. Интересантно је да се на скоро свима његовим пејсажима појављује вода, као најживахнији елеменат у тим тонским композицијама.

Г. Бора Стевановић, акад. сликар

слика претстављају београдске мотиве. Сва та његова многобројна платна, која су испунила претежни део његовог рада, не одликују се ни неким нарочито траженим блиставим мотивима, ни грандиозним композицијама, ни „пожаром боја“, ни неком бравурном уметничком техником. Оно што одликује Стевановићево

Иако су Стевановића редовно инспирисале поменуте кућице, ипак он ни на једној својој слици не занемарује остале елементе композиције и он их решава све подједнако пажљиво, консеквентно и објективно. Кућице су само основни елеменат који привлачи његову пажњу, извор инспирација око којег он решава проблеме светла и сене и колорита. То га већ из импресионистичких вода враћа у натурализам, али у којем он стално задржава своју личну ноту која се јасно оцртава у целокупном његовом раду. Његова палета временом постаје све богатија, тонови све светлији, а контрасти изразитији.

Иако на свима његовим пејсажима нема ни трага оној живости која се одиграва на перифериским улицама; иако на његовим улицама нема ни мачака, ни паса, ни деце, шта више ни цвећа ни украса, ипак, рекао бих баш ради тога, из њих избија нешто топло и хумано, нешто широко словенски, нешто специфично наше. Осећа се да су то наши мотиви, наше небо, а све скупа да је једна при-

јатна уметничка хармонија, рађена обдарено и поштено.

Ако се Стевановићево сликарство узме као једно изграђено дело, у његовој целини, онда се јасно види да он, — као што је то рекао предговорник његове мале познати српски књижевник Момчило Милошевић — „није сликар необузданог темперамента и браврних потеза, али (да) се увек показује као уметник који осећа боју, уме да црта и зна да слика, а који своје мотиве обрађује у некој врсти песничког надахнућа. Његова палета не размеће се раскошју боја, али свако његово платно делује на гледаоца као хармонична целина, нарочито у погледу тона слика, а поготову кад са чистим лиризмом слика пејсаж београдског предграђа. Боровоје Стевановић није стваралац који има амбицију да изазове револуцију у сликарству и да почне неку нову епоху, него уметник који сам за себе, по потреби своје душе, непосредно и искрено, мора да ставља на платно своје тренутне утиске. Једноставне по мотивима, неусиљене по изразу, ненаметљиве, његове слике су веран одблесак природе, дате кичицом уметника који уме сликарски да говори и чији су квалитети несумњиви. Један од последњих романтичара по заносу са којим ради, уметник који и у страшном вртлогу садашњице најрадије бежи у природу, зачаран њеним лепотама и тајнама сликарства, Боровоје Стевановић је данас несумњиво најизразитији сликар нашег чисто београдског поднебља и убогих мотива наше периферије.”

Бора Стевановић: Воће

Боровоје Стевановић спада у ону генерацију српских сликара, која се појавила непосредно иза Уроша Предића, Ђорђа Крстића и Ристе Вукановића, пионира модерне уметности код Срба. Тој генерацији су припадали Коста Миличић, Драгомир Глишић, Милан Миловановић, Бета Вукановић и други. Управо та генерација имала је да издржи две веома тешке борбе — на два сасвим опречна фрон-

та. У малој предратној Србији која је тек почела формирати основне контуре своје духовне културе, не само да није постојала никаква сликарска традиција, него шта више било ни каквих — ни културних, ни материјалних — услова за срећан и безбрижан уметнички рад. Не само што Београд у то време није имао каквих музеја, ни приступачних дела великих мајстора, која су често пута била не само потстрек и извор инспирација млађим уметницима, него и њихова неопходна школа. Што више, у то време београдска чаршиска и чорбаџиска средина није имала никаквог разумевања за сликарске напоре неколицине младих занесењака, којима је, по мишљењу те средине, био једини циљ да ништа не раде, а добро да живе. Ради тога је главна брига свих тих младих прегалаца морала бити, у првом реду, брига за обезбеђење свог насушног хлеба, и услед тога су уметности могли да посвете само оне своје слободне часове који су им преостали иза напорног дневног рада; како је то већ код нас углавном и данас. С друге стране је та генерација имала да преживи све оне бурне преокрете, све оне могуће и немогуће „...изме” у уметности „фен де сјекл”-а. Како је баш у доба формирања те генерације импресионизам био у пуном јеку, сасвим је јасно да је он на младе српске сликаре имао највише утицаја; међу њима и на Боровоја Стевановића, једног од још ретких претставника своје генерације.

Боровоје Стевановић је рођен 14 октобра 1897 године у Нишу. Као чиновничко дете своје најраније детињство је провео селећи се с родитељима из места у место, махом по предратној новоослобођеној Србији. После очеве смрти, 1895 године, он прелази у Београд и као петнаестогодишњи дечак уписује се у тек отворену сликарску школу Кирила Кутлика. Ту се убрзо осетило да се ради о једном талентованом дечку у кога се смеју полагати наде, насупрот резултатима које је показивао у дотадањем редовном школовању. Упркос свим противљењима његове мајке и упркос претњама да ће га отерати од куће, пошто се с тако малом чиновничком пензијом не може школовати дете за „молера”, он остаје у тој школи четири године сликајући прве две године по гипсаним моделима, да тек по том пређе на природу. Поред других ученика који су доцније пошли другим, реалнијим, путевима, ту се састаје и спријатељује са данас нашим познатим сликарима Драгомиром Глишићем, Костом Миличићем и Николом Миловановићем.

Али док последњој двојци успева да још пре завршетка школовања у Кутликовој школи оду у велике европске уметничке центре — Миловановићу у Париз, а Миличићу у Праг — Боровоје Стевановић је остао са Глишићем у Београду, малој балканској паланци, да сањају о Минхену и Паризу, нарочито после

виђења са својим друговима који долазе за време распуста кући и причају им о животу и о стремљењима у тадањим уметничким метрополама.

Најзад се остварује и његова жеља. 1899 године у јесен, као апсолвент Кутликове сликарске школе и као стипендиста Министарства привреде, одлази у Минхен да, поред сликарства на Академији, студира и занатско цртање, да се тако спреми за наставника на занатској школи, које су се управо почеле отварају у Србији.

После пет година, колико је провео у Минхену као ученик професора Ажбеа, Гизнеа и Мара, Стевановић се враћа у Београд без и једног свог рада. Вечито незадовољан са својим радовима, сматрајући их увек за недовршене, он први пут излази пред јавност 1906 године у Београду, у својој двадесет и седмој години. Те исте године постаје и члан уметничке групе „Лада“, која је основана непуну годину раније. Од тада па до данас сусрећемо Стевановића скоро на свима нашим репрезентативним изложбама не само у земљи, него и на страни. До сада је имао пет колективних изложби: Прву у заједници с вајаром Драгомиром Арамбашићем 1920 год., другу у заједници с вајарем Ђорђем Јовановићем и сликарком Љубом Ивановићем 1922 године, трећу 1924 год., четврту 1927 год., и пету 1939 год. Свих пет изложби одржано је, дакако, у Београду. Он је с успехом излагао и на међународним изложбама у Паризу, Барселони, Лондону, Амстердаму, Брислу и Софији.

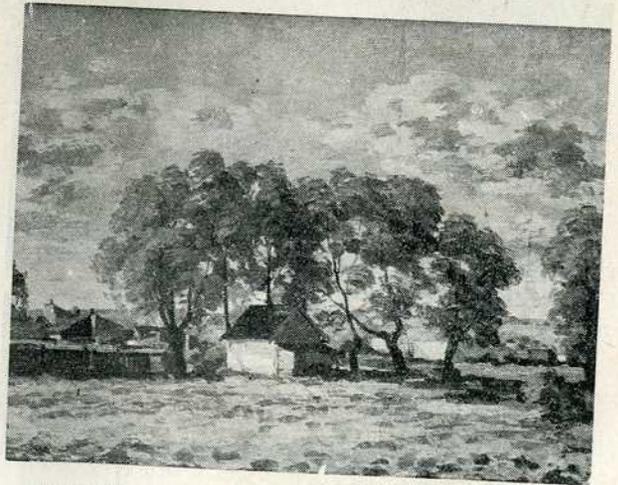
После свршене Академије у Минхену, вратио се у Београд 1904 год., са жељом да се што више посвети уметности. Али још исте године постављен је за наставника цртања у учитељској школи и гимназији у Скопљу, где се састаје и спријатељује с великим српским књижевником Петром Кочићем. После годину дана успева му да добије премештај у Београд и то у занатску школу, где остаје до 1911 године. Те године прелази у Трећу мушку реалну гимназију, где остаје до 1932 године, до свог пензионисања. Од његових ученика који су се одали уметности треба споменути младог вајара Јосифа Мајзнера и младе сликаре почетнике Драгомира Петровића и Милана Поповића. Тек доласком у пензију, Стевановићу се пружају могућности да се сав посвети свом уметничком делу. Резултати тога опажају се на свим његовим радовима од тога времена до данас, јер они постају не само зрелији, него и брижљивије обрађени.

Пре неколико месеци Државна штампарииа Краљевине Југославије у Београду, у својој колекцији „Монографија наших познатих уметника“, издала је као другу по реду Стевановићеву мапу репродукција под карактеристичним насловом: „33 године сликања око Београда“. Предговор тој мапи, на српско-хрватском, француском, енглеском и немачком језику, написао је Момчило Милошевић. О

Боривоју Стевановићу до сада су писали, на нашем језику поред поменутог, Михајло С. Петров (Летопис М. С. 1927 г.), Павле Васић (Уметнички преглед 1939 г.), Сава Поповић („XX век“ 1939 г.), Пјер Крижанић (неколико пута у „Политици“), аутор ове репортаже („Видици“ 1939 г.)... итд.

Боривоје Стевановић ускоро (14 окт. по старом) навршава шесту деценију свог плодног живота. То није нека висока старост у којој човека почињу да напуштају способности за рад, али то су свакако године у којима је човеку потребан мир, без замарања и напрезања. И поред свега тога, Боривоје Стевановић не штеди још преостале енергије и он се често може видети, без обзира на годишње доба, кад то дозвољавају атмосферске прилике, како са разапетим платном и сликарским прибором обилази београдску периферију и ближу околину, тражећи своје омиљене мотиве.

Кад сам га пре кратког времена посетио у његовој кући на Јужном булевару 19, тамо где је до недавно текао Чубурски поток, затекао сам га у атељеу. Управо је довршавао неку мртву природу. Зачудила ме једноставност, шта више сиромаштво његовог атељеа. Пре свега, девојка ме повела у сутерен. Било ми је чудно. Шта ћу ја у сутурену? Помислио сам да г. Стевановић вероватно ту нешто ради и да ме она хоће само да одведе к њему. Немало сам се изненадио кад сам ушао у две мале полумрачне собице. На зидовима и на поду налазиле су се многе слике, наслоњене на зид. Најинтересантније од свега је да у том сутеренском атељеу влада полумрак, по-

Бора Стевановић: Јесен у Маринковој Бари

тенциран високом тарабом која се налази испуна два метра од малог прозора, а изнад које су се надвиле гране неког дрвета.

— Мени није потребан атеље. Ја радим углавном вани. Имао сам горе у стану, у једној соби, лепо уређен атеље, али знате како је; кроз њега су пролазила деца и сметала ми. Тако сам се преселио овамо доле. И ту имам свој мир. Могу несметано да радим, а

светла, колико ми је потребно за понеку мртву природу, толико га имам и овде. Уопште не волим јако осветлење. Најпријатније се осећам у пригушеној светлости.

Кад сам га неколико дана доцније посетио, био је кишни јесењи дан. Био је већ мрак. Девојка ме упутила у атеље, али тамо је владао мрак. Куцнули смо о прозор и из мрака се јавио глас г. Стевановића. Упалио је светлост и кад је видео ко га тражи, позвао ме, да се не бих мучио силазећи преко мрачних степеница, да уђем — кроз прозор.

Ту је био још један старији господин и они су седели поред топле пећи, а на кухињској столици између њих налазила се боца с вином и две чаше.

— Ех, ово је заиста пријатно. Баш сам прозебао.

— Ето, прихватио је господин Стевановић, то ми је заиста нека слабост. Волим да седим у мраку и с пријатељем да претресам по успоменама из детињства и младеначких дана. Али чекајте, да доносем и једну чашу за Вас.

И док је г. Стевановић отишао по чашу, прича ми његов пријатељ:

— Баш смо причали о томе како смо се као деца купали. Заиста је то чудна ствар. Сви смо се ми знали окупати, па и изаћи из воде, али Бора не. Просто као жаба. Ђаво ће га знати, има нешто у томе. Ето видите он скоро и нема пејсажа без воде.

Бора Стевановић: Рано пролеће

Било је заиста пријатно седети тако поред топле пећи уз чашицу вина. Распричасмо се о нашој и светској политичкој ситуацији, и као што већ код таквих разговора бива, време је све више одмицало а ми то нисмо ни запажали. Кад смо приметили, било је већ доцкан и ја сам морао с г. Стевановићем заказати још један састанак да свршимо онај посао ради којег сам дошао, јер после доста живе политичке дискусије заиста

није било ни времена ни расположења за уметничке изјаве.

То је ето штимунг Стевановићевог приватног живота. Скромност, повученост и тишина. Још је једно интересантно и карактеристично: Г. Стевановић нема белог уметничког мантила, он ради у кратком капутићу од простог зеленог зајџа, на коме се одмах види да га је радио неки, не баш сувише вешт абаџија.

Посетио сам га и по трећи пут, и одмах смо „прешли на посао“.

— Хоћете ли ми нешто рећи о почецима свога рада?

— Интерес за уметност, или боље речено, воља за цртањем, постојала је код мене још од најранијег детињства. Откако памтим, памтим себе са оловком у руци. Толико сам волео цртање да сам још као дете ишарао све зидове око куће. И, дакако, тај мој рад је био богат награђен батинама. И кроз основну и кроз средњу школу цео мој интерес је био сконцентрисан на сликање, тако да сам због тога осетно занемарио остале предмете, пролазећи кроз школе не баш као узор прилежног ђака. Али, у накнаду за то, у школи сам увек био најбољи цртач, што баш и није значило много ни за моје родитеље ни за моје наставнике. Кад је 1895 године Кирил Кутлик отворио сликарску школу у Београду, ја сам с највећим одушевљењем напустио четврти разред реалке и уписао се у њу с првом класом ђака. Ту сам провео четири године, а по том сам 1899 г. отишао у Минхен, да се после завршених студија 1904 године вратим у отаџбину. Своје прве радове израдио сам у Скопљу. То су били разни портрети, али већ након годину дана наставниковања у Скопљу, дошао сам у Београд, предосећајући да ће ту бити много погодније прилике за мој сликарски развитак.

— А јесу ли се оствариле Ваше наде? Које су биле Ваше прве импресије?

— Кад сам дошао у Београд, нашао сам се пред једном чињеницом с којом до тада нисам рачунао: нисам имао свој атеље. Тако сам се бацио на оне послове које сам могао радити и без њега, у обичној соби, као што су мртве природе и портрети. Што је пак најважније за мој даљи уметнички развој, тиме сам био присиљен да се посветим сликању пејсажа. Ту сам имао бесплатан и атеље и модел. Тако сам, ето, заволео периферију Београда и она ми је још и данас најмилији извор мотива за моје радове. Према свему тому, можете закључити, да се моје намере да радим велике композиције историског карактера, што је онда било у моди и што је био сан сваког сликара, нису оствариле. Међутим, питање је да ли бих ја и у случају да сам имао материјалних могућности за држање атељеа и плаћање модела, заиста радио на композицијама, јер се савремено сликар-

ство, чак и у Београду, почело изживљавати углавном у пејсажу и „натир морт-у“.

— И тако сте постали првенствено сликар београдског предграђа и околине?

— Јесте, то ми је било најближе. Станујући на периферији, а радећи преко целе године, заволео сам та београдска предграђа с њиховим малим присним кућицама. Она су ми постала, и од тада остала, најмилији објект мога сликања кроз тридесет и три године рада.

— Тако се зове Ваш албум. Заиста добро погођен наслов?

— Наслов је свакако добар, али није мој, већ писца предговора, нашег познатог писца господина Момчила Милошевића, који је као управник Државне штампарије и омогућио да изиђе тај мој албум.

— Шта је највише утицало на развитак вашег уметничког стварања?

— Шта да вам на то одговорим? Пре свега, још док сам био у школи настојао сам да што више научим, тј. да савладам занат. Кад сам изишао из школе радио сам, као што вам већ рекох, не што сам хтео, него што сам могао. У почетку сам био чисти импресиониста, као и већина сликара моје генерације. После рата сам ушао у натурализам да ето сада нађем једну средину између та два правца. То је, како ја мислим, што не мора бити тачно, главна карактеристика мога сликарског развоја до данас. Увек сам се трудио да наше мотиве дам онако како сам их осетио; савесно и до крајње мере својих могућности. Ако сам успео да у својим сликама дам и по нешто специфично нашег, верујем да је то само услед таквог схватања уметничког посла, уз претпоставку, дакако, да нисам без талента.

— Пратите ли наш савремени ликовни живот и шта мислите о њему?

— Не само да га пратим, него шта више, што вам је свакако познато, и живо суделујем у њему.

— Мислио сам да Вас питам како гледате на савремене младе сликаре?

— Ја мислим да међу њима има врло даровитих и то не у малом броју. Али они су се развијали у добу у којем се није тражило знање заната шта више кад се сматрало да то знање смета слободном изразу уметничког схватања и осећања. Ја пак верујем да је знање заната један неоспорни плус, кад се занатом служи као средством што потпунијег изражаја. Свакако, занат не сме да буде циљ. То је јасно.

— Нема ли можда по Вашем схватању у таквом третирању уметности извесних веза са кризом уметности?

— Ја мислим да нема. Криза уметности је само један део опште кризе која је захватила цео свет, а која је ето довела до ове жалосне кулминације, до овога што се данас око нас догађа. Вредности су се испретурале. После светског рата, кад је све било поремећено, постојала је тенденца да се са лакоћом, на брзину, дође до зараде и афирмације. То, наравно, није могло да остане без одраза и на уметност. А у таквом стању поремећених вредности могли су да се афирмирају и разни антиталенти, као и таленти без савладаног заната. Услед тога су и настале оне многобројне школе, које су, негирајући занат, довеле до невероватних апсурдности у уметности. Али, и то је прошло и сви смо ми сведоци да су се ствари пре неколико година почеле да сређују и да реалне вредности заузимају поново своја места. Али ето, сад је поново дошло ово... Шта ће бити после овог, то ћемо тек видети... ако доживимо.

Ту је г. Стевановић застао и замислио се. Замислио сам се и ја. И осетили смо један и други да је, пред страшном визијом онога што долази, управо анахронизам говорити о неким теоретским питањима ликовне уметности.

Звонимир Кулунџић

Књижевни конкурс Општине града Београда

1) За једно дело из лепе књижевности, без обзира на књижевну врсту и облик (роман, драма, новела, приповетка, еп, збирка песама, књижевни есеј) писано у прози или стиху, са мотивима из београдског живота. Рад не може бити мањи од пет штампаних табака обичне осмине. Награда за ово дело 10.000.— динара.

2) За дело у облику студије, расправе, историографије, социјалних, културних, финансиских, економских, урбанистичких или општекомуналних проблема града Београда. Рад не може бити мањи од пет штампаних табака обичне осмине. Награда за ово дело 6.000.— динара.

3) За дело из дечје или омладинске литературе, у прози или стиху. Рад не може бити

мањи од пет штампаних табака обичне осмине. Награда 4.000.— динара.

Конкурс је анониман.

Рок за примање рукописа је 10 април 1940 године.

У оцењивачки суд — жири овога конкурса одређени су за дела под тач. 1) и 3): г.г. д-р Јован Радонић, академик и градски већник, Сима пандуровић, шеф Културног отсека, и госпођа д-р Марија Илић-Агапов, референт Одељка библиотеке и музеја. За дело под тач. 2) г.г. д-р Јован Радонић, Сима Пандуровић и г. Светислав Мародић, секретар Трговачке коморе.

Предаја рукописа врши се у канцеларији Културног отсека Општине града Београда, Књегине Љубице бр. 1/III — телефон 26-734.

Петогодишњица трагичне смрти Витешког Краља Александра I Ујединитеља

На дан петогодишњице трагичне смрти Витешког Краља Александра I Ујединитеља, 9 октобра 1939, цео наш народ се са захвалношћу сетио свог великог Вође и одао Му пошту са дубоком побожношћу и захвалношћу. У храмовима, широм простране Југославије, одржани су помени.

Годишњи помен је одржан у Дворском храму на Дедињу. Помену су присуствовали Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија и Њихова Кр. Вис. Кнез-Намесник и Кнегиња Олга.

Помену у цркви Св. Ђорђа на Опленцу присуствовао је Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић, претставници војске и цивилних власти.

Помену у београдској Саборној цркви присуствовали су претставници Краљевске владе, Београдске општине, свих културних, националних и хуманих удружења и установа, велики број грађана.

Парастос је служио епископ г. Дионисије, који је одржао и леп пригодан говор о Витешком Краљу.

Свечани помен је одржан и у београдској руској цркви, уз присуство великог броја руских емиграната на челу са г. Штрандманом.

На београдском гробљу, у костурници испод споменика браниоцима Београда, одржан је помен Витешком Краљу Александру I и свим браниоцима Београда изгинулим за време светског рата. Овој дирљивој тужној свечаности присуствовали су: Министар Војске и морнарице генерал г. Милан Недић, командант Дунавске дивизије генералштабни бригадни генерал г. Милутин Николић, претставници свих београдских ратничких удружења, претставници Београдске општине.

Помен Витешком Краљу одржан је и у цркви Св. Николе на Новом Гробљу.

Старешинство Савеза сокола, у име целог југословенског соколства, отишло је на Опленач и одало пошту Витешком Краљу на Његовом гробу.

Градско веће града Београда одаје пошту Витешком Краљу Александру I

На својој седници од 9 октобра 1939 Градско веће Општине града Београда одало је пошту Витешком Краљу Александру I Ујединитељу. Претседник Општине г. Војин Ђуричић евоцирао је, дирљивим и бираним речима, успомену на Витешког Краља.

Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милан Недић са члановима Удружења бранилаца Београда и претставницима осталих ратничких удружења — после одржаног помена

Када је г. Ђуричић рекао: „На данашњи дан навршило се пет година од трагичне смрти нашег Великог Краља” — сви већници су устали и узвикнули: „Слава Му!”. „Молим Вас, — рекао је г. Ђу-

ричић — да се у овом свечаном тренутку сетимо Његове светле успомене једним минутом ћутања”.

Сви присутни устају и минутом ћутања одају пошту Блаженопочившем Краљу.

Рад Комитета за збрињавање деце у случају рата

— Њ. В. Краљица Марија председава седници —

У уторак 17 октобра 1939, у три сата после подне, одржана је у Старом Двору, под председништвом Њ. В. Краљице Марије, шира седница Комитета за заштиту, евакуацију и збрињавање деце за случај рата. Седница је присуствовала и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга. Били су присутни делегати Уније за заштиту деце, претставници Министарстава, Генералштаба, бановинских управа и градских општина, — више од 120 особа.

Њ. В. Краљица Марија отворила је седницу говором и изразила задовољство што види тако велики број присутних који су сви дошли да заједнички пораде на једном од најважнијих питања, питању заштите деце. Само заједнички рад државе, бановина, општина и приватне иницијативе може да донесе очекиване резултате.

Секретар Уније прочитао је реферат „Општа упутства градским поглаварствима за рад на заштити, евакуацији и збрињавању деце за време рата”. Говорили су затим г. г. Боривоје Ристић, дивизијски генерал, од стране Министарства војске и морнарице, д-р Стеван Иванић у име Министарства социјалне политике и народног здравља, Адам Максимовић у име Министарства финансија и д-р Фрања Горшић у име Министарства унутрашњих дела.

Затим је седница прекинута и Њ. В. Краљица

Марија позвала је присутне делегате на чај, који је послужен у дворској трпезарији.

Кад је настављена седница говорили су председници појединих градова наше земље.

Седница је трајала више од четири сата. Закључујући седницу, Њ. В. Краљица Марија захвалила је претставницима градских општина на целокупном раду у вези за заштитом деце, а затим предложила да се поднесени реферат прими као обавезно упутство свим градским поглаварствима.

Поред осталих припрема које су извршене за евакуацију и збрињавање деце за случај рата, — као што је стварање дечјих колонија, у којима ће бити обезбеђен стан, храна и васпитни надзор, — Унија за заштиту деце поручила је у ковници велики број медаљона, који ће се раздати деци у случају рата и у којима ће бити уписани сви подаци потребни за идентификовање детета, проналажење његових родитеља и предратног места боравка. Тако би се избегле жалосне појаве, које су се догађале у прошлом светском рату, да се деца изгубе од родитеља и не могу се каткад никад саставити. Округле медаљоне, који ће се аутоматски отварати и затварати, носиће деца око врата. Деца штићеници Уније добиће ове медаљоне бесплатно, а за осталу децу моћи ће се врло јевтино купити.

Школа за телесно васпитање у Београду

10 октобра 1939 отворена је на свечан начин двогодишња школа за телесно васпитање у Дому београдског соколског друштва Матица, у Делиградској улици. Отварање ове школе значи датум у историји телесног васпитања Краљевине Југославије.

Циљеве школе изложио је г. Никола Бешлић, Министар саобраћаја, који је на овој свечаности заступао отсутног Министра за физичко васпитање народа г. Јеврема Томића. Г. Бешлић је, између осталог, рекао: „Досада у нашој земљи нисмо имали установе која би имала за задатак да образује наставнике телесног васпитања за потребе школа и организација и приватне иницијативе. Ради тога се телесном васпитању у школама није дало оно значење, које идеја телесне културе заслужује. Често је сматрана гимнастика и спорт као нека вештина, која је додуше модерна, али која заузима у рангу важности школског наставног плана последње место. Било је и много школа у којима се гимнастика уопште није могла одржавати, било ради недостатка гимнастичких вежбаљашта, било ради недостатка гимнастичких учитеља.

Задатак је државе да води рачуна не само о сазревању ученика у интелектуалном правцу већ такође у неговању здравља и развијању телесних способности. Идеал државних васпитних циљева треба да

буде да њена омладина буде национално свесна, морално јака и телесно здрава. За 20 година просветне политике у нашим школама, телесном васпитању није дато место које оно заслужује. Задатак ове школе ће бити да образује пожртвоване наставнике телесног васпитања који ће бити у стању да одушеве ученике за класичну атлетику, борбене игре, за гимнастику, пливање, смучање и друге спортове. Осећа се потреба да се у наше школе уведу поред гимнастике и корисни спортови, а путем спортова изграђује добровољна дисциплина, здрава разонода и смишљено телесно васпитање. Омладина која положи матуру треба да буде зрела и у погледу телесног васпитања.

Сигурно је да ће таква омладина имати много више животног елана, да ће бити способнија за животну борбу, а пре свега кориснија за службу Краљу и Отаџбини.

Циљ ове школе је да створи наставнике који ће одушевити омладину за часну борбу, поштenu игру, за онај спорт који не познаје ни материјалну корист ни изигравање правила.

Ми морамо да гајимо спортове, које смо примили из иностранства, али се исто тако трудимо да истражимо и израдим оне наше народне и витешке игре, које су наши претци столећима упражњавали”.

Нова зграда Бачке трпезе Њ. В. Краљице Марије

На Ташмајдану, на простору између цркве св. Марка и Прве женске гимназије, подиже се велика и лепа хигијенска зграда Бачке трпезе Њ. В. Краљице Марије и зубне клинике средњешколске омладине. Зидање зграде почело је 15 септембра, а освећење камена-темељца извршено је 29 октобра 1939.

Свечаном чину освећења, који је обављен у 11,45 часова, присуствале су Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, са дворском свитом. На месту освећења приређен је високим гошћама срдачан и свечан дочек од стране Комитета госпођа за Трпезу Њ. В. Краљице Марије. У дочеку су узели учешћа угледни гости, који су дошли раније на освећење: Њ. Св. Патријарх Гаврило са свештенством; Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић са неколико градских већника; чланови Краљевске владе г. г. Милан Недић, арм. генерал, Божа Максимовић и д-р Срђан Будисављевић; гувернер Њ. В. Краља командант Београда г. Косић, маршал Двора г. Бошко Чолак-Антић, командант Краљеве гарде г. Александар Станковић, први ађутант Њ. В. Краља г. Никола Христић, ађутант Њ. В. Краљице Марије г. Погачник, претставници београдских хуманих установа и већи број грађанства.

Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх Гаврило са неколико свештеника. После црквеног обреда, узидана је у темеље нове зграде повеља, која гласи:

„У име оца и сина
и светога духа амин.

За време владавине Њ. В. Краља Петра II Карађорђевића подижем ову зграду намењену за бачку трпезу и зубну клинику средњошколске омладине у Београду, уз помоћ и сарадњу Министарства социјалне политике и народног здравља и Општине града Београда која дарива земљиште.

Грађење зграде отпочело је 15 септембра 1939 године, а камен темељац освећен је дана 29 октобра 1939 године.

Нека Свевишњи Господ Бог обдари и окрепи милошћу својом ово дело. Амин. Краљица Југославије Марија, с. р.”

Повељу су потписали и патријарх г. д-р Гаврило, затим претседник Министарског савета г. Драгиша Цветковић, министар социјалне политике и народног здравља г. д-р Срђан Будисављевић, претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић, а у име Комитета Госпођа претседница г-ђа Олга Богдановић, и чла-

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга примају букете цвећа од деце — штићеника Бачке трпезе

ница г-ђа Јелица М. Недића, затим пројектант зграде архитект Рајко М. Татић и извођач архитект Милан Секулић.

Повељу је ставила у темеље својом руком Њ. В. Краљица Марија и узидала са неколико удараца чекићем.

хиљаде деце сиромашних родитеља, у њима та деца, слабачка и сиротна, налазе окрепу своме телу, што им омогућује полазак школе и напредак физички и духовни.

Следећи племенити пример Вашег Величанства, и држава и многе наше општине подупиру издашним

Високи гости за време освећења темеља Ђачке трпезе: (у средини) Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга и Њ. Св. Патријарх Гаврило; лево: председник Београдске општине г. Војин Ђуричић и Министар социјалне политике и народног здравља г. д-р Срђан Будисављевић; десно: Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милан Недић и Министар просвете г. Божа Максимовић

Њ. Св. Патријарх Гаврило истакао је у свом говору значај овог добротворног геста Њ. В. Краљице Марије и нагласио да ће подизање ове децје установе дати потстрека и за многа друга добротворства.

Министар социјалне политике и народног здравља г. д-р Срђан Будисављевић поздравио је Њ. В. Краљицу Марију једним говором у коме је изнео сав значај овог добротворства Њ. В. Краљице Марије и Њену бригу за исхрану сиромашне деце:

„Већ петнаест година Ваше Величанство води бригу за исхрану сиромашне школске деце. Вашом племенитом иницијативом основане су у свима великим и већим градовима Ђачке трпезе, које раде под Вашом високом заштитом, Вашом директвом и уз Вашу помоћ. У тим трпезама окупљају се дневно хиљаде и

сумама институције ђачких трпеза. Ђачка трпеза у Београду смештена је до данас у просторијама које су тесне и нехигијенске и које не одговарају потребама данашњег времена. То је уочио Ваше Величанство, па је Вашом иницијативом створена одлука да се за Ђачку трпезу у Београду сазида нови дом, простран и светао у коме ће моћи да се прехрањује два пута већи број деце, а деца оних родитеља, који су на раду ван куће, моћи ће да бораве у Трпези цео дан ван школских часова.

Одлука о грађењу ове нове Ђачке трпезе са школском поликлиником у Београду, наишла је на пуну помоћ Краљевске владе и Општине града Београда, која је дала бесплатно земљиште на коме се данас подиже зграда Ђачке трпезе.

www.unibg.rs

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга; лево: министар г. д-р Срђан Будисављевић и председник Општине г. Војин Ђуричић, за време верског обреда, који обавља Њ. Св. Патријарх Гаврило

У часу када племенита рука Вашег Величанства полаже камен-темељац за нови дом Ђачке трпезе, част ми је, у име Краљевске владе, изрећи Вашем Величанству дубоку захвалност на иницијативи за градњу и за велику припомоћ за изградњу новог дома Ђачке трпезе у Београду, који ће да служи хуманој цели, физичком здрављу и духовном напретку наше добре и сиромашне школске деце”.

Њ. В. Краљицу Марију поздравила је бираним речима и г-ђа Олга Богдановић, председница Комитета госпођа за Трпезу Њ. В. Краљице Марије.

Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнегињи Олги приређен је свечан испраћај од свих присутних после завршења свечаности. Нарочито је дирљив био испраћај деце, која се хране у овој Ђачкој трпези.

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга одлазе са свечаности

Нова палата филијале Државне хипотекарне банке у Панчеву

29 октобра 1939 освећени су темељи филијале Државне хипотекарне банке у Панчеву. У центру Панчева, на Тргу Краља Петра I, подићи ће се велика и лепа палата, чије ће зидање стајати осам милиона динара. Ово ће бити највећа палата у Панчеву.

Свечаном освећењу присуствовали су г. г.: Војин Ђуричић, Председник Београдске општине и бивши директор Државне хипотекарне банке, Васа Исаиловић, претседник Општине града Панчева, д-р Хорватски, помоћник Министра финансија, Свет. Поповић, претставник Министра унутрашњих дела, пуковник Кондић, претставник Министра војске и морнарице, д-р Момир Гломазић, директор Државне хипотекарне банке, чланови Управе и виши чиновници ове Банке и

већи број претставника привредних, културних и других установа.

Г. д-р Гломазић је у свом говору изнео старање Државне хипотекарне банке за привредни развој свих наших крајева. Отварање агенције Државне хипотекарне банке у Панчеву значи пуну њену пажњу привреди Јужнога Баната. Подизање зграде за банчину филијалу показује да Државна хипотекарна банка у привреду Јужнога Баната уноси још веће интересовање и да тој привреди жели да укаже у њеном развоју још већу помоћ него досад.

Шеф Агенције Д.х.б. у Панчеву г. д-р Јоца Георгијевић поздравио је госте и изнео заслуге Државне хипотекарне банке за целу земљу, а специјално за ове крајеве.

Одлуке Државног савета

Закон није предвидео начелну грађевинску дозволу него грађевинску дозволу која се издаје ако су испуњени сви законски услови и пошто се претходно спроведе законски поступак

Ово становиште је заузето у пресуди Државног савета бр. 11992 од 17 јуна 1939 год., при расправљању следећег случаја:

„Градско поглаварство у Београду — Одељак у Земуну својом одлуком З. О. Бр. 11323 од 4 августа 1936 године издало је „начелну грађевинску дозволу“ Југословенској стандард вакум оил комп. д. д. за уређење постројења за претакање петролеума из танкова на Дунаву у цистерне на железничкој прузи на Кеју 5 новембар, с тим да накнадно поднесе прописне планове и затражи прописну грађевинску дозволу у смислу § 84 и 89 Грађевинског закона. Истом одлуком одбијени су приговори, које је приликом комисијског увиђаја на лицу места, поводом издавања односне Грађевинске дозволе, ставило тужилачко Јавно складиште у Земуну као суседно земљишту на коме би се извело односно постројење. Министар грађевина својим оспореним решењем потврдио је односну првостепену одлуку, а жалбу суседног Складишта одбацио, налазећи да не могу доћи у питање интереси пом. Складишта пошто се ради само о начелној грађевинској дозволи.

Државни савет налази:

У §§ 84—90 Грађевинског закона прописани су услови који морају бити испуњени за издавање грађевинске дозволе, као и цео поступак по коме се издаје грађевинска дозвола. Надлежна власт с обзиром на односне законске услове и претходно спроводећи законом прописан поступак издаје односно одбија грађевинску дозволу.

У спорном случају Градско поглаварство у Београду — Одељак у Земуну као надлежна власт одлучујући по питању грађевинске дозволе није поступило у смислу наведених прописа, него је, и независно од законских услова за које је увек везана грађевинска дозвола и не спроводећи законски поступак који мора да претходи издавању грађевинске дозволе, издала начелну грађевинску дозволу коју закон и не познаје, а молиоца упутила да накнадно поднесе потребне доказе и затражи издавање прописне грађевинске дозволе. Поред тога, исто тако противно закону, првостепена управна власт је у својој одлуци о начелној грађевинској дозволи одбила све приговоре заинтересованог суседног Складишта, док по закону (§ 89 ст. 4 Грађевинског закона) комисија која врши увиђај на лицу места треба да покуша да приговоре уколико су приватно-правне природе реши нагодбом, па ако комисија у томе не би успела онда би заинтересоване стране имале бити упућене на редовни суд, а молиоцу

би се издала грађевинска дозвола, ако до тога дође, на његову одговорност.

С обзиром на наведене неправилности садржане у одлуци првостепене власти Министар грађевина као виша власт по жалби заинтересованог суседног Складишта, чији легитимни интереси евентуално могу бити доведени у питање издавањем односне грађевинске дозволе, имао је да поништи првостепену одлуку као противну закону, а како је о ту одлуку неправилно потврдио и жалбу одбацио, његово решење је морало бити поништено.”

Општина је овлашћена да нареди рушење зграде склоне паду а која се не да поправити.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 27801/38 од 17 јуна 1939 год., којом је пресуђен следећи случај:

„Градско поглаварство у Београду својом одлуком Г. О. Бр. 6254 од 24 новембра 1937 године одлучило је да тужилац има на свом односном имању у Београду да одређене зграде потребним оправкама оспособи за употребу, а одређене да поруши по извршности одлуке. Своју одлуку Поглаварство је засновало на §§ 94 и 95 Грађевинског закона и на извештају стручне комисије која је извршила увиђај на лицу места. Министар грађевина својим оспореним решењем уз делимичне измене потврдио је првостепену одлуку а жалбу именованог одбацио. Тражећи поништај министровог решења тужилац истиче да није било основа у закону за одлуку управне власти у погледу зграда на његовом имању.

Државни савет налази:

Према § 94 Грађевинског закона — Општина води евиденцију и о постојећим грађевинама и чим примети, да је која од ових несигурна, склона паду или пожару, штодљива по здравље, извршиће комисијски увиђај на лицу места сходно § 89 овога закона. На основу мишљења ове комисије општина ће донети решење да се грађевина оправи или, ако то није могућно, да се поруши у остављеном року.

У спорном случају општина је на основу наведеног прописа и с обзиром на мишљење своје стручне комисије, која је извршила увиђај на лицу места, одлучила о поправци односно о рушењу зграда на тужиоцевом имању. У општинској одлуци само одлучење под т. 4 и 5 није било у складу са мишљењем комисије, јер док је комисија предложила рушење и односних зграда општина је и ту претходно упућивала тужиоца на оправке. Али општинску одлуку у том погледу је исправио Министар грађевина па је, поводом жалбе тужиоцеве (§ 122 ст. 5 З. У. П.), одлучио да се

и ту спроведе рушење по извршности одлуке с обзиром да је стручна комисија нашла да су искључене оправке.

Према томе, спорни случај управна власт је у свему расправила по закону — § 94 Грађевинског закона — а тужба са свим својим приговорима нема основа у закону и као таква је одбачена.”

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране.

Парцелација у сваком случају, и кад се не тражи у сврху стварања градилишта,

мора да буде саобразна прописима Грађевинског закона.

Сувласници једног земљишта тражили су парцелацију истог у циљу деобе. Од тражења су одбијени од стране управне власти првог и другог степена, као и од стране управног суда и Државног савета и то са разлога што предложена парцелација, без обзира на то што се не тражи у циљу стварања градилишта, не испуњава услове Грађев. закона. Спор је окончан пресудом Државног савета бр. 695 од 5 априла 1939 год., којом је потврђена пресуда Управног суда у Загребу бр. 1347/38. Случај је следећи: „Утуженим решењем потврђена је из разлога у њој наведених одлука градског поглаварства у Загребу од 4 новембра 1933 број 142501/33, којом је темељом §§-а 47, 48, 55, 56 и 118 Грађевинског закона одбијена молба Михаилић Николе и другова из Загреба за одобрење парцелације кат. честице бр. 5828/1 и 5839/4 с разлога што да предложени парцелациони нацрт није у складу с регулационим планом за тај предјел града, — што парцеле не леже уз јавну регулационим планом предвиђену и уређену цесту, те што се парцелација не може дозволити ни у сврхе културе тла, јер да је парцелирани посјед дјеломично већ израђен старим и новим тек довршеним кућама. Осим тога да су пројектиране парцеле својим обликом незгодне односно премале као градилишта. Утужено решење још посебице не уважаје предлог молитеља, да се настале парцеле не признају као градилишта, али да се дозволи gruntовна provedба, а не уважаје га с разлога, што да су парцеле настале из честице бр. 5828 дијелом изграђене, а очито да не могу служити у друге сврхе, него за градилишта, која не би одговарала прописима.

Тужитељ у праводобно поднесеној тужби оспорава законитост утуженог решења с разлога, што се њиме одбија његова молба за одобрење нацрта, као да он тражи парцелацију у смислу прописа §-а 55 грађевинског закона и ако он није тражио одобрење парцелације. Код окружног суда у Загребу, да је у току парница ради gruntовног развргнућа заједнице некретнина з.з. у улици бр. 3690 између њега и осталих сувласника и прије доношења мериторног решења парнице суд да је одлуком од 20 јуна 1933 број 15291 гр. П.” 47—32 наложио странкама, да од Градског поглаварства као грађевинске власти испослују одобрење нацрта о развргнућу заједнице како то прописује § 54 грађевинског закона. Он према тому да није тражио никакво одобрење парцелације, већ само одобрење с поменутог нацрта, како би се осуда о развргнућу заједнице могла gruntовно провести. Пошто опћи грађански закон дозвољава развргнуће заједнице без обзира да ли је посјед велик или мален, да је градско начелство

требало дати у овом случају своје одобрење, јер се не ради о парцелацији у смислу грађевинског закона. Тражи да се на тужбу одреди рочиште и утужено решење као противно закону поништи.

Суд је размотривши тужбу, расправни списи изјаве странака дане на данашњем рочишту нашао, да је утужено решење основано на закону.

Утуженим решењем одбијен је тужитељ, са захтјевом за одобрење нацрта о gruntовној provedби развргнућа заједнице између Михаилића Николе и другова, јер да се за одобрење тражене парцелације не стичу услови из §§-а 48, 55, 56 и 118 грађевинског закона, како је то напред потање образложено. Тужитељ није ни покушао доказати, да се стичу ти законски увјети, него оснива свој захтјев на томе, да се ту ради о развргнућу заједнице.

Тужитељево наводе у том правцу, наиме да предмет његове молбе није имао сврху да се ријешава питање, да ли су честице, које ће се добити развргнућем заједнице, прописна градилишта, па да се за то управне власти нису имале упустити у то, суд није уважао с разлога, што § 54 грађевинског закона за сваку парцелацију земљишта у границама регулационог плана тражи одобрење плана парцелације по опћини, а ова то одобрење може дати само онда, кад су се стекли увјети грађевинског закона (§ 55) и то без обзира на то с којих се разлога и у коју сврху тражи парцелација. Рацио легис установе § 54 грађевинског закона јесте без сумње та да се у границама регулационог плана парцелацијом не стварају малене и непосредне честице и то без обзира на то, у коју би се сврху те честице имале употребити. Ту се ради о једној генералној одредби грађевинског закона, а да је томе тако види се, јасно из тачке 2 §-а 54, по коме се пропису у земљишне књиге може уводити само одобрена парцелација, док се одобрење по §-у 55 грађевинског закона мора одбити ако парцелација не одговара прописима (регулационог плана уредбе и правилника).

Према томе ни тужитељев захтјев, да се парцеларни план одобри уз подједнаку клаузулу, да тиме поједине парцеле не стичу карактер градилишта, суд није уважао, пошто тужитељев захтјев за такво одобрење нема нигде у закону ослона, па и неуважењем таквога тужитељевога захтјева није повређен закон.

Коначно суд није уважао ни тужитељева навода, да је у налогним случајевима одобрена парцелација, јер се у једну руку овђе о тим случајевима не ради нити су они познати суду, у другу руку, све да је и у коме случају некоме противно закону дана дозвола, не може тужитељ из тога изводити никаквих права.

Обзиром на изложено суд је тужбу као неосновану одбацио темељем чл. 15 и 34 Закона о Државном савету и управним судовима.”

Власници имања дужни су накнадни општини трошкове за израду тротоара дуж својих имања.

Управни суд у Београду својом пресудом бр. 12742 од 25 марта 1938 године одбацио је тужбу власника имања против одлуке управне власти у предмету накнаде трошкова општини за прављење тротоара дуж

његовог имања. И Државни савет својом пресудом бр. 861 од 5 априла 1939 године одбацио му је жалбу и потврдио пресуду управног суда. Образложење управног суда, у исто време и Државног савета је следеће: „Према § 123 Грађевин. закона трошкове које је учинила општина за подизање тротоара дужни су накнадити власници имања, која се налазе у улици где је тротоар израђен а сразмерно дуж тих својих имања. Па како се у Александровој улици, где је општина књажевачка израдила тротоар, налази и имање тужиоца Симоновића, по обавези накнаде трошкова за тротоар, сходно пропису § 123 пом. закона и њега терети. Са ових разлога је правилно и у смислу закона поступила Књажевачка општина када га је својом одлуком обвезала на плаћање спорне накнаде.

Сви приговори тужилачке стране о незаконитости оспорене одлуке неумесни су са напред изнетих разлога, а навод да се изради тротоара пред његовом кућом није могло приступити без његовог пристанка без вредности је пошто је општина нивелацији улице Кр. Александра и изради тротоара у тој улици приступила на предлог општинске управе, који је сходно тач. 4 § 10 Грађев. закона одобрила Кр. банска управа одлуком Бр. 18247/34 једновремено са елаборатом за израду тротоара, а за онакав њен рад није општини био потребан, поред одобрења Банске управе још и пристанак власника имања дотичне улице, како то тужилац истиче. У осталом, тужилац, ако је сматрао да на то има права, могао је још приликом расписивања лицитације за уступање горњег посла предузимачу, да стави свој приговор пошто је одлука о томе сходно пропису § 135 Закона о општинама била стављена грађанима на увид, када је он то пропустио тада да учини, то он не може сада по обављеним радњама одбијати од себе обавезу накнаде за те радове, која му је као власнику куће наметнута § 123 Грађев. закона.”

Пошто у Уредби о трошарини града Београда од 1936 нема прописа који предвиђа наплату трошарине на мањак алкохола при препицању у трошаринским сместиштима, то се на подручју његовог трош. реона не може наплаћивати бановинска ни општинска трошарина по том основу.

Ово становиште заузео је Државни савет у својој пресуди бр. 23786/38 од 31 августа 1939 г. расправљајући овај спор: „Оспореним министровим решењем оснажена је напред наведена одлука Градског поглаварства у Београду, у којој је одређено да тужилац плати 9.663,40 динара редовне општинске и бановинске трошарине на 966,34 Хл. —⁰ алкохола, тј. на мањак при препицању вина и шљива, и у том решењу министар је нашао да је наплата поменуте трошарине заснована на прописима чл. 19 Уредбе о висини, начину убирања и контроли при наплати бановинске трошарине на вино и ракију у вези чл. 59 Уредбе о трошарини општине града Београда као и на прописима чл. 42 и 46 ове последње Уредбе.

У тужби противу министровог решења именовани је навео да је то решење противно закону пошто општинска и бановинска трошарина на мањак алкохола

при препицању не може бити наплаћена ни на основу прве ни друге поменуте Уредбе. Молио је да се оспорено решење поништи.

Државни савет, пошто је проучио тужбу, оспорено решење, министров одговор на тужбу, одговор Градског поглаварства и остале акте, који се на овај предмет односе, нашао је:

У чл. 5 Уредбе од 23 новембра 1934 год. бр. 96144/III о висини, начину убирања и контроли при наплати бановинске трошарине на вино и ракију одређено је да ће се у местима преко 50.000 становника бановинска трошарина на вино и ракију наплаћивати по прописима за наплату општинске трошарине у дотичном месту. С обзиром на број становника и на поменути пропис, бановинска трошарина на вино и ракију у Београду, има се наплаћивати по прописима Уредбе о трошарини општине града Београда од 11 јула 1936 год. Прописи ове Уредбе меродавни су и за овај случај пошто је препицање вина и шљива извршено после 11 јула 1936 год.

Чл. 19 поменуте Уредбе бр. 96144/III о висини ..итд. — бановинске трошарине прописује: „Код препицања вина и ракије, на које није плаћена трошарина, контролни орган има утврдити садржину алкохола који се мора препицањем добити. Као губитак препицања вина дозвољава се 4% у алкохолу, а за ракију 1,2%. Ако је губитак преко овог износа до 5% има се платити редовна трошарина. За губитак преко 5% има се повести кривична истрага.” У Уредби пак о трошарини града Београда од 1936 год. нема прописа који предвиђа наплату трошарине на мањак алкохола при препицању у трошаринским сместиштима. Чл. 42 (одн. ст. 6 тог члана) Уредбе о општинској трошарини у Београду на који се Министар позива у оспореном решењу не говори о мањку при препицању, већ о мањку робе — трошаринских предмета који већ постоје, а чл. 46 исте Уредбе говори само о осигурању приватних сместишта. Најзад у поменутој Уредби о трошарини општине града Београда нема прописа по којима би се чл. 19 Уредбе бр. 96144/III имао применити у трошаринском реону Београда. Па пошто се према прописима трошаринске уредбе за град Београд (в. чл. 1, 8 и 11) трошарина наплаћује само на трошаринске предмете тј. у овоме случају на предмете који су у трошаринском реону стварно произведени, то у конкретном случају није било законског ослонаца за наплату ни општинске ни бановинске трошарине (в. чл. 5 Уредбе бр. 96144/III), на наведени мањак у производњи, па је услед тога министрово решење противно закону, а тужба основана.”

На предмете, које произвођачи трошаринских предмета извозе ван трошаринског реона неће се наплаћивати општинска трошарина, под условом да је извоз уредно пријављен и прописно потврђен.

Ово становиште заузето је у пресуди Државног савета бр. 31664/38 од 26 августа 1939 год., којом је пресуђен овај случај: „Оспореним министровим решењем оснажена је напред наведена одлука Градског поглаварства у Београду, у којој је одређено да је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тужилачка Парна пивара дужна да плати општинску и бановинску трошарину на 1500 лит. пива пријављеног као извезеног из трошаринског реона града Београда 23 марта 1938 год. спроводницом сер. 2178 лист 24, и у том решењу министар је нашао да се Пивара не може ослободити плаћања ове трошарине, пошто при извозу тог пива није поступила по чл. 33 Уредбе о трошарини града Београда, тј. није спроводницу поднела контролном органу ради потврде да је роба стварно извезена.

У тужби противу министровог решења тужилачка Пивара је навела да је пиво у питању стварно извезла из Београда, само је спроводница остала при извозу неовверена пошто је њен шофер пиво извезао преко Смедеревског Ђерма у место преко Крагујевачког друма где га је чекао намештеник Пиваре са спроводницом. Молила је да се нападнуто решење поништи.

Државни савет, пошто је проучио тужбу, оспорено решење, министров одговор на тужбу, одговор Градског поглаварства у Београду и остале акте, који се на овај предмет односе, нашао је:

Према тач. 1 чл. 33 Уредбе од 11 јула 1936 год. о трошарини општине града Београда на предмете, које произвођачи трошаринских предмета извозе ван трошаринског реона неће се наплаћивати општинска трошарина. Тачка пак 2 истог чл. 33 прописује да произвођачи трошаринских предмета на извоз својих производа ван трошаринског реона морају поднети пријаву у два примерка Управи градске трошарине. Ту је прописано да ће затим поменута управа прегледати пријављене предмете за извоз, па ако нађе све исправно на пријави, да ће пошиљку затворити, а извознику издати уникат пријаве као спроводницу. Најзад ту је речено да је сопственик робе дужан ову спроводницу предати контролном органу на излазној трошаринској станици, који ће потврдити на истој да је дотична роба извезена ван реона и предати је сопственику робе. Из ових прописа произлази да се на извезену робу из тач. 1 чл. 33 не наплаћује општинска трошарина само ако су испуњене све формалности прописане у тач. 2 чл. 33 поменуте Уредбе.

Па како тужилачка пивара признаје да приликом извоза спорне количине пива није спроводница била потврђена на напред изнети начин тј. да трошарински контролни орган није потврдио стваран извоз робе, то је министар правилно у оспореном решењу нашао да је Пивара дужна да за ову количину пива плати општинску, а према томе и бановинску трошарину — чл. 5 Уредбе од 21 маја 1930 год. о бановинској трошарини града Београда."

Дневничар у градској служби не може стећи пензију и може бити отпуштен по слободној оцени претседника односно органа који је од стране претседника специјалним решењем овлашћен за одлуку о томе.

Ово становиште заузео је Државни савет у својој пресуди бр. 33501/38 од 12 јануара 1939 год., којом је пресуђен овај случај: „Оспореном одлуком одобрена је одлука Градског већа у Београду Обр. 24.020 од 14 октобра 1938 године о отпуста тужиоцем из

службе, а жалба његова изјављена противу исте одлуке одбачена као неумесна из разлога, што је он у времену отпуштања био у својству дневничара, који се могу из службе отпустити по слободној оцени, услед чега му ожалбеном одлуком није повређено никакво право нити интерес на закону основан.

Тужилац у својој тужби истиче, да се одлука о његовом отпуста није могла донети пре него што се регулише његов однос према Пензионом фонду истог Поглаварства, за који му је кроз пуне три године као месечару одбијано сваког месеца од надлежности по 100—150 динара, јер сматра да је тим улагањем стекао извесна права о којима се, међутим, није водило рачуна. Затим наводи да у конкретном случају није поступљено по прописима статута О.Г.Б., пошто је отпуштен без икаквог отказа и отпремнине и ако за то нису постојали разлози предвиђени у чл. 49 поменутог статута. Најзад истиче да, без обзира на чињеницу што је он по доношењу Статута О.Г.Б. од 1929 године преведен од месечара за дневничара, ипак није изгубио стечено право задобијено улагањем у пензиони фонд нити је престала дужност Градског поглаварства да поступи у смислу § 159 Закона о градским општинама у погледу његових стечених права.

Државни савет налази, да је ова тужба неумесна из следећих разлога:

Према пропису чл. 20 Статута О.Г.Б., који је, с обзиром на § 156 Зак. о градским општинама, и сада на снази, претседник градске општине односно органи које он овласти специјалним решењем, имају право да постављају и отпуштају дневничаре. А по чл. 19 поменутог Статута дневничари се примају на рад у служби општине с тим, да не могу стећи право на пензију, јер немају својство разврстаног општинског службеника. Како, пак, ниједном одредбом наведеног Статута нису прописани никакви услови за отпуштање оваквих службеника, излази да се они могу отпустити по слободној оцени напред поменутих органа. Према томе, пошто је тужилац у моменту отпуста из службе био дневничар, то је он као такав могао бити отпуштен, на основу цитираних прописа Статута, па је зато и одлука претседника градске општине Обр. 19.54 од 13 августа 1938 године, којом је отпуштен из општинске службе, правилна и на закону основана. Следствено томе, навод тужиоцем да за такав отпуст нису постојали услови из чл. 49 Статута без вредности је као неуместан, пошто се овај пропис односи само на разврстане општинске службенике, док за њега као дневничара важе искључиво одредбе чл. 19 и 20 поменутог Статута. Исто тако позивање тужбе на чл. 47 Статута у погледу давања отпремнине такође је неуместан, јер и овај пропис важи само за разврстане градске службенике, па чак и овима не даје право на ту отпремнину, већ признање исте оставља слободној оцени општинског суда.

Најзад позивање тужиоца на стечена права с обзиром да је извесно време — око три године — улагао у пензиони фонд као месечар, нема никаквог утицаја на питање његовог отпуста из службе као дневничара, пошто се правилност овог отпуста има ценити једино по прописима који регулишу положај таквих службеника, а то су чл. 19 и 20 Статута

како је то напред већ истакнуто. Уколико би пак тужилац изводио какво право за себе из тога, што је неко време улагао у пензиони фонд, то питање не може бити предмет расправљања у конкретном спору, већ може само послужити као разлог да се по истом поведе посебан поступак пред надлежним властима у циљу његовог решења.

Са изнетих разлога предметна тужба за тражени поништај одлуке Министра унутрашњих послова IV бр. 6016/38, којом је одобрена одлука Градског већа у Београду Обр. 24.020/38 о тужиоциевом отпусту из општинске службе, појављује се као неумесна, па се као таква морала одбацити."

Нејављање општинског службеника на дужност после боловања у прописаном року повлачи упражњење места и губитак пензије.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 669/39 од 2 фебруара 1939 год., којом је пресуђен следећи случај: „Одлуком Градског већа града Београда Обр. 15651 од 15 јула 1938 год. тужилац је одбијен од тражења да буде враћен у службу општине града Београда и да му се призна за пензију и напредовање у општинској служби све време од јуна месеца 1914 до 16 августа 1924 године.

Оваква одлука образложена је тим, да је тужилац своју службу драговољно напустио, пошто се по изласку из Краљичине болнице у Енглеској, коју је према уверењу Југословенског посланства у Лондону Абр. 797 од 1 августа 1931 године напустио „као излечен од задобивених рана” 16 августа 1924 године, није у прописаном року (чл. 49 Статута београдске општине од 1922 године и чл. 51 Статута општине града Београда од 1929 године) јавио на дужност, нити је своје нејављање на време оправдао. Затим, да одлука о престанку није истина донета ни до данас, али није ни могла бити донета, пошто ни раније, а ни сада Градско поглаварство нема никаквих званичних података, да је молилац уопште био у служби општине града Београда.

Оспореним решењем наведена одлука је оснажена, а тужиоциева жалба одбачена као неумесна с позивом на разлоге ожалбене одлуке.

Пошто је проучио тужбу, оспорено решење и остале акте који се на овај предмет односе, Државни савет је нашао:

Није поступано противно закону тим, што је тужилац одбијен од истакнутог тражења, јер и према одредби ранијег Статута Општине града Београда од 1922 године (чл. 49), као и према пропису Статута О.Г.Б. од 1929 године (чл. 51), који је био на снази до ступања на снагу Закона о градским општинама од 1934 године (ст. 1 § 104), сваком службенику без обзира да ли је стекао право на пензију, упразниће се место кад не дође односно кад се не јави на службу осам дана, а свој недолазак не оправда.

Тужилац је, према томе, ако је желео да и

даље остане у општинској служби, морао да се, по изласку из Краљичине болнице у Енглеској, где је како истиче провео пуних 10 година, а које се узимају као да их је провео у рату, јави на дужност у означеном или бар у најкраћем року. Међутим он то није учинио све до августа 1933 године. Додуше тужиоциева „физичка и психичка кондиција,” како се у тужби наводи, могла је да га евентуално спречи да се пре јави на дужност него што је то стварно учинио, али без обзира да ли тај разлог постоји или не, он је без утицаја по његову дужност, да свој недолазак односно нејављање на дужност благовремено оправда (чл. 49 ранијег, односно 51 садањег Статута О.Г.Б.), што он није учинио.

Чињеница да одлука о престанку службе формално није донесена ни до сада, не може тужиоцу у спорном погледу користити, јер та одлука није донета само стога што општина није имала никаквих званичних података о тужиоцу као своје службенику. Тих података општина ни данас нема. Према томе општини није било познато, да ли је тужилац уопште био у својству у коме се стиче право на пензију. А кад ова околност за тужиоца није утврђена, општина није ни могла донети решење о упражњењу места, које претпоставља својство сталног службеника. Решавајући сад тужиоциеву претставку општина је истина пошла од претпоставке као да је он био њен стални службеник т.ј. у својству које повлачи право на пензију, али ово само стога да би показала, да он ни у таквом случају нема право на пензију с обзиром на цитиране одредбе Статута. Не стоји, међутим, тврђење тужбе да се таква одлука имала донети 1930 године по тада важећим прописима, јер да се он тада јавио на дужност. Ово већ стога, што се из преставке тужиоциеве, која се у актима предмета спора налази, види да је он само тражио уверење да је у „јулу 1914 године био постављен за под-инжињера у отсеку за ревизију и регулације Општине града Београда,” а није тражио да настави службу у општини београдској нити да се утврди његов службени однос, зашта су недостајали потребни подаци, пошто је архива за време рата пропала.

Исто тако ни околност што се у оспореном решењу Министарство, поред разлога првостепеног решења, позива и на тач. 9 § 140 Ч.з. од 1931 године у вези § 106 истог закона није овде од утицаја, пошто тужилац с тим није стављен у гори правни положај од онога у коме се налази према одредби чл. 49 Статута О.Г.Б. од 1922 године сходно чл. 51 од 1931 године, на основу којих прописа је уосталом и донета ожалбена одлука, која је оспореним решењем оснажена с позивом на исте разлоге.

Остали наводи тужбе о рачунању времена на војној дужности у рату за пензију у двоструком износу итд. опадају већ стога, што тужилац, како је то изнето, уопште нема право на пензију."

Љубомир Ж. Јевтић
секретар Државног савета.